АВАНГАРД

ЖУРНАЛ ДЛЯ МОЛОДІ

(НАУКА І ЗНАННЯ, ЛІТЕРАТУРА, СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА)

Рік VII. Ч: 6-7 (28-29)

ЛОНДОН-МЮНХЕН лютий-травень 1953 НЬЮ ЙОРК-ТОРОНТО

АВАНҐАРД — ЖУРНАЛ ДЛЯ МОЛОДІ;

ВИХОДИТЬ РАЗ НА ДВА МІСЯЦІ.

Орган Центрального Комітету Спілки Української Молоді.

Редагує Колегія: О. Калинник, Г. Наняк, Я. Деременда,

Головний Редактор — **В. Шульга.**

Адреса Редакції і Адміністрації: Ukrainian Youth Ass'n 49, Linden Gardens, Notting Hill Gate, London, W. 2., Great Britain.

Представництва:

Ukrainian American Youth Ass'n
P. O. Box, 211 Cooper Station
New York, 3, N.Y.
U.S.A.

Ukrainian Youth Association
140, Bathurst St.,
Toronto, Ont.,
Canada

Union de la Jeunesse Ukrainienne
72Bd Charlemagne
Bruxelles IV., *Belgium*

Union des Ukrainiens de France
Section de la Jeunesse
26, rue de Montholon,
Paris 9, *France*

Ukrainian Youth Association
49, Linden Gardens
Notting Hill Gate
London, W. 2.
Great Britain

Mr. Jurij Wenglowskyj (S.U.M.)
70 Plumton Ave
Glenroy (Delbourne), Vic.
Australia

Mr. A. Halimurka (S.U.M.)
Lager Parsch, Bar. 9 Z. 23
Salzburg, *Austria*

Mr. W. Galat (S.U.M.)
Rue Martin Alfonso 381,
Curitiba, Parana, *Brazil*

Mr. J. Butko (S.U.M.)
Piltgrand 8., Spanga, Stockholm,
Sweden

Ukrainischer Jugendverein
München 2, Dachauer Str. 9/II
Germany

Mr. M. Hyczka (S.U.M.)
C.M.S.A.
Donoso Cortes 63,
Madrid
Espana

Mr. Bohdan Bilynskyj (S.U.M.)
Proq Villaboim. 160 —1—A
Sao Paulo, S.P.
Brazil

Mr. J. Pryjmak-Waszczenko (S.U.M.)
El Valle Co, e Urb C. Delgado,
Chalbeaud Vereda 67,
Casa 13, Caracas,
Venezuela

"Prosvita" — S.U.M. —
c. Soler 5039
Buenos Aires
Argentina

Sign. Ing. A. Kuschzynskyj (S.U.M.)
Cassila de Correo 1.
Carmen del Parana
Paraguay

Mr. R. Kaspryk (S.U.M.)
Ain Draham,
Boite Postale 15.,
Tunisia, *Africa*

Mr. Wasyl Rozyk (S.U.M.)
Via Rio Primario, 1
Trieste
San Sabba Annex, *T.L.T.*

АВАНҐАРД

ЖУРНАЛ ДЛЯ МОЛОДІ

(НАУКА І ЗНАННЯ, ЛІТЕРАТУРА, СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА)

ІЗ ЗМІСТУ:

Стор.

«Не скувать душі живої» 3

П. Курінний: Переяслав 5

П. Трач: Г. С. Сковорода 12

В. Л - о: Історія філософії 18

Р. Єндик: Спарта і її герої 24

З астрономічного нотатника 29

В. І. Пе - ко: Стрибок у всесвіт 31

Я. Щуплик: Потоп . . 37

Поезії 46

В. Державин: Великий осяг ідеалізму в поезії 49

Ол. Бабій: Співець моря — Джозеф Конрад . 53

Я. Щуп: Пісня . . . 55

М. Гмиря: Жертви «хорея» 57

Джовані Ґваренскі: Моя жінка і діти . . . 66

В. Державин: Місце Павла Тичин в українській поезії . . . 69

Б. Крупницький: Богдан Хмельницький і політичний реалізм 75

Л. Полтава: Будований 19 років 79

В. А. Ш.: Усамостійнення форми . . . 82

СУМ в світі 86

Говорить Провідник СУМ'у Микола Павлушков 104

Рік VII. **Ч.: 6-7 (28-29)**

ЛОНДОН-МЮНХЕН лютий-**1953**-травень **НЬЮ-ЙОРК-ТОРОНТО**

Друкарня „Ціцеро", Мюнхен 2, Дахауерштр. 9/II

«Не скувать душі живої...»

(До 3-ої річниці героїчної смерти генерала Тараса Чупринки)

«З честю виконаємо обов'язок, який поклав на нас наш народ:

ВОЛЯ або СМЕРТЬ!»

Це слово з наказу, що його дав Головний Командир УПА Тарас Чупринка в 1946 році.

Колись прийде час зробити ширший і глибший розгляд цих небагатьох слів, щоб пізніше окреслити наступним поколінням дух і того, хто давав цей наказ, як також і тих, до кого він був скерований. Сьогодні ж ми лише можемо занотувати, що й наказ, і його виконавці — це нероз'єднима єдність пов'язана між собою обов'язком, сприйнятим як диктат власного «Я» до самого себе. Цей диктат власного «Я» був дороговказом і для Командира, був дороговказом і для кожного вояка. Це було те, що творило оту подивугідну єдність, в який стиралися кордони між вояком і командиром, як губилися кордони між Армією і Народом. От чому, коли чуємо слово «УПА» — у нас випливає образ Шухевича, чуємо Чупринка — випливає «УПА». А уявивши собі УПА, очолену і ведену Чупринкою, — у нас виникає образ покоління Українського народу. Покоління героїчних, в якого найсвятішим наказом було:

— ВОЛЯ або СМЕРТЬ!

ВОЛЯ або СМЕРТЬ, — сказало покоління героїчних одчайдухів. Сказало саме собі, і це стало наказом, а одночасово і закликом:

— Хто не почуває в собі внутрішнього покликання витримати боротьбу і в ній загинути, той мусить відійни! В боротьбі мають приймати участь лише вибрані, лише покликані!...

Цей наказ, отже, був своєрідним іраціональним відбором в поколінні нації, відбором героїчних, відбором вартих боротьби в умовах коли на 100 шансів умерти був лише один шанс перемогти.

І на цей один шанс погодився командир, погодилися й люди однакового з ним духа.

От чому, коли говоримо про Чупринку — говоримо про тих, що більше відомі, про тих що менше відомі, але говоримо і про тих, що лишилися для нас цілком незнаними.

Чупринка — це Яструб, це Грицай, це Хрін, це Горновий, це Переяславець,... і сотні, а може й тисячі невідомих, духом рівних йому, які так само вибрали боротьбу, маючи один шанс проти 100, щоб — ПЕРЕМОГТИ!

Чупринка — це не минуле, а майбутнє. Це прапор і символ героїчного:

І так, як без Чупринки нічого не відбувалося в роки героїчного змагу однодухих з ним — не може без присутности його духа відбуватися змаг в майбутньому.

Для майбутнього його наказ: — «Воля або смерть!» — буде діючим, буде дійсним і буде живим. Він язиком своїх дій, своїх думок буде говороги з живими, може навіть сильніше всіх живих.

Це привілей БЕЗСМЕРТНИХ, що в своєму імені скупчують образ покоління собі подібних.

Але безсмертні мають ще один привілей:

Ніколи не обронзовуватися, не огіпсовуватися і не обіконюватися!

Бо — «не скувать душі живої...»

А душа Чупринки — вічно жива і на Україні безсмертна.

ГОСПОДЬ СИЛЕН ВО БРАНІ! ВОЗЬМІТЕ ВРАТА, КНЯЗІ ВАША І ВОЗМІТЕСЯ ВРАТА ВІЧНАЯ, — ВХОДИТ ДО ВАС ЦАР СЛАВИ!

(Зі шкільної драми 17-го століття "Слово о збуренню пекла")

З НАГОДИ СВІТЛОГО ПРАЗНИКА ХРИСТОВОГО ВОСКРЕСІННЯ ЩИРО ВІТАЄМО ІЄРАРХІЇ ОБОХ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ, УКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ ТА ГРОМАДСЬКІ ІНСТИТУЦІЇ, КРАЙОВІ КОМІТЕТИ, ОСЕРЕДКИ СПІЛКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ВСЮ УКРАЇНСЬКУ ПАТРІОТИЧНУ МОЛОДЬ НА БАТЬКІВЩИНІ І ПОЗА НЕЮ УКРАЇНСЬКИМ ТРАДИЦІЙНИМ ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Центральний Комітет
Спілки Української Молоді (СУМ)

ЧИТАЧАМ І ПРИХИЛЬНИКАМ В ДЕНЬ ХРИСТОВОГО ВОСКРЕСІННЯ ВИТРИВАЛОСТИ ТА НАДІЇ БАЖАЄ
РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ «АВАНҐАРД»

Христос Воскрес!

В. С-кий

ВЕЛИКДЕНЬ

Великий світлий День до нас прилинув знову
На крилах свіжої пахучої весни,
лиш вітер припинив з березою розмову —
і сколихнула ніч рожеві, тихі сни...

... Це ж знову наш народ святкує той знаменний
забутий День давно серед пітьми віків,
коли поклав Христос, — скатований, стражденний, —
на плечі зранені тягар людських гріхів

і мужньо їх поніс до хмурої Голготи,
своє життя віддав, щоб радість скрізь цвіла...
А Воскресіння Ніч вписала світлі ноти
у людський цикль Буття... Розсіялась імла

і сонце радости засяло нам барвисто!
Його чудовий блиск вітаймо палко так:
— „Воістину Воскрес!" — Нехай з сумлінням чистим
святковий поміж нас привіту лине знак!..

Народе! Веселись у дні святкові сміло! —
Хай радість, мов вино, піниться і вирує!..
Але не забувай: Твоє визвольне діло
багато ще крови і поту потребує!!

Переяслав

ВСТУП.

В цьому не повному нарисі, я хотів би подати історію одного забутого міста України, забутого поетами й письменниками, несправедливо призабутого також істориками, синами козацькими і внуками — спадкоємцями слави його.

Нині Переяслав — це мале містечко-пристань на Дніпрі, — як про нього «мудро» висловлюється «Малая Советская Энциклопедия» — «загот-пункт». Один із «загот-пунктів», поправимо ми, у великій машині колоніяльного визиску України.

А між тим історія малих міст і сел є завжди важливішою за історію законодатних колегій, діяльности урядовців тощо, бо в пишних грамотах, маніфестах і актах відзеркалюється лише церемоніял історії, її замаскований карнавал, а в тих малих тепер містах творилася колись справжня історія, живими людьми, вже без масок і фіксувала великі ідеї на людській долі.

Окремі розділи цього нарису взяті мною навмисне в ріжних перекроях життя, на загальному тлі місцевої природи і буття. Це потрібно мені, — для кращого виявлення його в органічних зв'язках. Напр., розділ І-ий «Природа Краю» рекомендує Переяславщину в її місцевих географічних і економічних **особливостях,** що, як побачимо далі, увесь час надавали бурхливим формам історичного життя Переяславщини єдиного стрижня і закували цей процес в певні рамці. Розділ ІІ-й, присвячений фактам походження населення Переяславщини і розвитку його культури. Весь передісторичний час я розглядаю як органічний розвиток тубільного населення і цілком відкидаю теорію «завірюх народів» на наших землях. Розділ ІІІ-й — «Переяслав княжий» — показує велич його на тлі історії Київської України-Руси і як центр могутнього культурного наснаження східньо-европейських просторів та фіксує руйнуючу ролю в житті Переяслава половецьких і суздальських орд, що за довго до татар підірвали його економічне й політичне життя. Розділ IV-й малює факти татарського перебування на Переяславщині і першої появи чужинецького — литовсько-польського — елементу в складі його населення. Особливо важливою є частина нариса, що подає назви поселень княжої України, які перетривали татарські навали і показують, що Переяславщина після татар не стала пусткою, хоч багато втратила своїх творчих сил на користь культури ворогів. Розділ V-й подає розквіт української козацько-гетьманської держави, як спадкоємця княжої України на шляхах її вільного відродження. Я заперечую теорію утворення козаччини, як вияву кріпацької втечі й вертаю процес утворення до її форм княжого озброєного суспільства. Розділ VI-й присвячений кільком характерним постатям козацько-гетьманської доби — переяславців, що можуть ілюструвати стан інтелектуально-політичного рівня цієї доби. Розділ VII-й показує Переяславщину під рукою московських царів і поступовий занепад Переяслава як одного з центрів культури наших земель. Розділ VIII-й подає матеріяли про стан Переяславщини після скасування українсько-литовського права в 1831 році і заведення московсько-імперських порядків. Розділ IX-й подає статистичні дані, що фіксують життя Переяславщини після звільнення селян від

кріпацтва. Розділ X-й подає статистичний матеріял до підсумків московського імперського господарювання на Переяславщині за офіційними даними 1896 р. і причину культурного занепаду її. Розділ XI-й подає коротку довідку про економічний стан Переяславщини в час голоду на Україні 1921-1922 рр. Нарешті в розділі XII-му я подаю вислови радянських джерел про положення м. Переяслава в УРСР.

Навіть в тому неповному вигляді, що диктується несприятливими умовами праці і призначенням статті для популярного журналу для молоді, нарис мусів би показати, що історія сучасних малих міст насправді краще відкриває закономірності історичні, ніж історія церемоніяльна і декляративна. Але основні елементи Переяславської історії залишаються непохитними: українська земля і **народ**, а історичні форми організації життя цього народу є змінними.

Я хотів би, щоби нарис цей привернув увагу і любов наших людей до історії «великої» і «малої» нашого Краю і щоб наші люди розказали призабуте краще і повніше, ніж це я зробив в цьому нарисі. З технічних причин нарис друкується частинами, але при читанні його треба завжди мати на оці його повну композицію.

I. Природа Переяславщини.

Переяслав і Переяславщину дуже любив Тарас Шевченко. Їм, їх природі він присвятив багато надхнених рядків. Переяславська природа завжди наповнювала поета надхненням, навіть в часи перебування його в далекому засланні. От один зі спогадів поета присвячений місту Переяславу:

Гори мої високі!
Не так і високі,
Як хороші, хороші,
Блакитні здалека —
З Переяслава старого,
З Виблої могли —
Ще старішої... мов ті хмари,
Що за Дніпром посіли.
Іду я тихою ходою,
Дивлюсь, аж он передо мною
Неначе дива виринають;
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають.
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють;
А долі сивий наш козак —
Дніпро з лугами виграває;
А онде, онде за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка, —
Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленим хрестом...

(Уривок з поезії „Сон", Ориська кріпость. 1847.)

За військово-топографічними даними року 1873 Переяславщина має простір 3522 кв. верстви, цебто біля 73 кв. геогр. миль.

Під назвою Переяславщина треба розуміти простір, що його об'єднують басейни річок Супоя і Трубежа, які утворюють на лівому березі Дніпра окрему географічну і економічну своєрідність.

Переяславщина міститься в найближче положеній частині Полтавщини і є місцевістю абсолютно рівною, частково приболоченою, що має багато лісу, розітнену багатьма річками, протоками, старицями річки Дніпра і обрамлену від сходу узгір'ями та лісами. Західня частина цієї території — лівий беріг Дніпра — на кілометрів 40-50 є дніпровою поймою — узбережною лукою напоєнною під поверхнею ґрунтовими водами, що

виступають подекуди на поверхню озерцями, джерелами, складаються в лабіринти проток, утворюють болото, трясовища, сіножаті; прибережна пойма складається з великих і малих плесковатих островів самого річища Дніпрового та його припливів, глиняних останців від розмитих третинного віку глин, численних урвищ від розмитих берегів Дніпра, видмілин і піскуватих кос, пересипів, бродів. Останніх не так багато: один через Дніпро, власне історичний Переяславський брід між Трактемировим і Переяславом, другий брід — на Трубежі, замкнений містом Переяславом та ще кілька через річки: Супій, Альту та Сулу.

Переяславщина має грунти: чорнозем, супісок, останці рябих і бурих глин, а на місцях старих лісів, що колись вкривали простір цілої Переяславщини, грунт лишається супіщаний з лісовим перегноєм. Проте найбільше характерними для Переяславщини є піски і дюни.

Полтавщина це країна ярів та річок. Ярів виявлено 1077, з них найбільший т. зв. «Середин Яр» тягнеться на межі Переяславщини і Прилуччини й сягає 74 клм. завдовжки.

Річок на Полтавщині 242, що всі належать до системи р. Дніпра. Сам Дніпро оминає землі Полтавщини на протязі 362,72 клм. з яких через Переяславщину тече на протязі 110 клм. Широчінь його простору по воді змінна, але хитається в межах від 1280 мтр. до 554 мтр. Дніпро тече на південному заході Переяславщини; на ньому маємо такі пристані: Переяслав, Андруші, Янчики, Жеребятин. Всі ці пристані мало зручні, бо дуже замулюються після спаду води, а Переяславська — найкраща з них — зовсім відкрита для вітрів. Місто стоїть тепер 7 км. від Дніпра тому, що за час від його побудови в X-му стор. Дніпро вспів намити 7 клм. пойми і цим відділив місто від себе і позбавив місто функції торговельної пристані, що прославила його ще в роках 907 та 945. Інші річки Переяславщини не судоходні, всі вони є притоками Дніпра, як от Супій, Трубіж зі своїми допливами (Старицею, Трубаєм, Морозою та Селічевкою, Кофанню, Каратулею, Циблею, Броваркою, Альтою, Недрою з Березанкою і Гнилою). Всі річки Переяславщини пливуть тихо, спокійно і цей їх біг дав художні образи народній поезії, як от: «Тихі води, ясні зорі», «Тиха вода береги зносить...» тощо.

Річка Трубіж має довжину 63,8 клм.; своєю горішньою частиною вона губиться в непрохідних болотах і розбивається на різні протоки. На весні вся річка стає непрохідним морем. В час такого розливу дніпрові пароплави причалюють до самого міста. Річка Супій має довжину 119,48 клм; її течія часто губиться в сухих берегах. На просторі свого бігу вона має штучні розширення, зроблені з наказу гетьмана гр. Кирила Розумовського; часто її течія переривається греблями і утворює ставки. Площа чистої води без вогких сіножатів сягає 59.477 десятин.

Озера (переважно незначні) є типовою ознакою Переяславщини; вони часто згадуються в піснях Лівобережжя; напр., «Ой у полі озерце, там плавало відерце»...

Болота трапляються по течіях Трубежа, Альти та Негри; деякі сягають трьох кілометрів і є добрими сінокосами. Всього під болотами є понад 150 кв. клм.

Ліси на Переяславщині концентруються в східній частині, з порадами дерева: осика, липа, клен, береза, вільха, дуб, на березі Дніпра — осокори, а на супісках сріблясті верби, які досягають гігантських розмірів і їх використовують як на будівництво, так і на споруду човнів та іншого господарчого реманенту. За відомостями Гурова (р. 1881) лісів було 65.458 десятин.

Переяславщина це справді чарівний своєрідний край. Це вперше чергу край безмежних можливостей для скотарства (розведення коней, рогатої худоби та овець, край кожум'яцтва, ткацтва, рибальства і промислового ловецтва, край хліба, молока, меду, наливок та горілки, край, що розпоряджав всіма вигодами для розвитку будівництва, суднобудівництва, деревообробки різних форм, гончарства, гут, бут та салітрарень, край «тихих вод і ясних зір», природою захищене місце, світового значення ринок та перевіз-митниця краму цілого світу.

Тут в переяславі сплелися в тугий вузол всі предвічні шляхи, що йшли з України в широкий світ, а звідти до серця України — столичного Києва. Тут перебігали шляхи: царгородський, половецький, московський, варяжський, галицький, молдавський, польсько-литовський. Цей край був мрією і для царя, й для пана, й для кріпака, і для ремісника, купця, звитяжця-багатиря, так для посполитого, як і для козака. Тому на Переяславщині перетиналися завжди нитки суперечок різних інтересів і він мусів завжди збройно чатувати своїх статків та скарбів.

II. Звідкіль і коли з'явилося населення на Переяславщині

Найдавніше поселення людей на Переяславщині досі мало досліджене, а тому майбутні досліди безперечно дадуть додатковий матеріял для пізнання її минулого.

Найдавніша осада людей, як це показують розкопи, на Переяславщині (з часу за якихось 20.000 років тому) виявлена п. Камінським біля с. Гонців, а потім додатково була досліджена п. п. Гельвігом, проф. В. Щербаківським та Ів. Левицьким.

Розкопи показали, що на місці с. Гонці люди вже жили за 16-20 тисяч років перед Різдвом Христовим ще за так зв. «меделенської доби» палеоліту. Відкопані з землі решти землянок з вогнищами були правдоподібно криті шкірами мамутів, що на них людність полювала та їх споживала. Поруч землянок знайшлися купи об'їдених кісток мамутів та інших тварин, посортовані: одні на палево, інші на вироблення з них знарядь, ще інші, як покидьки. Поруч землянки в землі було вигарбано коморки на перехования м'яса та різних речей. В одній коморці було заховане ціле мамутеня. Знайдено також багато знарядь з кременя, кістки та чудового виробу костяна голка — знак того, що шкіри вже використовували, зшиваючи їх. Подібні селища тепер знайдено по цілій Україні та всіх просторах південної Европи. Вони доказують, що в той час культура людей на Україні, як і на просторах понад усім Дунаєм аж до Франції була однакова, що наші оселенці на Україні є співучасниками цієї західньо-европейської культури, якої покищо не знайдено ні в Африці, ні в Азії, ані в північній частині Східньої Европи.

За наступної доби, азильсько-тарденуаз'єнської, на терені Переяславщини на кучугурах проти Києва в с. Вишеньках, Койлові знаємо вже рештки від куренів і вибору з кременя точнісінько такого типу, що й у Франції в печері Ма Д'Азільл — та в с. Тарденуа, по всьому Наддунайю, по всій південній Україні, цебто рештки культури риболовів і ловців, що творили всі одноетнічну культурну єдність. Це було за 10-8 тисяч років перед Р. Хр. За наступних часів, десь на відтинкові часу від 8-4 тисяч років перед Р. Хр. ця людність з України поширювалась далеко за її межі. Вона вже вміла виготовляти собі плетену з верболозу посуду та навіть виготовлювати з глини посуд подіб-

ний до верш та риболовних сіток, жила вже переважно з лову риби, знаряддя для праці виготовляла вже з кремення, вигладжуючи його. Багато знаряддя виготовлялося ще й з кістки і рогу. Люди того часу на Україні вже не мали зв'язку з европейською людністю, бо ця культура, що зветься в науці ямково-гребінцевою, не є поширена в Европі. Вона охоплює лише простори Надбалтики, Білорусі, Фінляндію, басейн Білого Моря, Надволжжя, сягає поза Уралом аж до Байкала. Проте, в останньому випадку вона досягає туди лише незадовго до Різдва Христового. Знахідки найстарших форм цієї культури рясно вкривають Чернігівщину, Полтавщину Переяславщину, Донеччину, Волинь. Це найдавніша Східньо-европейська культурна єдність українобілорусько-литовсько-фінська.

Від 4-го до 2-го тисячоліття перед Р. Хр. на Україні пишно розвивається т. зв. неолітична трипільська культура, культура хліборобсько-скотарська, що культивує вже пшеницю й просо, знає вже й користується конем, виводить українських круторогих волів, овець, має вже хату подібну до сучасної української хати з піччю, полом, мазаною та помальованою долівкою і стінами та коморами. Люди тої культури виробляли з глини чудово випалений посуд, розмальовували його різними візерунками так, як це роблять і тепер на Полтавщині і на цілій Україні. Вони обожнювали вже матір, виготовляли статуетки її, як також і статуетки людей при різній праці, домашньої худоби (коней, баранців, биків, поросят), знаряддя з каменя і кістки. На відзнаку влади виготовляли булави тощо. Одяг зшивали зі шкіри на вигляд наших киптариків, штанців, носили чоботи; дівчата носили вінки на головах, запиналися попередницями, носили запаски.

Люди жили великими селищами; хати ставили колом, заганяючи товар на площу посередині цього кола, де стояли клуні та інші повітки. Коло хат були кабиці. Вже цей перелік показує наскільки ця культура була подібна до нашої спеціяльно української тепер.

Отож на Переяславщині біля с. Лукашів В. Щербаківський знайшов споруди селища трипільської культури, що була там за яких 2-1,5 тисячі років перед Різдвом Христовим. Є також руїни таких селищ біля сіл: Бортничі, Вишеньки, (на Переяславщині), Сушки (Золотоношщина) і далі біля Миргороду та Кременчуга (Полтавщина).

Отож вже за трипільської культури Переяславщина разом з цілою Україною мала єдину культуру, якої не було у сусідів (поляків, москалів, фінів тощо) і яка вже була насправді українською п освоїх культурних показниках.

Так вже десь в 4-му тисячолітті перед Р. Хр. на загальному тлі індо-европейської культури східньої Европи виникла окрема українська її різновидність, що головну зону свого поширення мала на українському правобережжі і випромінювалася також на весь басейн лівобережних притоків Дніпра.

За наступної доби, т. зв. «кимської» (1500-700 р. р. перед Р. Хр.) Переяславщина, як і вся Україна мала оселі народу хліборобського, що посідав також великі табуни коней, рогатої худоби. Він вмів вже відливати мідне та бронзове знаряддя, а своїх небіжчиків шанував і ховав у великих могилах, що всередині мали гробовець у вигляді пастушої гостроверхої колиби. Великі скотарські табуни випасалися також на луках Переяславщини, а зимовища свої мали в околицях м. Ромен, біля сел Волковці, Будки та на річці Ворсклі в околицях села Більська. Ватажкам тих скотарів по смерті їх насипали великі могили. Такими

могилами рясно вкрита вся Полтавщина; є вони також біля Переяслава. Щасливий випадок зберіг нам писання грецького історика-етнографа Геродота ім'я цього народа, що жив на всьому полтавському лівобережжі. Це «будини», що й досі їх ім'я бренить в різних назвах місцевості. Проф. В. Щербаківському пощастило довести, що їх головне місто Гелон було в околицях м. Полтави на місці сучасних сел Кузьомина і Більського. Від цього міста лишилося велике городище (25 км. в обводі вала), при якому значна кількість могил ватажків та якісь культові споруди (місцеве населення зве їх «скоробор»). Такі ж поховання ватажків були розкопані В. Хвойком, генералом Бранденбургом, С. Мазараки біля сел Волковці, Пустовійтовці на річці Сулі, проф. Д. Самоквасовим біля Мгарського манастиря, п. Скаржинською на Лисій Горі біля Лубен. Серед речей місцевого виробу ми знаходимо в цих могилах також речі далекого імпорту, чорно та червоно мальовані вази з Атен, Родоса, вироби лужицької культури зі Шлезьку, намиста з Александрії Єгипетської, різні вироби з грецьких торговельних факторій нашого Надчорномор'я. Ці речі свідчать про широкі зв'язки їх посідачів. Але поза цими чужими торговельними інтрузіями ця культура кимерсько-скитійська в своїх місцевих показниках є продовженням попередніх трипільських та кимерійських форм; займає вона простір від Карпат аж до Кубані.

В часи політичної зверхности сарматських династій на півдні України землі Переяславщини мають вже мішаний обряд поховання людей, що свідчить про певне змішання складу населення. Розкопи В. Козловської біля с. Синьківки відкрили могилки цього часу з похованням чоловіків і жінок, що мали при собі оздоби, вироблені на Шлезьку (т. зв. лужицької культури). В розкопах біля Лубен було виявлено поховання т. зв. лятенської культури, що свій осередок мала в околиці горішнього Райну. В. Хвойка знайшов ту саму культуру біля с. Зарубинець на правому боці Дніпра просто проти м. Переяслава. Ці поховання, хоч і мають в собі речі далекого чужого імпорту, проте самий похоронний звичай (спалення небіжчика) є дуже поширеним на Україні від часів трипільської культури аж до прийняття слов'янами Христової Віри на Наддніпрянщині. Отож найвидатніші дослідники слов'янства вважають той похоронний звичай властивим слов'янським, а саму культуру приписують слов'янам, що були в далеких торговельних зв'язках з Европою.

Культура населення Переяславщини з I-V-го стор. по Р. Хр. відома нам з розкопів М. Макаренка в Прилуках. Це є поховання антського часу династії Германариха. Це культура т. зв. «полів поховань»: небіжчиків ховають просторими цвинтарищами за обома звичаями як паленням, так і трупокладенням. Серед вінців, що оздоблюють чола похованих жінок, знайшлося одне, що склалось з привісок мосяжних хрестиків, оздоблених теж гравірованими на них хрестами. (В V-VI стол. хрестики під Києвом!).

З пам'яток слов'янських, що походять з часу безпосередньо перед прийняттям Віри Христової Київською Руссю, знаємо поховання жінок з с. Броварок та городища Монастирище і т. зв. «Вашкевича» біля Ромен. В похованнях кількох дівчат знайшлися чільця оздоблені ракушками і привісками (теліпанчиками). Подібні до них можна бачити на скронях кн. Володимира в зображенні на його грошах. При одній дівчині знайшлася глиняна емалева писанка. Писанки часто трапляються і в деяких слов'янських гробовищах на Київщині. Житла на городищах,

розкопані М. Макаренком, цілком такі самі, як і ті, що знайшлися при розкопах на княж-дворах у Києві і що в своїх конструкціях відповідають розкопаним ще В. Хвойком житлам трипільської культури (землянкам) біля Ржищева на Київщині. Нарешті від часу князя Володимира ми знаємо вже поховання і самих переяславчан. Проф. В. Щербаківський р. 1914 перевів розкопи в самому місті Переяславі. Тут було розкопано 150 могил. Дивним є той фкт, що ані в одній могилі не знайшлося ані одного хрестика, проте в землі Переяславській поза могилами хрестики XI-го і XII-го століть трапляються часто. Поховані лежали всі випростано, головою на захід і мали при собі чільця, намиста, ковтки, перстні. На шиї однієї небіжчиці в намисті знайшлася оздоба — маленький срібний грошик з гербом єпископа Бруно Мерзебурзького, що з доручення цисаря Оттона II-го приїздив відвідати князя Володимира в Києві, їдучи на місійну роботу до печенігів. Володимир Великий провожав єпископа до самого Переяслава і довго прощав його на віддалі, коли єпископ виїхав з воріт Переяслава на печеніжський шлях. Єпископ Бруно, від'їхавши від воріт, спинився всім почетом на Виблій могилі і ще раз послав князю Володимирові останнього привіта перед тим, як гора заховала від нього вежі Переяслава. В розкопаній могилі, певне, опинилася сучасниця цієї історичної зустрічі, що на пам'ятку від єпископа одержала цей гріш і зберегла його на намисті, як дорогоцінний спогад.

Розкопи В. Щербаківського в Переяславі та в інших місцях Полтавщини висвітлили ще одну важливу проблему з нашої давньої історії. Хто були ті слов'яне, що жили в Переяславі за доби кн. Володимира? Досі наука вважала населення Лівобережжя сіверянами. Одначе, ані одного поховання сіверянського ніде на Полтавщині досі не виявлено. Розкопані поховання Переяслава, Броварок, Липового, Липляви всі полянського типу, цебто Переяславщина була в той час культурною провінцією Полянської Землі.

Нам залишається підсумувати те, що дали розкопи на Переяславщині. Переяславщина перед князем Володимиром ніколи не була пусткою. Найдавніше населення її часу палеоліту та мезоліту є галузкою европейської групи людства і проходило разом з цілою Україною спільний з европейською галузкою шлях розвитку. Україна вирізнилась з цієї загально-европейської спільноти за часів трипільської культури в наслідок буйного розквіту хліборобсько-скотарської культури. Ця своєрідність продовжувала розвиватися на наших землях далі аж до цього часу. Правдоподібно християнство сягало в околиці Переяслава вже за часів антської держави (V-VI стор.), хоч за часів кн. Володимира в Переяславі більшість населення хрестів настільних в похованнях не мала. Слід перебування єпископа Бруно в Переяславі ілюструється його монетою. Населення Переяслава в X-му стор. було Полянським. Наявність торговельних зв'язків Переяслава стверджується знахідками з доби кимерійської, скитської, лятенської, антівської, що й пояснює велике торговельне значення Переяслава за доби князів Олега Віщого та Ігоря.

(далі буде)

П. ТРАЧ

Г. С. Сковорода

«Дякувати Богові: щастя не залежить ні від неба, ні від землі — лише від нас самих.»

Гр. Сковорода

Є люди, що входять в історію того чи іншого народу як синтеза духу самого народу. Ці люди скупчують в собі всі якості народу — цілість його думання, його ідеали і його прагнення. Такі люди стають не колись жившими і вже померлими, а лишаються невмирущими, вростають в народню творчість, приваблюючи наступні покоління своєю живучістю і неповторністю. В таких одиницях кожна людина кожного покоління, знаходить частину самої себе, а звідціля постає і любов до неї і уклонінння їй. Така людина стає не просто людиною, а стає образом, що захоплює собою уяву поетів, мистців і художників. Вона стає мітом, стає легендою вічно рухливою, а тому і змінною...

Український народ серед цілої шереги таких людей — образів в різних проявах свого буття, — в царині філософії закарбував як втілення свого суто національного мислення — Григорія Савича Сковороду. Він, цей муж-мислитель хвилював і досі хвилює уяву поетів. Це про нього писали, пишуть і будуть писати повісті і поеми, романи і оповідання. Але криниця надхнення, що її «викопав» своїм життям і своїми думками Сковорода не може бути випитою до дна — вона бо невичерпна! Кожна сторінка біографії цього українського Сократа — це окрема тема для надхненного мистця чи науковця. А тому познайомитися бодай коротенько з життєвим шляхом цього велитня України треба кожній українській людині.

В селі Чорнухах Лубенського повіту, на Полтавщині, в козачій родині Сави Сковороди родився син Григорій, ще змалку виявивши величезну охоту і здібність до науки. Вачучи це, батько, — звичайний хлібороб, але не кріпак, — віддав свого сина вчитися до Київської Духовної Академії з надією, що його син після закінчення науки стане священиком у своєму рідному селі на Лубенщині. Так мріяв батько. Але син, провчившися в духовній академії шість років і добувши там великі знання, (хоч і не від своїх професорів, як потім сам говорив, а читанням книжок, бо в Київській Академії тоді вже навчали надіслані Москвою професори, які самі небагато знали!), так і не скінчивши академії, офіційно — вийшов з неї, — зрікся будь-коли стати священиком!

Захопившися наукою, Сковорода мріяв її продовжувати. Вже тоді для нього наука стала змістом його життя. Вже тоді він бачив у науці не засіб улаштуватися в житті і жити в насолоду самому собі, а бачив щось глибше. Для нього сама наука стала не метою життя, а засобом пізнання життя. От чому він пішов не шляхом декотрих дітей інших козачих родів: їхати на північ, до Петербургу, і вислужуватися, щоб потім панувати, — а вибрав собі шлях на Захід, за кордон, де сподівався ближче познайомитися з тодішнім вченим світом. Звичайно, він був глибоко обізнаний з вченням недавно померлого тоді Ляйбніца, читав і знав молодого тоді ще, але вже голосного француза Жан-Жака Руссо з його проповіддю «повернувся до природи». Досконало володіючи латинською мовою (тодішньою «мовою науки» всієї Західньої Европи), а також знаючи німецьку і грецьку, — Сковорода, самозрозуміло, був постійно в курсі

науково-філософської думки світу, і не так цікавила його свіжість самих ідей, як свіжість людей, людей близьких до нього мисленням своїм, бо в тодішній Росії, як і в кожній Росії взагалі, з її зовнішньою побожністю і внутрішнім «поганством», таких людей знайти він не сподівався. Він був переконаний, що його погляди щодо релігії, його філософія не знайдуть ґрунту ані в Петербурзі, ані в Москві. Не знайдуть вони ґрунту і серед московського народу, як не будуть вони мати успіху і серед офіційних московських окупаційних чинників в Києві. Сковорода, філософія якого і виросла з духового єства українського народу, розумів, що лише цей народ може його розуміти, може йти за ним, бо в його, Сковороди, думках — думки цього народу, в його філософії — філософія цього народу. От чому він ішов до народу, ніс свої проповіді в його гущу, в села, на ярмарки, на майдани. Але про це нижче.

Приїхавши на Захід, Сковорода зустрівся з ним і... розчарувався. Він побачив, що й Західній світ, якщо не має «поганства», то не має й спраги до Бога з його істиною. Він побачив навіть деяку подібність між тодішньою Західньою Европою і Росією. Ця подібнсть полягала в розходженні між проголошуваними гаслами і практичним життям. Він побачив, що навіть філософи проголошують істини, закликаючи людей жити за їхнім вченням, одночасно самі провадять життя, що стає повним запереченням власних поглядів.

Тут не зайвим буде нагадати про зустріч Сковороди з Жан-Жаком Руссо.

Жан-Жак Руссо в розмові з Сковородою виклав своє вчення коротко:

— Я б винищив всі Парижі, Лондони, Марселі і Відні, я б поскидав усі прикраси, що їх чіпляють люди на себе. Ідіть, любі брати, на долини, в ліси, на простори голі, такими як створила вас велика мати Натура, і будьте вільні, як вільними створила вас Натура... —

Жан-Жак Руссо був міцної будови, товстий і любив одятатися якнайкраще і оздоблювати себе ланцюжками та дорогоцінностями.

Сковороді здавалося, що Руссо мусів би наперед сам показати людям як жити серед «Натури», а не лише іншим говорити про це. Така непослідовність вразила Сковороду і посіяла в його душу неповагу до цього француза. Ми не стверджуємо, що дійсно така зустріч мала місце в часи перебування Сковороди за кордоном. Можливо, це тільки одна з тих легенд, сотки яких виникло навколо нашого великого філософа. Але, коли б ця зустріч дійсно відбулась, той тоді Сковорда напевно порадив би Руссові так точнісінько, як це стоїть і в легенді:

— «А чому ж ти сам не роздягнешся і не йдеш до Натури?»

Така відповідь Сковороди обов'язково мусіла б бути, бо в його філософії є органічна українська послідовність. Він навчав людей не словами, а прикладами. Він жив сам за приписами власної філософії. Він був прикладом для наслідування. Сковорода був не філософом-теоретиком, а філософом-практиком, ідеалістом, був містиком. На Заході він зустрівся з засиллям раціоналізму. Сковорода закликав людей до Бога, як до джерела сили, надхнення і правди, а Західній світ тоді вже богом ставив людський Розум. Західній світ був раціоналістичним. От на цьому пункті і трапився розрив між Сковородою і Заходом. Він покинув Захід і вернувся на Україну, щоб приняти на себе обов'язки «учителя нації».

Не поїхав він до Петербурґу, куди його запрошували, обіцяючи сите і розкішне життя, а приїхав до рідної Лубенщини і зайняв місце вчителя поетики в Переяславській семінарії. Але Григорій Савич не довго затри-

мався тут. У нього сталася сутичка з єпископом, але ця сутичка була сутичкою, по суті, нового зі старим.

Сковорода написав для своїх учнів книжку «Вчення про Поезію», але написав її по новому, по західньому. Єпископові — директорові не сподобалося це нововведення і він наказав Сковороді вчити учнів поезії за методою, прийнятою в Петербурзі. Сковорода відмовився. Тоді Єпископ послав письмове розпорядження і вимагав, щоб Сковорода дав письмове ж пояснення: чому він не виконує його, єпископа, розпоряджень. На це Сковорода відповів, що він почуває себе правим в методиці викладання поетики, закінчивши свого листа так: «Одна справа бути архиєреєм, а зовсім інша — писати вірші...» Єпископ почув себе ображеним і написав Сковороді: «Не жівяше посреде дома моего творяй гординю», тобто «зухвала людина не може жити в моєму домі». Це значило, що він звільняє його з семінарії.

Григорій Савич знову зостався без жодних засобів до існування, маючи «на господарстві» одного жупана, дві старенькі сорочки, черевики і пару скарпеток. Він оселився жити в свого приятеля. Недалеко від цього приятеля проживав поміщик Степан Тамара, який запропонував Сковороді бути вчителем сина. Тамара належав до вельможного панства і на всіх людей дивився з презирством. Сковорода жив у нього майже рік і не чув від нього ні одного слова, окрім на прощання: «Прощай, пане мій! Мені шкода тебе». Сковорода вчив сина Тамари дуже добре. Хлопець любив свого вчителя, а вчитель любив свого учня. А тому між ними виникли майже дружні взаємини. Один раз під час навчання Сковорода пояснював своєму учневі щось, а той його не розумів. Тоді Сковорода сказав до учня: «Ти, брате, думаєш, як свиняча голова». Це почули слуги і, щоб вислужитися перед своїми панами, донесли поміщиці. Поміщиця образилася: як, мовляв, сміє якийсь учительок, якийсь «мужик» обзивати свинею її сина! Поміщиця домагалася від чоловіка, щоб той прогнав Сковороду. Сам Тамара цінував Григорія Савича, але не встояв перед домаганнями жінки і відмовив Сковороді. Правда, потім шукаючи іншого вчителя, Тамара шкодував за Сковородою і прагнув за всяку ціну повернути його назад. Але Сковорода про це й чути не хотів. Аж якось один з приятелів Тамари, зустрівши Сковороду в полі, запропонував його підвезти. Григорій Савич сів на воза і заснув. Приятель Тамари привіз його до двору поміщика. Поміщик зустрів Сковороду дуже радо, прохав простити йому його обиду і лишитися наставником сина, який нікого окрім нього мати не хоче. Сковорода, бачучи добре до себе ставлення, лишився знову в Тамари.

Живучи на селі, Григорій Савич у своєму усамітненні почав приглядатися до краси природи. Він прокидався рано і йшов зустрічати світанок в поле, в лісок або над річку і там, оглядаючи природу, заснував свій світогляд, своє світосприймання, свою філософію — бачити в усьому Силу і Волю Божу. Ці свої надхненні думки про Бога і Його Силу Григорій Савич висловлював віршами.

Якось, прочитавши одного такого Сковородиного вірша, старий Тамара сказав: «Друже мій! Бог благословив тебе даром слова і духа!».

В цих віршах була вся філософія Григорія Сокворoди. У вірші, написанім в 35 років, Сковорода вклав такі думки (передаємо його своїми словами): «Щасливий той, хто з колиски присвятив себе Христові, взяв його тягар легкий і до нього звик. Святе життя! Ні бідність, ні нещастя не будуть тяжкими йому; ані вогонь, ані меч не в силі розлучити його з Христом. Христе, життя моє, за мене Ти помер! Я мусив би присвя-

тити Тобі усе життя моє — я ж присвячую його лишок Тобі! Убий в мені Ти сухість серця, засвіти в ньому вогонь Твій, щоб в мені завмерли всі бажання злі і пристрасті непотрібні, і щоб я для Тебе жив, Світе мій!» А в іншому вірші він пише:

«Всі люди думають тільки про блага земні. Купці дурять покупців, щоб здобути грошей якнайбільш. Поміщики скуповують помістя й заводять коней закордонних; службовці гнуться перед начальством, щоб стати вище над другими; юристи гнуть закони за власну вигоду; віршороби вірші пишуть, улещаючи вельмож... Один має он турботу — щоби мати власний дім, інший прагне полювання, інший любить гостювання і приймати гостей, а ще інший від кохання висихає... А у мене одна дума не виходить з голови: як мені б розумно жити і розумно з цього світу відійти. Страшна смерте з замахненою косою! Ти не милуєш нікого, — ні царя, ні селюка, ти нищиш всіх, як вогонь солому нищить. Всі тремтять перед тобою, окрім тих, хто сумління має чисте мов кришталь.

Як не засиплеш жменею піску океан бездонній, як не погасиш краплиною води розлитого полум'я, як не літати орлові в тісній клітці, так само не задовольнити духа людського матеріяльними достатками. Дух людський — це безодня невимірна, як небо або час! Не розумнії люди. Чи ще довго будете залишатися при своїй облуді? Чому ви не думаєте про Того, кого називають Богом? Чому ви не прагнете зрозуміти Його? В розшуках Бога людина знайде задоволення для свого духа».

Закінчивши навчати сина поміщика Тамари, Григорій Савич одержав запрошення від білгородського єпископа на посаду професора поетики в Харківській семінарії. Білгородський єпископ був не такий тупий, як переяславський. Він розумів, що Сковорода це не звичайний професор поетики, а це щось більше. Звичайно, турбуючись про авторитет церкви і бажаючи по можливості скріпити іменем Сковороди, семінарію, єпископ доручив ігумену Гервасію, особистому приятелеві Григорія Савича, умовити останнього піти в ченці, запевняючи йому при цьому в скорому часі високе чернече достойництво. Геврасій виконав прохання єпископа і почав радити Сковороді вступити в ченці, малюючи перед ним всі вигоди чернечого життя, матеріяльний добробут, повагу, розголос, а з часом і єпископство. На думку ігумена, щасливіше цього нічого більше і бути не може. Але Сковорода думав інакше. — «Чого я піду в ченці? — питав він ігумена. — Збільшувати кількість ліцемірів? Ні! Ви, якщо хочете, їжте сито, пийте солодко, зодягайтеся м'яко і черничте, я ж бачу правдиве чернецтво не в рясі чернечій, а в житті безкорисному, в задоволенні малим, у витриманості, у відмовленні від зайвих бажань, у відмовленні від себелюбства, — щоби виконувати заповідь любови до ближнього, в розшуках слави Божої, а не людської!»

Після цього Сковорода був примушений, звичайно, залишити семінарію. Але тут він уже лишав її сам. Білгородський єпископ все ж, напевно, розумів вартість Сковороди і упросив його знову вернутися до семінарії, не дивлячись на те, що Григорій Савич учив не так, як учили тоді в тій семінарії інші професори. Тоді панувала думка наприклад, що великі мудреці, як Марк Аврелій, Сократ, Платон і інші, — хоча й жили самі справедним життям, але вони не знали істини, бо були поганинами. Сковорода ж навпаки вчив, що ці великі мужі хоча й жили до Народження Христа, але вже були християнами і їх не треба осуджувати, а треба любити і наслідувати, бо в них Дух Божий, а Він є вічним і безсмертним. Він був, є і буде вічно. Тодішні вчителі-наставники впевняли

по семінаріях своїх вихованців, що в людському суспільстві одні верстви благословляються Богом більше, а інші менше, а ще інші просто перебувають під прокляттям Бога. Вище всіх, вчили тоді наставники, шар духовенства, слуг Божих, за ними йдуть царі, князі, військове начальство, взагалі люди, що мають владу, а вже за ними йдуть купці, а найнижче положення перед лицем Бога займають селяни-кріпаки, на яких сам Бог, нібито, наложив прокляття. Кріпаки мусять без відпочинку працювати і в усьому без заперечень коритися панам. (Треба пам'ятати, що це були часи кріпацтва і селяни тоді перебували під необмеженою владою панів-поміщиків).

Сковорода вже тоді повстав проти такого розподілу «місць біля Бога» і вчив: «Всяка праця благословенна Богом», а розподіл «місць» навколо особи Бога — не віра, а безвір'я і непростимий гріх. Наставники-ченці вчили своїх учнів, що святість і досконалість життя християнина полягає у виконанні таїнств і обрядів, а Сковорода заперечував це і говорив: «Святість життя полягає в творенні добра людям». Сковорода вірував, що в кожній людині перебуває Дух Божий. Цей Дух Божий люди називають розумом і сумлінням. Дух Божий і мусить бути дороговказом і керівником у вчинках та поведінці кожної людини. Він казав: «Розпізнай в собі силу розуму, образ Отця небесного; хай ця сила для тебе буде єдиним законом; в усьому прислухатися до її голосу.

Григорій Савич сам прислухався до цього внутрішнього голосу. Слухаючи його наказу, він брався за працю, заводив знайомства, переїжджав до інших місць на проживання. Він прагнув завжди бути слухняним щодо волі Бога, що промовляє до людини через Дух Його.

В 1774 році Сковорода приїхав до Києва. В Києво-Печерській лаврі він зустрівся з багатьма знайомими і товаришами по Духовній Академії. Приятелі стали радити йому тут постригтися в ченці і стати, як вони говорили йому «стовпом і окрасою обителі».

Але Григорій Савич їм відповів:

— Ах, превелебні! Я гармидеру збільшувати не хочу, хватить і вас самих, стовбурів неотесаних у Храмі Божому... Я бачу святість не в облаченні, а в волі Божій!...

Побувши в Києві 2 місяці, Сковорода прибув знову до Харкова. В Харкові був тоді губернатором Щербінін, який багато наслухався про Григорія Савича і дуже хотів познайомитися з ним.

Одного разу губернатор їхав містом в розкішному повозі, в оточенні служників, побачивши біля гостинного двору Сковороду, наказала своєму ад'ютантові покликати його до повозу. Той підійшов до Сковороди і заявив:

— Вас кличе до себе «їхнє превосходітельство»!

Григорій Савич запитав:

— Яке це «превосходітельство»?

— Генерал-губернатор!

— Скажіть йому, що ми з ним не знайомі.

Ад'ютант вернувся і доклав губернаторові. Той послав ад'ютанта вдруге, але вже з іншою формою запрошення.

Ад'ютант підійшов до Сковороди і сказав:

— Вас прохає до себе Євдоким Олексійович Щербінін.

— А про цього чув: кажуть не погана людина і хороший музика... — і підійшов до повоза.

Сковорода понад усе любив музику. Він сам грав на скрипці, дудці, гітарі й гуслях.

З 1775 року Сковорода ніде не мав постійного пристановища. Він жив по всій Україні, переходячи з місця на місце пішки і носячи своє «майно» завжди з собою. Свитка, чоботи, черевики про запас, свої твори писані рукою, скрипка і дудка — ось і все, що він мав.

Його до нестями любив український народ. Кожен вважав великим щастям вітати в своїй господі такого, незвичайного гостя, слава про якого облетіла не лише Україну, а й багато інших країн світу.

Він особливо любив сільський народ, бо в ньому він бачив тих, що перебувають найближче до Бога, тому й Дух Божий завжди перебуває з них. Село його теж любило. Там йому латали чоботи і свитку, годували чим Бог послав і слухали його вчення. Народ він навчав скрізь: на ярмаркових майданах, на сільських вулицях, на церковних дворищах і по селянських хатах. Жив він завжди з праці рук своїх і не любив, коли йому хтось хотів щось подарувати, або чимось допомогти.

Мандруючий філософ, вчитель народний, став славним і відомим серед українського народу. Він став виразником його сумління і його душі. Про це дуже добре знали в Петербурзі. Катерина Друга через своїх ставлеників на Україні слідкувала за ним своїм «царственним оком», а врешті захотіла мати його коло себе в Петербурзі. Для цього вона доручила своєму намісникові на Україні, Потьомкіну, переселити Сковороду з України до Петербургу. Гінець, що прибув з цією пропозицією, застав Григорія Савича на обочині шляху, граючим на дудці. Біля нього паслась овечка того господаря, в якого зупинився Сковорода. Післанець передав Сковороді царське запрошення. Той прочитав його і відповів:

— Передайте цариці, що я не покину своєї батьківщини!

Мені моя дудка й вівця
Дорожчі царського вінця!..

Посланець від'їхав, а Сковорода залишився на батьківщині, з дудкою і біля рідних «овець».

26 серпня 1794 року Григорій Савич, прощаючись з своїм другом Ковалинським, сказав йому:

— «Можливо, що я більше вже ніколи не побачу тебе. Прощавай! Пам'ятай, завжди і при всяких життєвих обставинах, про теє, що я часто говорив: світло і темінь, добро і зло, вічність і тимчасовість.»..

Помер Григорій Савич Сковорода 29 жовтня 1794 року.

В день його смерти до поміщика, в якого він зупинився, з'їхалося багато гостей. Під час обіду Сковорода був дуже веселий і говіркий, розповідав про свої подорожі і зустрічі. Пообідавши, Сковорода вийшов у сад. Над вечір господар, стурбований тим, що Григорій Савич довго не повертається, пішов його пошукати. Він знайшов його під великою гіллястою липою, коли той копав собі могилу. Тієї ж ночі Сковорода й помер, лишивши поміщикові на згадку свої «скарби»: чоботи, свитку, дудку і скрипку, а від нього взяв обіцянку, що на хресті його могили буде обов'язково написано:

«Світ ловив мене та не впіймав.»

В. Л-о

Історія філософії

(Продовження. Дивись Аванґард Ч. 4-5)

ДЕМОКРИТ

Демокрит народився в 460 році до Р. Х. в Абдирі. Всі свої маєтки він вжив на подорожі, а коли повернувся до Абдиру — відкинув всі запропоновані йому високі шаноби і помер 90-ти літ від народження, сліпим від праці і познань. Демокрит разом з Левкипом творили відлам в старовинній грецькій філософії, що її прийнято звати філософією «атомістів».

Левкип, поза тим що існував, в історії філософії більше нічим невідомий, тоді як Демокрит увійшов до історії, як батько всіх пізніших матеріялістичних теорій. У виникненні світу Демокрит не припускає участи якоїсь духової причини, а буття розглядає, як атоми, дрібні неподільні частини, що рухаються в порожнечі. Ці атоми різняться між собою формою як літери A і N, розташуванням AN та NA чи положення NZ. З їхніх комбінацій постає все у світі. Все у світі відбувається з необхідности, під діянням певних причин. Демокрит відкидає існування якоїсь самостійної свідомої сили, а значить відкидає божественне буття.

От вчення Демокрита: «З нічого не постає нічого; ніщо з того що існує — не може бути знищеним. Кожна відмінність, яку ми бачимо, є лише поєднання або роз'єднання частин. Існує лише дві істоти: повне і порожнє; повне є буття, порожнє — небуття. Порожнеча так само необхідна, як і атоми. Ріст — це проникання харчу в порожні місця; в посудину з попелом вміщується більше води, ніж в цей самий посуд, але без попелу. Це значить: вода просякає в шпари попелу. Тут, звичайно, Демокрит не врахував того, що порожнеча, по суті, так само не може бути «порожнечею», бо вона наповнена повітрям чи етером і що й без порожніх прогалин можливі рух і ріст, шляхом виштовхування і зміни місць.

«Атомізм» в історії науки довго відігравав велику ролю та відроджувався дуже часто, поки атом не розбила сучасна фізика, відкинувши не тільки його неподільність, але й наближаючись до розуміння матерії, як явища не матеріяльного (Едінґтон, Джінс) та заперечивши і саме розуміння природної необхідности (Гайзенберг). Але чи відійшов «атомізм» уже назавжди зі сцени філософської думки — сказати не можна.

Етичні ж сентенції Демокрита стали дуже популярними. Ось як він сполучав, наприклад, етичну засаду: «Добро треба робити не для якоїсь користи, а для самого добра», та якщо ж «все у світі постає з загальної необхідности» — то попереднє твердження зрозуміти дуже тяжко. Можливо, завдяки цьому протиріччю Демокрит в колі наступних філософів і мав таке різне до себе відношення. Так, наприклад, Платон пропонував спалити всі твори Демокрита, а Бекон Веруламський (помер в 1626 р.) навпаки — визнав його найбільшим філософом. Аристотель багато запозичив у нього. Аксіомою Демокрита було:

— «Справа не в кількості знань, а в глибині мислення».

ЕМПЕДОКЛ АГРИГЕНСЬКИЙ

Емпедокл не покладається на почуття. Лише шляхом мислення, що породжується споглядання божества, людина може наблизитися до істини. Але людське життя коротке і оточене темрявою. «В своєму короткому життьовому блуканні, ніби той дим, що пересувається вітром, кожний вірить лише в те, чому його навчає власний досвід; але він помиляється і даремно дошукується істини, яка недосяжна ані для людського ока, ані для вуха, ані для духа«. Справжнє пізнання перебуває лише в одному існуючому. Це одне існуюче, подібно до кулі, тримається само на собі і ним просякає все. Це одне існуюче в світі виявляє себе святою всеохоплюючою любов'ю. Із осередку світа Любов розповсюджується скрізь і в усьому ясніше ніж будь-де ми її відчуваємо в собі. Остаточне знання істини приступне лише божеству. Першоджерельна чистота і непорочність істот захмарилася сварками і ворожнечею; звідси так само і боротьба елементарних часток, відпалих від Сфери (божества), одні від одних, відсуваючи одні форми і творячи нові. Споконвічні елементи (вогневий етер, повітря, вода і земля), спочатку з'єднані Любов'ю, існували в божеській Сфері до часу, поки Любов не була подолана Ненавистю, що й стало причиною руху та їхнім роз'єднанням. З того часу панує відвічна боротьба між елементами, які або притягають один одного (Любов), або відштовхують (Ненависть). Однакове пізнається лише однаковим, Любов Любов'ю, Ненависть згубною колотнечею. Звідціля виникає потреба чуттєвого сприйняття, що відрізняється від мислення.

Таким чином до питання субстанції, що його ставили перші грецькі філософи, Емпедокл прилучив не менше важливе питання про сили, що керують світовим процесом. Правда, вже раніше Геракліт говорив про таку силу — «Логос». Але Емпедокл, характеризуючи ці дві сили і характер їх діяння, робить дальший крок наперед. Обидві сили носять на собі сліди Божественного буття, вони схарактеризовані своїми іменами «психологічно».

Свою філософію Епідокл вклав у форму поеми, значна частина якої збереглася до наших днів. В поемі цій, що в своїй основі присвячена історії світу, Емпідокл торкається і критики народніх релігійних вірувань, і тут він показує себе ближчим до традицій грецької релігії, ніж Геракліт.

В частині поеми, присвяченій історії світу, говориться, що розвиток світу не припиняється постанням розподілених окремих речей, живих та неживих. Сила Ненависти має набувати щораз більшого впливу і прийти до повного панування. От тоді постає необмежений хаос, з якого знову, під впливом Любови, коли приходить її черга, постає єдність, а врешті знову Сфера. Повторюється цей процес багато разів. Але ще більше, аніж ці дві сили, має релігійне забарвлення загальний світовий закон: «Закон про те, що є справедливе, розглядається всюди й скрізь по Етеру та по безмежному сяйві неба».

В релігії Емпедокл вірить в переселення душ, що з людини після її смерти мають переселитися до інших людей, або й до тверин. А тому він хоче досягти кращої долі для душі після смерти тіла шляхом «очищення» (катарсіс). Емпедокл домагається не тільки морального життя, але й певної «техніки», до якої належить і його проповідування вегетаризму, бо в тілах тварин живуть інколи душі людей, душі приятелів і родичів.

Емпедокл при житті подорожував, як лікар і вимагав, щоб його ша-

нували так як шанують богів. Гордовитий, але не користолюбний, він носив одяг жреця і дельфінський вінець — свідоцтво того, що він сам себе рахував богом. Щоб доказати це, він кинувся в кратер вулкану Етни, але виміт ляви викинув лише одного постола...

ПІТАГОР І ПІТАГОРІЙЦІ

Про особу цього філософа нічого певного невідомо. Біографічні відомості про нього — це скоріше легенда, і взагалі чи існував в дійсності філософ з таким іменем в ті часи — так само нічого не відомо. Є припущення, що все, приписане цьому філософові, творилося цілою групою людей, об'єднаних в якийсь «орден» з напіврелігійним зафарбленням, що його члени були пов'язані між собою вузлами особистої приязні та суворими приписами напів-аскетичного життя.

До історії філософії «Пітагора» та пітагорійців зараховано тому, що об'єднання їх постало на ґрунті своєрідних філософічних поглядів, які в основі своїй мали переконання, що «єство всього у світі є число». До цієї думки прийшли вони, спостерігаючи і помічаючи в ній певні закономірності математичного характеру. Першою такою закономірністю були відношення довжини струн на музичних інструментах та гармонійністю звуків, від тих струн одержаних (струна в два рази коротша — дає звук на октаву вищий, у відношеннях 2 до 3 лежать струни, тони яких різняться між собою на квінту, у відношенні 4 до 3 — на кварту і т. д.).

Такі ж самі закономірності помічаються і в геометричних фігурах. Тут треба нагадати знамениту «пітагорову» теорему з геометрії, що квадрат, побудований на гіпотенузі прямокутного трьохкутника, дорівнюється суму квадратів, побудованих на його катетах. Тут встановлено вияв дії того самого закону математичної закономірности.

Ця думка, висловлена в ті часи дуже наївно, стала ніби передбаченням для розвитку в пізніших часах «математичного природознавства», тобто наукового пізнання світу в часі та вимірах.

У пітагорійців був великий інтерес до природи взагалі. Спостерігаючи її, вони зробили багато цінних відкрить. Так, наприклад, вони перші встановили, що мозок є органом думання, і багато іншого.

Релігійне вірування пітагорійців базувалося на твердженні, що життя людини не закінчується зі смертю, бо душа людська ніколи не вмирає. «Душа ув'язнена в тілі, ніби у в'язниці; вона вічно змагається зі злом. Доброчинний той, хто завжди перемагає в собі зло, узгіднюється з законами розуму і будує своє життя, наслідуючи Бога. Ми по справжньому почитаємо Бога, коли розум наш звільняємо від зла, наче від якоїсь нечисті».

Вони казали:

«Все те, в чому ти не будеш мати потреби після розлуки з тілом, — відкидай з презирством, а все те, в чому ти будеш мати потребу після розлучення з тілом — про те турбуйся і клич Божої допомоги для досягнення цього. Розумна людина і богобоязлива лише та, яка працює і прагне працювати стільки для душі, скільки нерозумні працюють для тіла. Маючи корінь свій і походження в Бозі, ми мусимо міцно триматися за свій корінь тому, що й струмки води, і рослинність землі, відірвані від свого коріння, — сохнуть і гинуть. Подарунки і пожертви — не велика честь Богові; приношення не становлять для Нього оздоби, але переповнений думками про Нього розум та побожність найближче підносить нас до Бога, тому що до подібного наближується подібне. Вчися родити дітей вічних, не таких, котрі за тілом дивляться, щоб воно

жило якнайдовше, але роди дітей, щоб вони душу свою годували харчем вічности. Коли б ти пам'ятав, що де б не була душа твоя і яке б діло не творило твоє тіло, — скрізь є присутнє надзірне око Боже, — то вчинками своїми ти б остерігався ображати Бога і мав би його завжди співмешканцем своїм. Як завдяки чистоті очей своїх ми добре бачимо, так само завдяки Богові, що перебуває в нас, ми добре живемо. Не клянися Богом, але живи так, щоб кожна людина вірила тобі і поважала кожне слово твоє. Побори в собі пристрасті свої. Бути рабом пристрастів — гірше ніж бути рабом тиранам! Не говори неправди, а роби правду і ти будеш подобою Бога. Перш за все притримуй язик свій. Розмови з людьми провадь таким чином, щоб ворогів своїх зробити друзями, а не навпаки — друзів ворогами. В гніві не смієш ні говорити, ані будь-що робити... Не шукай багатства: життя бідних подібне до корабля, що пливає близько берега, а життя багатіїв — кораблеві, що пливає серед моря: першим легко й пришвартуватися під час бурі, а другим зробити це тяжко».

Пітагорійці були першими в Европі філософами, які вважали, що й віра мусить спиратися на знання. Своїй вірі — «мандрівці душ» — вони шукали наукового виправдання. З цього видно, що пітагорійці найбільшою вартістю вважали не свою віру, а пізнання.

Є дуже цікаве оповідання, що його так само, як і багато іншого, приписують самому Пітагорові. — На олімпійські ігрища прибувають люди з різною метою: одні — щоб докінчити свої ділові справи, другі — як атлети та змагуни-учасники цих ігрищ, а в кінці приходять треті — щоб подивитися на все, що робиться — і пізнати. Ці треті найкращі.

Таку високу оцінку дав Пітагор прагнучим «пізнати» називаючи їх «теоретиками». «Теорія» — по грецьки — споглядання.

Отже, чи був Пітагор в дійсності чи ні, але філософія, пов'язана з цим іменем, була — і до неї належать блискучі сторінки взагалі світлої історії «неспокійного розуму» старовинних греків.

АНАКСАГОР З КЛОЗЕМЕН

Народився в 500 р. до Р. Х., жив в Атенах і був другом та дорадником відомого політика Перікла. Його обвинуватили в безбожжі і посадили до в'язниці, з якої він з часом утік в Лампсак, де й помер в 428 році до Р. Х. Про себе він з гордістю говорив: «не я втратив Атени, а Атени утратили мене».

Анаксагор прагнув пізнати цілість світобудови. Він говорив, що все що є — вічне: воно не родиться і не вмирає, тобто — воно не твориться і не нищиться, не побільшується, і не зменшується: відбувається лише поєднання і роз'єднання елементів; народження поєднує — смерть роз'єднує. Увесь процес розвитку всього існуючого відбувається завдяки з'єднанню, змішанню і розкладу. Але цілість світобудови завжди є постійною і однаковою. Якщо прослідкувати увесь колообіг змін до їхнього початку, то можна собі уявити незчислиму кількість першочастин або зернин, що творять собою **хаос.** Ці частини вже учні Анаксагора назвали **«гомеомеріями».** Цієї назви вживав і Аристотель. Ці частини були безконечно малі, незчисленні, безформні, не мали певних якостей, тому що не мали певного складу. Доки ці частини були змішані, доти нічого не з'являлося. «Це було початкове змішання». «Всесвітній хаос». Цей хаос перебував сам в собі і був нерухомим.

Що ж зрушило всесвіт і дало йому порядок і красу?

«Спочатку все було змішане; Розум перетворив хаос в порядок».

Правда, розум Анаксагор також розглядає як «найтоншу і як найчистішу з усіх речей», одначе його все ж слід уважати представником монотеїстичного теїзму, тобто уявлення про єдине духове Божество, що панує над всесвітом. У нього «розум», «дух» чи «Бог» є душею всесвіту. В світі існує найповніша доцільність; кожна річ — ділима до безконечности і все перебуває в усьому. Наприклад, хліб вода, вино годують різні частини нашого організму: кров, кістки, м'язи, нерви, волосся тощо. Значить, в хлібі, в воді, у вині є частини крови, м'язів, кісток і т. п. елементів, якими доповнюється організм при харчуванні. За твердженням Анаксагора, ми позбавлені можливости пізнавати до кінця речі, ми відчуваємо лише вплив на нас цих речей: «почуття наші вузькі, дух слабий, а життя коротке».

ПАРМЕНІД

Народився Парменід в 518 році до Р. Х. в місті Елеї (Італія). Це учень Ксенофана. Для свого народу він видав закони, які виявилися настільки розумні, що його замляки приймали щорічно клятву — виконувати їх.

Як стверджує Платон, Сократ (про нього буде мова в наступному числі) мав розмову в молоді літа з Парменідом, коли той мав уже 65 років.

На своє філософське розуміння Парменід дивився, як на божеське об'ялення. А Платон про Парменіда каже так: «Парменід уявляється мені привабливим — і страшним; в його філософії є вражаючі своєю глибиною ідеї. Я боюсь, що ми зовсім не розуміємо його слів, і ще менше розуміємо його думку».

Свою філософію Парменід виклав віршами в своїй поемі, яка дійшла до нас в значній своїй частині. Даємо основні думки з його філософії його ж словами: «...Треба абсолютно припустити буття чи небуття. Небуття не можна пізнати, його не можна виказати словами. Небуття — це ніщо, його не існує... А тому лишається одне: ствердити, що існує лише Буття. Є багато доказів, що Буття не родиться і не зникає, що воно є одностайне ціле і безмежне...

Звідкіля взялося Буття?... Буття не могло повстати з небуття тому, що небуття не існує. Буття володіє вищим удосконаленням, Воно не має ні початку, ні кінця, Воно не має не в чому нестачі. Це Буття — Сам Бог, без якого нічого не може повстати. Як може існувати будь-що, окрім Бога, тобто Буття.

Думка і слово мусять бути Буттям, бо вони існують...

Якщо Буття єдине, то що ж тоді увесь світ, який ми бачимо? Увесь світ — це ніщо, це лише тінь Буття. Світ лише марево, хибне уявлення наших почувань. Все, що ми бачимо є лише тінь, за якою сховане Справжнє Буття. Ми неспроможні пізнати Справжнього Буття тому, що між ним і нами лежать наші відчуття...

Є тільки один **невидимий початок**, але смертні бачать дві форми: люди вірять тому, що вони бачать, чують, нюхають і ставлять це все поруч з Буттям Дійсно-Існуючим... Справжнє, реальне ховається за явищами і нашим почуттям неприступне.

Душа може іти чи шляхом істини, через розумове вияснення доказів, чи шляхом думки — як наслідка уяв, що їх дають почуття.

Вчення Парменіда нагадує вирази, які зустрічаються у Ведах та Упанішадах (священі книги індусів), де також світ визначається як марево (Майя), що повстає з заблуду. Звичайно, Парменід не запозичав своїх

думок від індусів і його філософія має велике значення: уява про Єдине-Абсолютне Буття, про вічне і незмінне ми зустрічаємо у всій наступній грецькій філософії, воно збереглося і досьогодні.

ЗЕНОН ЕЛЕЙСЬКИЙ

Народився в 490 році до Р. Х., був учнем і прибраним сином Парменіда. Писав прозою і подав багато арґументів (нам відомі лише декілька) проти існування руху, зміни многости речей світу, простору, змислових якостей. Він знайшов у цих поняттях суперечності та парадокси.

Зенон доказував, що існує лише **єдине**, а все останнє — це тільки змінена форма цього Єдиного. Він визнавав, що тих видимих форм є багато, але заперечував, що все це Суттєвість. Він заперечував рух, але не його видимість. Існує лише одна Суттєвість, яка неподільна і безконечна. Припустити, що Єдине подільне — значить припустити, що воно має й закінчення. Коли ж воно подільне, тоді воно подільне до безконечности. Але уявім собі, що існує дві частини речі, тоді між ними обов'язково мусить бути щось таке, що відділяє одну частину від другої, що становить кордон між цими двома частинами. Це **щось** відрізняється від двох тих частин; коли ж воно відрізняється від них, коли воно не те ж саме що й вони, тоді й воно мусить відділятися від них новим якимсь простором, новим «чимсь» і так до безконеччя.

Простір так само не існує. Де, питає він, міститься цей простір, бо він же мусить десь міститися? Таким чином виходить, що простір перебуває в просторі. А де ж поді, одначе, перебуває простір? Отже, виходить, простір існував раніше простору, а це значить, що він зовсім не існував і не існує.

Відносно руху Зенон каже: «Рух неможливий, тому що річ в русі — перебуває в спокої. Випущена стріла в кожну окреслену мить перебуває в певному окресленому місці — значить, у кожному моменті вона перебуває в положенні спокою. Отже, летюча стріла — нерухома. В тому місці, де вона зараз перебуває — вона не рухається, не рухається вона і в іншому місці, бо її там ще нема. Де ж вона рухається? Ніде. Вона є нерухомою в кожному пункті в певний окреслений момент часу, а рух, який ми бачимо, це — цілий ланцюг стану спокою».

Діялектика Зенона тяжко вдарила по матеріялізмі.

Емануїл Кант признав, що простір і час є витвором нашої чутливости. Зенон перший в старій Греції поставив те саме під сумнів.

«Коли б Суттєвість не була єдиною, Вона б межувала з чимсь іншим, але тому що нічого іншого окрім Вічно-Існуючого нема і бути не може, то воно нічим не може бути обмежене. Тому Воно безконечне»...

Післоя довготривалого перебування в Атенах, Зенон повернувся знову до Елеї з метою визволити її з-під влади тирана Неарха, але був схоплений і скараний мученичою смертю.

Під час катування він не видав своїх дійсних співучасників-друзів, назвавши співвинними прихильників тирана, а потім і самого тирана. В час тортур він сам вирвав собі язика і кинув його в обличчя тиранові, плямуючи його самого боягузом, а катам допікаючи «даремністю їхньої праці». Врешті, мовчазний і гордий, був живцем стовчений у ступі.

(Далі буде)

За Плютархом переказав Ростислав Єндик

Спарта і її герої

З-поміж багатьох нововведень Лікурга найважливішим була Герузія або Рада Старіших. На думку Платона, ця Рада, завдяки своєму зв'язку з королівською владою та рівноправности з нею щодо вирішення важливіших питань, надзвичайно багато зробила для розквіту та замирення в державі. Держава перед цим часто опинялася або в лабетах королівської деспотії, або ж в розгулі надмірної демократії. Тому встановлення Ради Старіших створило рівновагу в країні, забезпечивши порядок і тривалість. 28 Старіших обстоювали короля, якщо треба було стримати пристрасті черні, і навпаки — підтримували цю чернь, щоб стримувати вияви деспотизму.

Щодо самої кількости Старіших, то дехто гадає, що лише 28 осіб було втаємничено в пляни Лікурга, інші ж твердять, що первісна кількість їх становила 30, але двоє з них відразу відійшли. Існує також припущення, що встановлена Лікургом кількість Старіших повинна була включати також обох володарів.

Яку вагу заведенню такої ради прикладав сам Лікург, свідчить та обставина, що він особисто запитував про доцільність свого кроку дельфійську пророчицю, яка відповіла: «Мусиш поділити племена і роди, настановивши над ними тридцятеро Старіших разом з володарями, і поміж Бабікою та Кнакіоном*) скликати час від часу народ, щоби перед ним вирішувати важливість питання, бо тільки народ має силу затвердження рішень».

На тих народніх зборах пропозиції ставили тільки володарі та Старіші, а народ вирішував їх прийняття чи неприйняття.

Коли пізніше народ почав активно втручатися до самих пропозицій, інколи навіть і перекручувати їх, то королі Полідор і Теопомп доповнили попередні постанови додатком, за яким Рада Старіших разом з королями могла такі постанови відкидати, а народні збори розпускати, при чому це доповнення до закону було проведене як безпосередні вказівки з Неба.

Одначе, не зважаючи на поєднання двох влад у державі, в Спарті збереглася дуже потужна олігархія, яка після смерти Лікурга щодалі більше зухваліла. Щоби її, — як висловився Платон, — загнуздати — було введено владу ефорів. Сталося це років через 130 після смерти самого Лікурга, за короля Теопомпа, з-приводу чого жінка короля зробила йому закид, ніби він своїм дітям залишить королівську владу обмеженішою, аніж одержав її сам. «Ні, — відповів Теопомп, — ще більшою, бо тривалішою».

І справді, королівська влада, завдяки поступкам народові, уникла небезпек і ненависти з боку мас, спричинившися до зміцнення держави, як це і передбачав Лікург. Щоб переконатися в цьому, досить було тільки побачити, що витворили тертя між народом і володарями у Мессинії й Арголіді, отже в двох сусідніх і споріднених державах. Коро-

*)Кнакіон і Бабіка — це назви річки та мосту, біля яких відбувалися народні збори.

лівська пиха з одного боку, непокірність народу — з другого, часто призводили до переворотів, до міжусобиць, а тому спартанці мали повне право хвалитися, що вони мають виключного державного мужа від самого неба, який надав Спарті конституцію і визначив усі взаємовідносини суспільства.

8. Друга важлива постанова Лікурга відноситься до поділу землі. Справді, нерівність була страшна: маси зубожілих, і без будь-якої власности людей, обтяжували державу, в той час, коли все багатство скупчилося в руках кількох власників. Пиха і заздрість, злочин і надмір, багатство і злидні — сплелися поміж собою в клубок багатоплощинних непорозумінь. Це й були ті хвороби, що їх намагався вилікувати Лікург.

Він переконав спартанців, що всю землю треба зробити державною власністю, а потім провести новий поділ так, щоб усі жили разом на рівних правах, встановивши навіть для всіх однакове харчування. Громадяни могли шукати першости на шляху чеснот і не повинні були мати ніякої різниці та нерівности у взаємовідносинах, окрім хібащо тих, які визначаються славою за шляхетні вчинки та ганьбою за мерзенні.

Коли пропозиції Лікурга були прийняті, він поділив ту частину землі яка входила в межі столиці Спарти, на 9000 жеребків для спартанців, а решту країни на 30 000 — для періойків, тобто для довколишніх мешканців, що не входили до складу провідної спартанської верстви. На кожний жеребок припадало: на чоловіка 70 і на жінку 12 медимн*) ячменю, а також відповідна кількість садовини — вина й оливок. На гадку Лікурга такий запас був вистачальний для всіх. Він забезпечував добре самопочуття і міцне здоров'я. Дещо пізніше, проїжджаючи через країну, коли саме закінчували жнива, Лікург, побачивши скрізь зовсім рівні скирти збіжжя, засміявся і завважив присутнім: «Дійсно, уся Лаконія стала тепер власністю однієї родини з численними братами, які тількищо взаємно поділилися».

9. Лікург розподілив також і рухоме майно, маючи метою цілковито знести всіляку нерівність та різність в громаді. Але завваживши, що громадяни неприхильно поставилися до такого заходу, він обхідними дорогами таки переміг упередження.

Першим заходом було скасовано обіг всіх монет з золота і срібла, які у вжитку заступили залізні гроші. Їм надав він побіч значного тягару і величини зовсім малу вартість, при чому, наприклад, 10 мін (80 мін. марок) займали великий простір у хаті для зберігання і потребували парокінного воза для перевозу.

З уведенням такої валюти в Лакедемоні зникли крадіжки і деякі злочини. Кому ж бо кортіло ще красти, йти на обман, або грабунок, якщо поза можливістю їх сховати, саме володіння ними становило купу неприємних турбот! Гроші не приносили ніякої користи, навіть як метал, бо Лікург знизив твердість заліза, зробивши його зовсім м'яким і тим самим непридатним для обробки, (кажуть, обливши оцтом в розжареному стані...)

Лікург також вигнав з країни всякі види непрактичного мистецтва. Автім, навіть без такого радикального заходу воно й само зникло б з обігу, через те що не знаходило збуту. Залізні гроші не вивозили до решти Геллади: вони були там без вартости і кожен сміявся з них. Тому в самій Спарті не можна було купити ніяких чужих товарів — до гаваней не прибував ніякий торговельний вантаж. Також не заходив

*) Медимна — міра для сухих речей (52-53 літри).

до Спарти ані чужий науковець, ані віщун, що хотів заробити гроші, ані власних веселих притонів з дівчатами, ані хтось подібний, — бо тут не було цінних грошей! Так поступово вийшли з ужитку речі розкошів та насолоди разом з усім, що їх стимулювало. Не було ніякісінької практичної користи з великого майна чи іншої власности, бо багатство, не знаходило можливости, публично хизуватися, а зачинене вдома, воно мимохіть лежало обезцінене.

Тим то навіть звичайні предмети загального вжитку, як столи, стільці, ліжка, — виготовлялися на місці, а спартанський кухоль навіть прославився практичністю, особливо підчас походів, через те, що брудна вода, яку дозволялося пити в крайній потребі, не тільки набирала іншого смаку, але приходила для пиття значно чистішою, бо бруд затримувала закручена частина шийки.

Так, не маючи змоги виробляти для розкошу мистецьких речей, ремісники вдосконалювали та оздоблювали речі буденного вжитку.

10. Та Лікург задумав ще основніше вдарити по розкошах і цілковито припинити гін до багатства, завівши так звані сиситії, тобто спільні обіди, щоб усі разом їли щоденно, споживаючи точно означену кількість м'ясних та борошняних страв. Спартанцям було заборонено харчуватися вдома, щоб не висиджувалися при дорогих столах та не вилежувалися на м'яких подушках, — пересит бо спичинює лінощі, розгнуздання, снобізм, а через це веде до виродження. Найважливішим, одначе, було те, що Лікург, за висловом Теофраста, «обезвартив і зубожив багатство». Він досяг цього насамперед спільною кухнею. Адже, коли багатий ішов з бідним до одного столу, то втратило всяке значення і любування цінним посудом, і змагання за вишуканіші страви, й всяке інше багате обрамлення трапези, як це звичайно водилося перед тим у багатих приватних домах. А якщо хто-небудь приходив до спільного стола з повним шлунком, і присутні це помічали, то такого громадянина гостро висміювали: «Ласуне, ти гидуєш громадським харчем!»

Таким чином, відома приказка, що «багатство сліпе і лежить наче колода — без життя і руху», могла бути зрозумілою виключно в Спарті, і ні в жодній іншій країні!

11. Саме через введення сиситій постало проти Лікурга невдоволення серед заможних верств. Одного разу натовп невдоволених виступив на ринку проти нього і зчинив галас з вигуками обурення та погроз. Врешті дехто з них почав кидати на нього каміння, а Лікург чимдуж втікати. Між ним і переслідувачами відразу зросла віддаль і тому він міг би своєчасно сховатися в святині. В цей час юнак Алькандр, що пристрасно переслідував його ввесь час, коли Лікург оглянувся, вдарив його палицею і вибив око. Цей випадок не злякав Лікурга. Він зупинився і показав громадянам своє скривавлене і понівечене обличчя. І присутніх огорнуло почуття великого сорому за кривду, заподіяну своєму найзначнішому громадянинові. Лікург висловив «бунтівникам» своє признання за співчуття, а виданого йому натовпом Алькандра відвів до власного житла. Але замість доган чи якоїсь кари він віддалив лише своїх звичайних слуг і сторожів та наказав Алькадрові обслуговувати себе. Юнак сам відчував каяття і в порухові душевного благородства не спротивлявся, мовчки виконуючи кару. Опісля він сам назавжди залишився при Лікургові та завдяки цьому близько пізнав лагідність Лікурга, його душевну незалежність від будь-якої пристрасти, його тверді життєві принципи і невгнутість при всяких невдачах. Тому

Алькандр цілковито змінив свою початкову думку про Лікурга, часто говорячи своїм знайомим та друзям: «Лікург зовсім не такий твердий і себелюбний муж, як гадають. Навпаки, ніхто так дружньо і лагідно не настроєний супроти ближніх своїх, як саме він».

Так здійснилася Алькандрова покута. Завдячуючи накладеній карі, він з зухвалого і злобного юнака перетворився в порядну і розумну людину. Також з часу того нещасливого випадку спартанці відзвичаїлися приносити палиці на народні збори.

12. Вдома дозволялося їсти тільки тоді, коли хто спізнявся до загального столу в наслідок приношення жертв, або через лови. Поза тим усі інші повинні були трапезувати спільно. Протягом довгого часу всі суворо додержувати звичаю цього спільного харчування. Одного разу король Агіс переможно повернувся з походу проти Атен і забажав їсти вдома зі своєю дружиною. Він наказав занести його частку додому. Але полемархи не послали йому нічого. Розлючений цим, король не приніс на другий день жертви, хоч це було його обов'язком. За це було його покарано ще й грошевою гривною.

При спільних обідах часто були присутні й хлопчаки.Їх приводили, щоб вони мали нагоду здобути громадське виховання і навчитися доброї поведінки. За обідом вони чули розмови про політичні справи, одночасно привчаючися до правил співжиття та до норм справжньої свободи, призвичаюючися до жарту і незлобного підсміху, вчилися зносити і заслужені кпини та не гніватися за них, як і дорослі лаконці. Однак, якщо хто з надто вразливих бував надто невдоволений і спростовував наклеп, кпини відразу припинялися: найстарший віком кожному входячому до обіду показував на двері, приказуючи «через ці двері не проходить жодне слово!»

При столі сиділо звичайно 15 осіб. Якщо хтось хотів приєднатися до товариства, його приймали голосуванням: кожен брав кусник хліба і мовчки кидав у посудину, яку обносив на голові невільник. Якщо хоч один шматок хліба був зім'ятий, що означало незгоду, то прохання про прийняття відпадало, бо новий товариш не знайшов би повної втіхи в новому товаристві .

З варених страв найулюбленішою була чорна юшка, бо старші звичайно менше споживали м'ясо, відступаючи його молодшим. Кажуть, що один з понтійських королів спровадив на свій двір виключно через ту юшку лакедемонського кухаря. Але покуштувавши її, король довго лютував... Тоді кухар зауважив: «Володарю, ця юшка смачна лише тому, хто перед її споживанням викупається в Евроті!..»

Легко випивши, розходилися лакедемонці без смолоскипів додому. Їм було недозволено відбувати дорогу зі світлом, щоб вони звикли безстрашно ходити і в горобину ніч.

75-ті олімпійські ігрища

Влітку 1952 року в Гельсинках відбулися олімпійські ігрища за новим численням...

Традиція олімпійських ігрищ прийшла до нас з глибин тисячоліть, ще з тих часів, коли вони були мірою часу чарівної,висококультурної Геллади.

...480-ий рік, перед Різдвом Христовим. Стадіон в Олімпії над річкою Альфейос. На 75-ті олімпійські грища старого числення з 70 держав та міст Грецького союзу прибули мужчини, юнаки і підлітки, — запрудивши необладнані місця для глядачів. Жінок — ні однієї! Вони скупчилися потойбіч річки, за мостом (їм вхід на стадіон — смерть! Так велить закон...), щоб вітати тріюмфальну процесію переможців опісля.

До схід сонця змагуни склали своє олімпійське приречення. А ледь бризнули перші проміння зза обрію, як з пащі входового тунелю викрокували в пурпурових плащах геладоніки, безсторонні судді змагань, на кам'яному узвишші східньої частини стадіону зайнявши свої відповідальні місця. Гасло руки одного з них — і сурмач сповіщає всю Грецію про початок ігрищ.

Поруч з іншими на старті Гіпсос, багатонадійний бігун, який минулої олімпіяди лише через нещасливий випадок не здобув вінка переможця. Бездоганна техніка, опановано ритмічне дихання і шаленість темпу дарують йому на цей раз заслужену перемогу над небезпечним конкурентом Поліпосом.

Вигуки з трибуни ще шаленіші, ще пристрасніші: кінчається п'ятизмаг, — цей вінець ігрищ. Хто буде визнаний найкращим спортовцем Греції? Хто дасть найкращі показники в цій складній комбінації — бігу на 192 метри, метання диском і палицею-списом, стрибки в довжину, і... в найнапруженішому: дужанні? Борці, натерті оливою та піском, на окремо підготовленій площі. Обидва вони міцні і звинні, обидва вправні. Завзяття глядачів перекидається на них, одна невловна мить, рух — і противника подолано.

— Хвала Миронові! — реве від захоплення увесь стадіон.

А на гіподрамі в цей час стояли готові до перегонів чотиризапряжені повози. Але чому це публіка, стихла і приготована до нового видовища, раптом починає зіскакувати з місць.

— Слава тобі, Фемістокле, слава! — рветься ентузіястично з усіх горлянок.

Це до іподрому зайшов, щоби додивитися ігрища, полководець, нещодавній переможець самого Ксеркса, войовничого перського царя, переможець на суші, коло Плате, і на морі, коло Саляміс! — в золототканому одязі першого в країні громадянина. Зі свого почесного місця він сьогодні дає знак до початку перегонів.

І знов спортовий ажіотаж опановує почуттями греків...

І линуть ці вигуки до близького табору грекинь, — і радіють там новим переможцям у перегонах, забувши цілковито про недавній напад численної перської армії, про згин відчайдушної жменьки Леонідових вояків під Термопілами. Війна війною, але традиція ігрищ не повинна перериватися!...

І коли, після закінчення змагань і перед всенаціональним святом вшанування переможців, уранці юнак зрізає золотим ножем лаврові листки зі святого дерева, це єдина діюча зброя на терені всієї Олімпії.

Один за одним одержують звитяжці з рук найстаршого віком земляка нагороду нагород — простий лавровий вінок. Юрби оточують своїх улюбленців, несучи їх, уславлених, на олімпійський бенкет, що протягнеться до наступного ранку...

Так відбувалися події на стадіонах і поза ними. Та в окремій, ізольованій від усякої суєти, святій окрузі — на протязі усіх змагань панувала сувора святкова тиша. Спокій ідеального миру, справжнього олім-

пійського миру, проголошеного в усій Гелладі на час олімпійських ігрищ, який волею богів берегли жреці. Збройні міжусобиці мусіли припинятися, а на терені Олімпії не міг з'являтися ніхто при зброї. Величезний вівтар Зевса, насичений попелом усіх попередніх олімпіяд (тобто трьохсотрічної давности!) безперестанно курив димом спалюваних жертв — худоби. Між цим вівтарем і багатьма іншими, меншими — безшелесно рухаються білі постаті жреців, що переховують також у багатих храмах державну казну та посвятні дарунки грецьких держав і міст. Дорогоцінні оздоби, мистецькі вази, різьблені триніжки, мармурові статуї храмів під золоченими дахами — краса і велич культу чатує в святій тиші над святкуючою країною. Самі одвічні боги держать увесь цей час над неспокійним народом могутню пальмову гілку, провіщаючи:

— Мир... мир всім...

З астрономічного нотатника

Італієць Галілей був послідовцем Коперника (див. «Аванґард» ч. 4-5 ст. 33-35) і винайшов телескоп, за його допомогою доповнивши докази свого попередника. Галілей відкрив, що плянета Венера має такі ж самі фази, як і місяць, довівши цим, що вона рухається навколо сонця в колі, яке проходить в середині земного кола. Він відкрив 4 супутники Юпітера. Галілей довів, що Юпітер схожий на землю, яка так само має свого супутника — місяця.

Завдяки цим відкриттям Галілея, люди почали рахувати сонце осередком сонячної системи. За це Галілея стали переслідувати тогочасні релігійні чинники і примусили його замовкнути, погрожуючи тортурами і смертю. Йому було заборонено будь-що писати і Галілей помер цілком осамітнений у в'язниці.

Після смерти Галілея продовжувачем його думок, як і думок Коперника, став так само італієць — Джордано Бруно. Бруно робив ще сміливіші заключення, ніж ці два його попередники. Він вчив, що земля — це невеличка кулька, здавлена біля полюсів; ця кулька кружляє в просторі біля сонця. Бруно вчив, що весь сонячний світ — не більше, як атом, загублений в пустелях простору. Простір же наповнений мільйонами мільйонів світів. Кожна зірка — сонце. Біля цих сонць легко плавають по колах і еліпсах цілі зграї плянет. На них живуть істоти більш досконалі і розвинені від нас. Світи ці мають свою історію розвитку: одні народжуються, інші помирають. Світам немає рахунку. Творча енергія, Свідомість, Життя і Краса розляті всюди. Всесвіт є безконечний.

Так уявляв собі будову космосу Джордано Бруно. Сьогодні цих думок ніхто не буде заперечувати. Бруно вчив, що світ є тінню божеського єства. Як безглуздо мислити про причину без наслідку, так само немисленне божество без світу. Дух і матерія лише два боки того самого єства. Вони неподільні; найменша порошинка — матеріяльна і духова одночасно. Світовий Розум перебуває в малому й у великому. Все з Бога і все в Бозі. Але якою б великою кількістю індивідів і речей світ не був би наповнений — все це творить в решті решт єдність. Пізнання цієї єдности мають метою і філософія, і природознавство, і астрономія.

Найбільша ласка, найбільша мета бажань, найбільша досконалість і щастя перебувають в єдності, яка охоплює собою все»...

Це коротко те, що проповідував Бруно. Але за цю науку він був схоплений і приречений до смерти на вогні.

Заслухавши вирок, Бруно велично і з погордою сказав суддям:

— Ви виносите цей вирок з більшим страхом, ніж я його вислухав!...

Джордано Бруно був спалений на вогнищі в 1600 році в Римі.

Коперник лише започаткував досліджування свого сміливого здогаду. Він переніс осередок руху з землі на сонце. Але коли справжній осередок був знайдений, тоді виникло багато питань: Якими шляхами ходять плянети? Які закони керують їхнім рухом? Які зв'язки сполучають плянетні світи в одну велику родину?

Ва всі ці питання дав відповідь Йоган Кеплер. За це все його назвали Законодавцем неба.

Значення законів Кеплера дуже велике. Перший його закон окреслює форму плянетних доріг — орбіт. Завдяки цьому законові астроном міг точно відмітити на синьому шатрі неба ту рису, по якій пройде плянета.

Другий закон Кеплера доводив, як змінюється швидкість руху. Користуючись цим законом, астроном може передбачити місце перебування плянети для кожного моменту, на багато років наперед.

Третій закон показував, як поєднуються плянети, розкидані в просторі навколо сонця, в одну велику родину.

Закони, що їх відкрив Кеплер, поєднують все в одну цілість: супутників з своїми плянетами, плянети з своїми сонцями, сонця із своїми системами — все гармонійно в мовчазній своїй великі славить свого Творця-Бога.

Кеплер, крім цього, склав таблиці руху плянет, що увійшли в науку під назвою «Рудольфових таблиць».

Коперник та Кеплер з'ясували характер небесних рухів і форму шляхів, з'ясували будову плянетної системи. Але чому ці рухи відбуваються так, а не інакше? Чому плянети кружляють навколо сонця по еліпсах?

(Еліпсіс — грецьке слово, що в геометрії означає замкнену криву лінію, в якій сума віддалень кожної точки від двох інших відомих точок (фокусів) є величиною постійною). Цього вони не знали...

На ці питання дав відповідь великий Ньютон.

Ісаак Ньютон відкрив закон тяжіння. Він довів, що кожна частина матерії у всесвіті притягує кожну іншу з силою прямо пропорційною масі частин і обернено пропорційною їх віддаленню однієї від другої. Це було найбільшим відкриттям у світі. Свої досліди Ньютон розпочав з місяця. Він запитав себе: чому місяць оббігає навколо землі і яка сила примушує його це робити? І він прийшов до висновку, що існує якась світова сила. яка притягає небесні тіла до певних осередків; вона тягне місяць до землі, супутників до плянет, а плянети до сонця. Ньютон зрізноставив цю силу з тягарем.

Бо чи падає спіле яблуко з яблуні, чи падають краплини дощу — все це прояви тяжіння, тобто притягання землі. Притягання землі діє і на місяць. Місяць ніби мотузом прив'язаний до землі і це примушує його кружляти навколо неї.

Кеплер відкрив закони, Ньютон довів їх математично. Це все дало можність вирахувати вагу сонця, землі і всіх відомих плянет.

Ньютона за його відкриття скрізь возвеличували. На його намогильному пам'ятнику написано:

«Радійте смертні, що на земні існувала така оздоба роду людського».

Ньютон був глибоко віруючою людиною і багато часу приділював релігійним питанням.

В. І. ПЕ-КО

Стрибок у всесвіт

Ракетоплян — це той апарат, якому призначено виконати ролю майбутнього сполучника між землею та плянетами. В основі його конструкції лежить звичайна ракета. Назва «ракета» походить від італійського слова «racchetto», що означає — «шпуля». Винайдена вона була в Китаї тисячу років тому і вживалася як вогнеметна розвага в часи забав та урочистостей (бенгальскі вогні, фоєрверки).*)

Перші спогади щодо вживання ракет у воєнних діях сягають до 1232 року після Різдва Христового в часи монголо-китайських війн. Друга згадка відноситься до 1379 року в битві за острів Кіоцца. Перші описи продукції та вживання ракет відносяться до 1591 року, автором яких був Й. Шмідляп. В 1782 р. появляється знову згадка про вживання ракет індійцями в боях проти англійців.

З 1807 року (а за деякими даними з 1804 року) ракету починають вживати як запальне стрільно і в Европі, зокрема в боях під Копенгаґеном. Від цього часу людство намагається застосувати ракету і для воєнних потреб. Так, 1890 року була побудована в Америці ракетогармата, в 1896 році французи мали вже військову ракету, що посилювала свій рух за допомогою моторчика, вмонтованого в задній частині ракети, а три роки пізніше шведи сконструювали навіть турбінну ракету.

Перша ракета, яка працювала на рідинному паливі, була запатентована в 1929 році австрійським винахідником Гайнріхом Шрайнером (Heinrich Schreiner). Вершком же будівлі військових ракет стала Фау-2, винайдена в 1940 році винахідником проф. Вернером фон-Брауном (Wernher von Braun). Великого значення у військових діях другої світової війни осягла совєтська ракетна гармата «Катюша», винайдена дещо раніше від Фау-2 інж. Костріковим. Цікаво зауважити, що обидва ці винахідники були молодші 30 років.

Для порівнання цих винаходів подамо їхні головні конструктивні дані.

Фау-2: довжина 14 метрів, вага в стартовому стані — 12,5 тонн (вага самої ракети 4,5 т. і палива 8 т., що складається з розчину етилового алькоголю та рідкого кисню), висотна стеля 185 км., далечінь льоту 400-500 км. Запускається в доземному стані зі спеціяльного помосту. Літ цієї ракети кермується радіом та радарними апаратами.

«Катюша»: має спеціяльну каретку, змонтовану з 8 двотаврів полегшеного типу, що лежать один від одного на певних інтервалах. Довжина цієї таврової рами понад 3 м. Під цю раму вішається 8 ракетних стрілен, а ще 8 накладається зверху. Довжина ракети майже 1,8 м., а діаметр 0,20-0,25 м. Висота льоту стрільна 6 км, дальність засягу 5-7 км.

*) Рух ракети відбувається за принципом відштовхування від власних газів, утворених в ракеті підчас згорання палива.

Кут стріляння регулюється рамою, яка в свою чергу є унапрямлюючою в льоті стрільна.

Запалення ракет відбувається з допомогою електричного струму автомашини, на якій вмонтована уся конструкція «Катюші». Стрільба може вестися групово й залпом. Ракетні стрільна бувають розривної і термітнової дії. Одне стрільно покриває обстріл в 400 кв. м.

В цивільній справі виникла думка ще в 1874 році застосувати ракети на пошті, але пропозиція зависла в повітрі без здійснення. Хоча сьогодні німецький інж. Р. Гебель розробив цю проблему досконало. Він навіть вирахував, що від Берліну до Ню-Йорку поштова ракета буде летіти 30 хвилин, до Лондону 6 хвил., до Відня 3 хвил. і т. п. Отже, коли ми в ракету накладемо 400 кг. пошти з розрахунком 20 пф. за грам, тоді однобічний маршрут такої ракети дасть загальний прибуток в 80.000 н. марок. Приземлення ракети відбувається за допомогою парашуту. Перше технічне застосування ракети відбулося в 1928 році, коли відомий німецький коструктор Опель винайшов ракетне авто, яке завдяки 24 ракетам, вмонтованим батареєю в задній частині авта, за 5 секунод досягло швидкости 150 км/год.

Сучасний розвиток ракет іде двома напрямками: ракетні літаки, які в останній час мають швидкість більшу від звука (швидкість звука 1.188 км/год.), досягаючи висоти 23,7 км., та «східчасті» ракети (на нашу думку краще б їх називати сполучними), що використовуються для вивчання міжплянетного простору.

Що ж уявляє собою «східчаста» ракета? Це сполука двох ракет різної конструкції. Для прикладу розглянемо двосхідчасту ракету, яка в 1950 році доягла в Ню-Мексико рекордової висоти 412 км. За основну ракету була німецька Фау-2, поверх якої вмонтували маленьку американську ракету «Wac Corporal», (між іншим, її габоритний вигляд подібний до ракетного стрільна «Катюші»). Коли Фау-2 зі швидкістю 1800-2000 м./сек. досягла висоти 32 км., маленька ракетка автоматично відчепилася і, маючи початкову швидкість основної, розвинула своїм власним паливом швидкість в 1000 м/сек. Таким чином її загальна швидкість сягала понад 2.800 м/сек., або 10 тис. км/год. Наслідки, які записали вмонтовані в ній апарати, дуже цікаві. Для ознайомлення візьмемо температурні дані. Від поверхні землі й до 30 км висоти температура поступово падає до — 70° Цельсія, а потім настає знову потеплення і на висоті 50 км температура досягає стану земної. На висоті 50-70 км температура знову падає до — 70 градусів. На віддалі ж 120 км температура «повітря» досягає +50 град. Вище пригадане потеплення пояснюється присутністю великого проценту озону на висоті 30-50 км та ультрафіялкового проміння, що абсорбує сонячне проміння, а потім перетворює його на тепло. Причину ж тепла, що починається, поза 80 км, треба шукати в йонізації атомів. Повітря на цій висоті дуже електропровідне. На відтинку 100-260 км постійно сяє полярне сяйво. Починаючи ж від 300 км, в сфері космічного проміння, світовий простір має темряву, подібну до наших безмісячних ночей.

Та повернемось до ракетопляну. Окрім цілого ряду проєктів, починаючи від проф. Ціолковського до проф. В. фон Брауна, які лишень існують на папері та моделях, — реального літаючого апарату ще нема. Проф. В. фон Браун розробив всі подробниці експедиції на Марс, яка б, на його думку, тривала два роки й вісім місяців. Подорож на Марс тривала б 260 днів, а решта — на вивчення плянети та поворотний

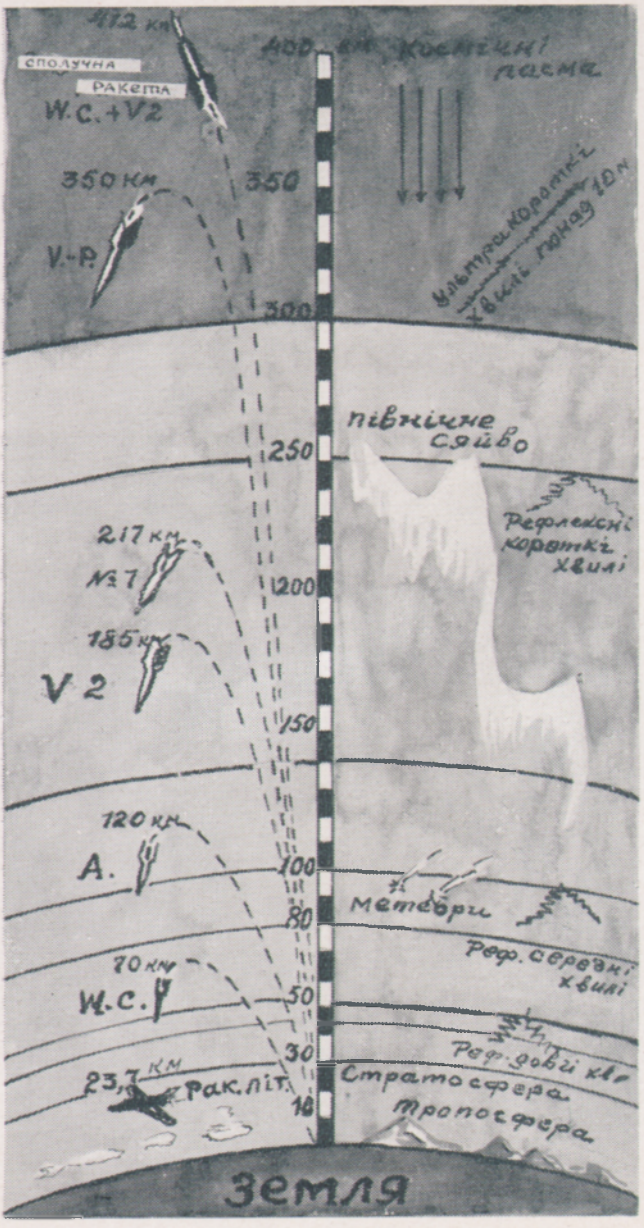
472 км
Сполучна
Ракета
W.C.+V2
350 км
V.-P.
400 км
Космічні
промені
350
Ультракорткі
хвилі понад 10 м
300
північне
сяйво
250
Рефлексні
короткі
хвилі
217 км
№7
200
185 км
V 2
150
120 км
A.
100
Метеори
80
Реф. середні
хвилі
70 км
W.C.
50
Реф. довгі хв
30
23,7 км
Рак. літ.
10
Стратосфера
Тропосфера
Земля

шлях. Ціна такої експедиції коштувала б 3,5 мільйони долярів. Мандрівка на Марс відбувалася б з зупинками на о«станціях всесвіту». Першу таку станцію передбачається побудувати у вигляді штучного місяця, який зі швидкістю 7 км/сек. за дві години обертався б довколо землі, віддалений від неї на 1800 км, де сили земного притягання дорівнюють нулеві. Тут також могла б бути побудована обсерваторія, де слідкували б за астрономічними явищами всесвіту, та інші науково-дослідні станції.

Головними перешкодами, які сьогодні зустрічає техніка на шляху будівництва міжплянетних апаратів є: щоб відірватися від земного притягання, треба розвинути швидкість до 11,2 км/сек (понад 40 тис. км/год.), чого однак жодна конструкція наших часів не витримає, не кажучи про те, що такої швидкості ще практично не осягнено. Не менш важливе питання — з якого матеріялу побудувати апарат? Найбільше значення має зберігання від ржавіння та захист від ультрафіялкових та космічних смуг, що можуть зруйнувати атомно-структурну форму самого матеріялу, з якого буде побудований апарат, а також ціла низка інших проблем, якто: опалення, охолодження апарату та якою енергією приводити його в рух, щоб досягти бажаної швидкости.

Не дивлячись на цілий ряд невирішних проблем, ми не маємо підстав відноситись скептично до будівлі такого апарату. Запорукою до цього є не лише розвій атомової енергії, а й той зріст техніки, який ми можемо спостерігати хоча б поглянувши на розвиток літаків за останні 50 років.

Р. ТЕОДОРОВИЧ

Боротьба за дзеркало

Скляні дзеркала з'явилися зовсім не так давно, як цього можна би сподіватися. Довгий час перед тим вживалися металеві плитинки зі срібла або стопу міди з циною. Ті дзеркала під впливом повітря окислювалися і втрачали свій полиск. Щоб цього уникнути, металеву плитинку стали прикривати склом. Так було винайдене скляне дзеркало.

Якийсь час виготовляли дзеркала такою методою: на скло клали листок цини, поливаючи його опісля живим сріблом (ртуттю), яке розчиняє цину, витворюючи амальгаму, що щільно прилягає до скла. Щоб цього досягти, витрачали спочатку багато часу, іноді цілий місяць. Лише згодом вдалося досягти швидкого і рівномірного покривання скла верствою амальгами. Юстус Лібіґ вдосконалив попередню методу: для охорони амальгами він став покривати її з протилежного боку фарбою.

На початку 17-го століття тайну виготовлення скляних дзеркал знали виключно венеційці. Вони берегли свою таємницю настільки суворо, що ввели навіть закон, який карав зрадників рецепту виготовлення скла — смертю!

З доручення венеційського уряду всі виробні скла було перенесено на острів Мурано, біля Венеції, куди ніякі чужинці не мали права вступу. На острові було багато підприємств, де близько 3000 робітників виготовляли різноманітне скло. Заробітня платня для робітників та майстрів була дуже висока. Островом керувала рада, яку вибирали

самі робітники. Однак, хоч склороби й могли вільно рухатися в межах усієї Венеційської республіки, проте вихід за її кордони вважався втечею і загрожував сміливцеві втратою життя, а родині його арештом.

Кольбер, — всемогутній міністер французького короля Людвика 14-го, — вже давно міркував, як би знайти робітників, які б уміли виробляти у Франції венеційські дзеркала. Для цього він вислав таємний наказ до французького посла у Венеції, щоб той переманив звідти фахівців-склоробів для французької мануфактури.

Після довгих і старанних заходів, посол домовився нарешті з одним муранським торгівцем, який за великі гроші погодився завербувати склярів, охочих виїхати до Франції. Темної ночі човном було вивезено чотирьох таких фахівців з Мурано під охороною добре озброєних найманців. А через два тижні з острова втікло ще четверо робітників.

Представник Венеції в Парижі марно намагався знайти місце перебуваня своїх громадян у Франції. А тим часом французам вдалося привезти до Франції і родини цих робітників.

Та незабаром одному спритному венеційському аґентові таки пощастило розшукати місце виробу скляних дзеркал у Франції. Проте, хоч як він намагався намовити своїх людей до повернення на батьківщину, обіцяючи навіть їм вдома повне прощення, це була безнадійна справа. Венеційським склоробам так добре жилося в Парижі при великих заробітках, що непевні обіцянки аґента їх так і не привабили.

В січні 1667 року, після 18-місячного побуту у Франції, нагло помер найкращий венеційський майстер. Лікарі ствердили отруєння. Охоплені страхом, всі інші склярі повернулися до Венеції. Французи й не стримували їх: ці люди коштували їм силу грошей, в той час як вони самі вже опанували техніку виготовлення склних дзеркал...

Рубено і Антон ван Дейк

Це було 1619 року. Світової слави маляр Рубенс одержав протягом останніх тижнів таку велику кількість замовлень, що виснажували його сили і він вирішив: побільшити приміщення і взяти собі учнів-помічників Поміж кандидатами на помічників, протягом останніх днів, звернув на себе увагу один хлопчина. Мала пробна праця, яку мусіли виконати всі кандидати на учнів Рубенса, була виконана цим хлопчиною надзвичайно добре. Сам Рубенс дивувався тій легкості, з якою малював хлопчина.

Одного дня перед полуднем Рубенс працював ярказ над портретом якоїсь дами, що припала до серця йому. В цей час викликав його посланець з робітні в якійсь дуже важливій справі. Учні, як врешті й всі учні в неприсутності майстра, перестали працювати і підняли звичайну хлопчачу бучу: кидати губками й пензлями та бігати по цілій майстерні. За кілька хвилин робітня мистця перетворилася у побоєвище.

Раптом з уст учнів вирвався звук переляку. Під час забави учень, перебігаючи поруч щойно закінченого портрету, який був ще мокрий, замазав праву руку намальованій на ньому дамі. Налякані шкодою, учні оточили винуватця і потрет. Пригноблення було велике. Що ж тепер? Що як побачить це Рубенс? Але ж він не повинен цього бачити!

Змушений обставинами, винуватець мусів сам виправляти замазану

руку на потреті. В майстерні запанувала тиша. Всі учні сиділи з затисненим диханням. Всі очікували, що ось зайде їхній майстер-навчитель і всім їм перепаде на горіхи. Всі підганяли хлопчину, і всі бажали, щоб йому пощастило виправити шкоду. Хлопчина малював швидко і настирливо. Рубенс цього дня до майстерні не з'явився. Учні розійшлися по своїх хатах, але неспокійні щодо наступного дня...

Наступного дня Рубенс підсунув свою працю до світла, щоб проглянути закінчений вчора портрет своєї «дами серця». Учні стояли за ним і... чекали...

Рубенс давав учням пояснення кожного деталю портрета, а дійшовши до правої руки, задоволено промовив: «А права рука непогано мені вчора вдалася!» Поміж учнями вибух регіт. Рубенс подивився на них, не розуміючи в чому справа. А довідавшися, почав сам сердечно сміятися, притискаючи винутця дружньо до своїх грудей.

Цим винним був Антон ван-Дейк, що увійшов з часом до історії малярства, як один з великих мистців світу.

Китай Китаєм...

Старий французький дипломат, барон Моран, який після довгорічних студій медицини запровадив у Европі нову методу лікування акупунктурою, тобто наколювання голками. За допомогою золотих і срібних голок, що за твердженням китайської медицини нібито мають вплив на функції людського організму. Досвідчений у цій методі лікар може навіть при першому дотикові знайти рефлексні місця на хворому тілі. Метода ця нараховує 47 живчиків, кожен з яких має своє призначення. Окремий живчик до печінки, окремий до легенів, до серця, тощо.

Голки, які вживаються для наколювання — дуже тонкі, 3 см завдовжки. Місця, які наколюються цими голками, відомі китайським лікарям вже понад 2500 років.

Барон Моран, перебуваючи при дворі китайського володаря, мав можливість користуватися його величезною бібліотекою. В ній він почав уперше свої студії над акомудаційною, або шпильковою методою лікування. Так він зробився китайським лікарем, а пізніше і професором університету в Пекіні. В ті часи існував у Китаї звичай, з яким напевно не погодився б ані один европейський сучасний лікар: китайці платили своєму лікареві платню лиш доти, доки були здорові. Від моменту захворювання лікар не одержував від них жодної винагороди за лікування, аж доки знов не ставали здоровими. Зрозуміло, що така система оплати примушувала лікарів уживати всіх можливих засобів, щоб їхні пацієнти взагалі не хворіли, а коли траплялося, що недуга чіплялася до того чи іншого китайця, то лікар прикладав усіх зусиль, щоби поставити хворого на ноги якнайшвидше, тобто протилежно до того, що деколи практикують лікарі в Европі, затримуючи виздоровлення свого пацієнта штучно, бо це лежить в їхньому матеріяльному інтересі.

Китайці — надзвичайно послідовний народ. Вони міркують так: завданням лікаря є зберігати людське здоров'я, а тому й платня йому, логічно, належить тільки тоді, коли він держить людину здоровою. Наслідком цього, китайського лікаря цікавило більше не допустити людини до захвоювання, аніж потім мати зайву працю і труднощі при її ліку-

ванні. У цьому саме йому дуже часто приходила на допомогу шпилькова метода, як про це свідчить барон Моран.

Сьогодні маємо багато европейських моралістів та логіків, які цілком погоджуються з такими поглядами китайців і радять приглянутися до них докладніше, щоб спробувати і в Европі примінити тисячолітній китайський досвід у цій ділянці. Вони твердять, що в наслідок цього в медицині наступила б ціла революція, усіх наслідків якої годі збагнути.

Звичайно, шпилькова метода викликала й заперечення лікарів. І заперечення не безпідставні. Таємничий зв'язок між певними, точно означеними місцями на поверхні людського тіла і внутрішніми органами не опирається на жоднім досліді, що лежить в основі европейської медицини. А тому Европа відкидає цю методу, вважаючи її знахарством, чи узаконеним в Китаї шахрайством. Були випадки, коли недуги, які можна було б вилікувати за допомогою европейської медицини, китайські шпильки заганяли на той світ. Французька Академія Медицини, напр., ставиться до «шпилькарства» з недовір'ям (хоч один німецький лікар навіть і в Мюнхені уже практикує саме цією методою! — Ред.), і під час свого засідання 18. 4. 1951 року винесла таку резолюцію в цій справі: «Акупунктура, або шпилькова метода не є ніякою методою лікування. Досьогодні не можна її науково обґрунтувати, навіть тоді, коли її застосування і призводить до деякої полегші. Її іноді й може примінювати лікар, але тільки лікар з европейським дипломом».

Ця вимога суттєва. Треба, щоби лікар встановив діягнозу чи то при допомозі променів рентгену, чи то хемічною аналізою, і сам вирішив, чи варто вжити шпилькову методу, як засіб лікування.

У шпиталі Сант-Антон барон Моран своїми шпильками повернув, щоправда, працездатність руки хворому, який на протязі багатьох років цілком не міг нею рухати. В 1948 році повернув він сліпому зір під контролею проф. Анеліпа. Все це правда. Одначе Морана досі обвинувачують у безправному лікуванні, не звертаючи жодної уваги на те, що він був довгий час професором медицини в Китаї, — бо диплом Пекінського університету у Франції, як, зрештою, і в усьому західньому світі, не визнається!

ЯКІВ ЩУПЛЯК

Потоп

Зібралися якось старі шкільні друзі. Глибока осінь була наскрізь просякнена безконечними дощами. Ждучи тих, що спізнялися, присутні зачепили тему про всесвітній потоп, а через те, що між ними виявилися представники різних розгалужень науки, то це дозволило розглянути заторкнену тему з багатьох боків.

Ґеолог звернув увагу, що його наука встановила тонкий прошарок осадових горотворів, характерних для всіх ґеологічних прорізів гір Азії, Европи та Північної Америки. Ґеологія вважає, що причиною утворення цього прошарку стала велетенська повінь, спільна для усієї Північної півкулі, і припускає, що вона й була всесвітнім потопом.

Тоді виступив історик із заявою, що його наука не тільки не заперечує, а навпаки, ще більше переконує дослідника в тому, що потоп

справді був. В народніх переказах Індії, Китаю, Північної Америки, Перу і Малої Азії чітко говориться про загибіль усього живого під час величезної повені, від якої врятувалася лише одна людина зі своїми трьома синами.

Історик взяв Біблію і процитував:

«В шестисотому році Ноєвого віку, другого місяця, на сімнадцятий день місяця, того ж дня, порозверзались усі джерела великої безодні, і вікна небесні повідчинялись». (Кн. Буття, гол. 7. ст. 11).

«І затоплювало землю сорок день, і прибувало води, і підіймало ковчег угору над землею. І впотужнювалась вода, і прибувала велико на землі, і носився ковчег по воді. І впотужнювалася вода на землі несказанно, і поняла всі високі гори, попід небесами». (Кн. Буття. гол. 7, ст. 17-19).

«І впотужнювалася вода на землі сто і п'ятьдесят день». (як поп. ст. 24).

« ... і навів Бог вітра на землю, і перестало дощувати. І позамикались джерела в безодні і хляби небесні, і зупинився дощ із неба. І вертались води з землі без перестані, і як упливло сто і п'ятьдесят день, стала вода посякати. І зупинився ковчег у сьомому місяці, на сімнадцятий день місяця, на горі Араратській. І вбувало води більше та більше до десятого місяця, а в десятому місяці на первий день місяця стало видно верхи по горах. І сталось по сорока днях, що відчинив Ной вікно в ковчезі, що був зробив. І випустив крука, і літав той сюди й туди, заки посякла вона на землі. Опісля випустив голубицю від себе, щоби довідатись, чи спала вода з земного виду. Та не знайшла голубиця відпочинку нозі своїй, та й вернулась до нього в ковчег: бо вода поняла вид усієї землі. І простяг він руку та й узяв до себе в ковчег. І пождав ще других сім день, та й знов послав голубицю з ковчега. І прилетіла голубиця надвечір до нього, коли ж це — оливний листок у неї в дзьобочку. І дізнавсь Ной, що вода зійшла з виду земного. І пождав іще других сім день, та й послав знов голубицю, і не вернулась уже до нього тоді. І сталось у шістьсот первому році на первий день первого місяця, що посякла вода на землі. І зняв тоді Ной покриття в ковчезі, і споглянув — аж вид земний уже сухий, а в другому місяці на двадцять сьомий день місяця земля стужавіла». (як поп., гол. 8, ст. 1-14).

— Зверніть увагу! — Це ж не мова леґенд, а чітке, сухе, хронологічне перерахування подій. Історії невідомі причини, що викликали всесвітній потоп, але те, що цей потоп був, нам, історикам, здається більш ніж доведеним.

Після короткого мовчання він продовжував:

— Переказ. Але з іншого боку помилково було б не рахувалися також із леґендами. Бо ж підвалиною кожної леґенди завжди є якась певна історична подія, яка, за деякий час, здебільшого довгий час, обростала прикрасами людської фантазії і в цей спосіб історична подія вже переставала бути історичним фактом, а ставала звичайною леґендою. Як приклад, можемо пригадати леґенди про килим-самоліт та про чоботи швидкоступи. Ще сто років тому ці леґенди для нас були казковою вигадкою. Сьогодні, при нашому рівні цивілізації, теми цих леґенд вже не є фантазією, хоча б тому, що ми користуємося і то дуже часто, цим видом пересування.

Мені здається, що для вірного розуміння леґенд треба стояти людині на певному рівні інтелектуальних знань. Для пояснення своєї думки повернусь до всесвітнього потопу. Мені, наприклад, здається, що є дуже багато доказів, що цивілізація на земній кулі неодноразово приходила до повного знищення, в наслідок чого людство відступало до найнижчих ступенів у своєму розвитку. Від таких катастроф лишалось дуже небагато людського населення. І таких катастроф у минулому, можливо, було багато. Рештки людства поверталися до напівтваринного стану і знову починали поволі і поступово зростати кількісно та інтелектуально. Цей ріст продовжувався до чергової катастрофи, яка безжально повертала людство знову до стану півдикунів.

Опис потопу, якнайпізнішої такої катастрофи, уже має дуже багато відомостей технічного, географічного, фізичного та хронологічного характеру. Давайте спробуємо проаналізувати всі ці дані.

Мушу сказати, і це мій особистий погляд, і я його накидати нікому не збираюся, що причиною всіх катастроф, про які я говорив, завжди було те, що людина, із своїми здобутими знаннями, завжди мала нахил використовувати їх в бік зла. От чому я й гадаю, що й потоп виник завдяки цьому. Так, так, не дивуйтеся! Уже сьогодні людство володіє такими знаннями, що може спричинити другий світовий потоп. Досить лише пригадати, як всього пару літ тому, коли американські дослідники хотіли випробувати вибух атомної бомби під водою, — то зі всіх кінців світу почулися голоси остороги вчених про те, що висока температура атомного вибуху може легко викликати «ланцюгову реакцію» розкладу води, яка припиниться лише тоді, коли вся вода земної кулі буде розкладена. Таким чином, вибух однієї атомної бомби під поверхнею океану призвів би до вибуху всі океани і моря земної кулі, що й могло б стати причиною нової сучасної нам катастрофи, при якій загинуло б все живе на землі.

Тому то для дослідного вибуху під водою вибрали острів-атол, тобто характерний кораловий острів у формі перстня з суходолу, що творить в середині острова замкнене водоймище. Таким чином, коли б при такому випробовуванні виникла ланцюгова реакція розкладу води, то вона мусіла б закінчитися тоді, коли буде розкладена вся вода цього водоймища.

Подруге, нема ніякого сумніву, що Ноєві було відомо не лише про надходяче нещастя, але так само і про час початку цього нещастя. Ной був настільки впевнений у невідкличному згині всього живого, що розпочав і виконав величезне, навіть для наших днів завдання, укомплектування величезного звіринця, побудові для нього плаваючого приміщення, в заготівлі всілякого харчу для звірини на термін більше року. Звичайно, біблійний опис величини ковчега не може дати нам уявлення про його дійсну місткість. Більш усього, що згадувана у Біблії одиниця довжини «лікоть» нерівна ліктеві в нашому розумінні, а багаторазово більша від нього.

Те, що після припинення сорокаденного дощу, лише на 233-й день Ной напіввідчинив вікно в покрівлі свого ковчегу, щоб випустити птицю, говорить нам, що він мав до розпорядження якісь певні розрахунки часу, що дозволяли йому розпочати контрольні випробовування атмосфери, щоб довідатися чи вона придатна для життя. Випускання з ковчегу птахів в оточуючу атмосферу мусить розглядатися нами як контрольні досліди, як біологічне випробовування на доброякісність повітря, щодо кількости в ньому газів та радіоактивности.

— Те, що Ноєві були наперед відомі подробиці катастрофи, дає нам право думати, чи не сам він і був автором потопа? Про це багатозначно натякують і деякі інші подробиці, а саме: якщо сьогоднішня техніка має можливість здійснити подібний потоп, створивши його штучно у водоймищі бажаного розміру, то для цього треба було б тільки вміти звільняти атомну енергію.

— Отже, коли в 1945-му році після Різдва Христового людський розум виявився здібним осягнути частку тайни світобудови — розбиття атому, то чому до глибин подібних знань людина не могла дійти й раніше, кілька тисячоліть тому?

— Звернімо увагу зокрема на 4-ий стих 6-ої гол. Книги Буття, де згадується, що перед потопом «...були тоді на землі велетні...» — де поняття «величі» більш логічно відповідає розумовій і духовій величі, ніж фізичній. А звідси можна припускати, що не виключно один Ной мав велетенські знання та технічні можливості, а все суспільство тієї допотопної доби, «це ті потужники, що з давніх давен були високо вславлені» (Кн. Буття, гол. 6, ст. 4), що, опанувавши вершини науки, користувалися благами стародавньої високорозвиненої цивілізації.

— Що ж торкається потреби для цієї мети замкненого водоймища, то ним тоді могло бути Каспійське море. Це море не тільки є ідеально замкненим водоймищем, але й розташоване воно з безпосередній близькості до місця побудови та пришвартування Ноєвого ковчегу. Крім того, ще й сьогодні рівень моря на 26 метрів нижче рівня океану. Думка, яка існувала довгий час, нібито Каспійське море поступово висихає і завдяки цьому його рівень безперервно понижується, нещодавно було рішуче відкинене вже хоча б тому, що запроваджене обмірювання його дниця біля Апшеронського півострова, в часи розшуку нових нафтових просторів, виявило на глибині 32 метрів добре збережені кам'яні руїни великої старовинної фортеці невідомого походження. Це відкриття свідчить про те, що рівень Каспійського моря не знижується, а навпаки, поступово підвищується. Все це дозволяє нам ще більше бути переконаними, що в наслідок якихось невідомих причин це море було раптово обезводнене.

— Я уявляю собі образ штучного потопу так. Попереджаю, що моє особисте припущення не виключає логічного ходу можливих подій. Перенаселення земної кулі довело до такого стану, що витворилося особливо напружене загострення соціяльних взаємин. Наступив вирішальний конфлікт поміж Духом та Матерією, до речі, дуже схожого на те, що ми бачимо сьогодні. Нарешті, загально-світова політична ситуація дійшла до такого стану, коли Матерія подолала Духа. І ось, щоб уникнути приходу до панування Зла, один з найбільших вчених епохи — Ной (можливо, що це не була одна людина, а ціла організація, на зразок Наукової Організації Інженерів), вирішив знищити на землі все живе з тим, щоб позбавити залишки людства згубних знань, вернути все людство на початковий шлях Духа і Правди.

— Цей учений побудував корабель найскладнішої конструкції, який був би спроможний протиставитися не лише неймовірним ґураганам, потужним зливам, але й величезній радіоактивності. Цей корабель був розрахований більше ніж на річне плавання без будь-яких проміжних баз і пришвартовань. Протягом більше року він мусів витратити заготовлені енергетичні запаси (вугілля чи якесь інше паливо) та харч. Усі неуникливі в дорозі великі й малі ремонти мусіли виконуватися власними силами. Якщо ви запитаєте ще й сьогодні будь-якого моряка,

то ви довідаєтеся, що подібну, понад річну плавбу навіть зараз неможливо здійснити.

— Пригадаймо, що на борті того корабля перебував величезний звіринець, який вимагав виключних штучних кліматичних умов для тримання всяких тварин, а особливо для їх харчування. За всім цим треба доглядати і не восьми людям (як у Біблії), а цілим сотням людей-фахівців.

— Рятуючи тварин, птахів, гадів, Ной цілком зрозуміло, мусів рятувати і досягнення науки. А що це було саме так, окремі місця з тієї ж Біблії, оповідаючи про пізніші часи, згадують про науку, відому лише вибранцям, а суворо ховану від загалу. Ці залишки високих наукових знань могли бути перенесені тільки з допотопної епохи. Значить, на Ноєвому кораблі, крім звіринця, мусіли перебувати бібліотеки, лябораторії і величезна кількість різних апаратів. Все це було конче потрібним і під час плавби, і для збереження самої науки. Такі наукові відділи ковчега мусіли обслуговуватися багатьма науковцями. А проте, що ці науковці справді були, доводить нам існування в давнину священиків, жреців, волхвів та чародіїв, які, в міру своїх здібностей і можливостей, частково користувалися збереженими Ноєм знаннями і передавали їх далі шляхом втаємничення в них своїх учнів. Характерним є те, що після потопу колискою старовинної науки були Індія, Персія, Аравія, Палестина та Єгипет, тобто суміжні землі, що разом складають досить невелику територію на суходолах Азії та Африки. Хіба це не говорить про скупченість стародавньої науки?

— Але вернімося знову до ковчега. Крім його зоологічного та наукового відділів, там мусів також бути відділ експлуатації. Обслуга великої кількости машин та апаратів, які були необхідні для рухання великого корабля та обслуга всього живого на ньому, вентиляцією, опаленням, освітленням, водопостачанням, обезсоленням води і медичною допомогою. Наявність універсальних майстерень і величезної живої частини корабля, вимагали великої кількости залоги. Нарешті, кожна людина, що йшла на поклад цього корабля, брала з собою родину. Як бачимо, Ноїв ковчег не був маленьким дерев'яним вітрильником, як його малювали наївні живописці середньовіччя. Був він величезним удосконаленим кораблем, на покладі якого, протягом цілого року, щасливо зберігалося декілька тисяч тварин і птахів, декілька тисяч людей — і все це разом протягом десятьох з гаком місяців перебувало в герметично замкненому приміщенні.

— Коли цей корабель був побудований (нагадую, що це малюнок моєї уяви!), і все на ньому було остаточно розміщене, сам Ной останнім зійшов на борт, замкнувши за собою непроникливі для стихій двері. Зайшовши до штурманської кабіни, він ще раз перевірив прилади на керівному пульті і, знявши пломбу з певного апарату, на мить завагався, а тоді... рішуче натиснув на червоний рушійний вмикач.

— Корабель здрігнувся від недалекого вибуху, вказівки чисельних приладів почали енергійно рухатися. Атомна бомба, ще давніше спущена на дно Каспійського моря, за допомогою випущених радіохвиль з корабля, почала експлодувати. На приладі з назвою «ланцюгова реакція розкладу води» спалахнула зелена лямпка. Це на дні Каспійського моря малесеньке вогнище вибуху, об'ємом всього лише три кубічних сантиметри, з космічною швидкістю почало розкладати найближчі шари води, перетворюючи їх в елементарні гази, випромінюючи при цьому таку незбагненно-шалену кількість тепла, що на кінець другої

доби, величезне море, місткістю понад 50000 кубічних кілометрів води, з тяжким грохотінням закипіло, здрігаючи далекі околиці навколо. Зелена лямпка згасла лише на десяту добу, сповістивши цим Ноя, що з цієї миті Каспійське море не існує.

— Від започаткування вибуху все небо затяглося непроникливими для соняшного проміння хмарами, які освічувалися знизу багряними відблисками розпечених газів. Випари води, викинені вибухом на десятки кілометрів вгору, починали зразу ж охолоджуватися, виділяючи з себе величезну кількість електроенергії. Все довкілля безперервно розкреслювалося мільйонами небачених до того блискавиць, страшенний гуркіт, який був нестерпним для масово конаючих живих істот. Від змішування шарів атмосфери виникли неймовірні своєю силою гурагани-вихри. Жахливі зливи суцільними стінами води рухнули на поверхню землі, і не встигаючи стікати до річок, морів та океанів, стали швидко затоплювати поверхню землі, безперервно збільшуючи рівень повені. Незабаром незалитими залишилися тільки верхів'я гір, але і там не могли врятуватися ані люди, ані звірі, бо згубна радіоактивність повітря, води і дощу докінчували розпочату справу вигублення всього живого. Світ гинув у корчах. І лише, ніби привид, занурюючись в глибінь хвиль і знов випливаючи з них на поверхню, серед хаосу шугав корабель Ноя, виглядом схожий на велетинську сигару.

— Та не швидко природа осягла своєї рівноваги. Минуло 273 дні від початку, коли вже випробовування повітря і води стали давати сприятливі показники щодо радіоактивности. Але Ной, не задовольнившися цим, вирішує зробити біологічне випробовування; декілька разів протягом місяця він випускає птахів і досліджує їхній стан. Лише після цього Ной ризикує відчинити покрівлю корабля, але тут знову відкладає його розвантаження ще на один місяць і 27 днів. Зверніть увагу, скільки в цьому всьому виявлено обережности, передбачливости і чисто наукового підходу.

— Ось так прослідкувавши всю цю подію від початку потопу і до того часу, як Ной зійшов на землю, з історичного боку, хотілося б почути виклад цих подій від присутнього серед нас географа.

Голови всіх повернулися в бік огрядної людини з мужніми рисами. Він трохи помовчав, і ніби дивлячись в глибінь самого себе, почав:

— Образ Всесвітнього Потопу, намальований нашим колегою такими барвистими фарбами, цілковито заслуговує на широке висвітлення цієї ж справи з боку географії. Спробуймо ж окреслити місце розташування Араратських гір, де пришвартувався ковчег Ноя.

— Поперше, я переконаний в тому, що протягом року, коли Ной перебував в ковчезі, географічні назви не могли бути остаточно забуті. В цьому немає жодного сумніву. Крім того, коли після потопу і почали виникати нові географічні назви, то для їх виникнення мусіла заіснувати потреба — присутність виправданости для зміни назви: як приклад може бути наведена зміна назви Північного Кавказу, який перші роки після потопу звався «Елі-Маїде», а потім змінений на «Кавказ». Старовинні літописи Азії говорять нам, що після Вавилонського Вежобудування, коли відбувалося розселення народів, Торгамос (нащадок Ноєвого сина Яфета) поділив увесь Північний та Південний Кавказ поміж вісьмома своїми синами. Сину Кавказові він дав простір теперішніх Терщини та Кубанщини, які у грузин ще здавна звалися Кавказом. Як бачите для зміни назви цього географічного простору з Елі-

Маїде на Кавказ мало свою причину. Коли ж такої причини не було, то не траплялися й зміни географічних назв.

— Отже, безпомилково можна твердити, що Араратськими горами в часи потопу звалися Кавказькі гори, які ще й сьогодні мають один з великих шпилів Арарат. Разом з тим, сусідство Араратських гір з Каспійським морем переконує в тому, що осередком тієї світової траґедії було саме оте Каспійське море. Проте для будь-якого поважного висновку необхідно мати кілька різнохарактерних доказів. Саме як один з них ми можемо взяти Австралійський материк. Як відомо, з досі невстановлених причин Австралія має надзвичайно своєрідну, неподібну до інших суходолів флору та фавну. Це свідчить, що рослинне і тваринне життя Австралії довгочасно перебувало ізольованим від інших частин земного суходолу.

— Як це могло статись? Які причини викликали цю ізольованість? На ці питання викладена нам тут зараз теорія виникнення Всесвітнього Потопу дає якусь, хай і не зовсім точну, одначе логічну відповідь. Якщо осередком катастрофи було Каспійське море, то чим далі були віддалені від нього інші частини суходолу, тим вони були повинні менше підпасти під руйнуючу дію розлюченої стихії. Австралійський суходіл хоч і не є повним антиподом Каспійському морю, але він так далеко від нього, що був мало зачеплений діями гураганів, злив та радіоативности, в наслідок чого в Австралії і змогла затриматися значна частина передпотопної флори та фавни».

Тоді знову промовив історик:

— Коли рахувати Кавказькі гори, як географічно усталене місце пришвартування Ноєвого ковчега, тоді ряд біблійних текстів втрачає свою логічність і дає нам право робити нові, ще сміливіші заключення та уявлення. Так, наприклад, текст Біблії говорить: «І була вся земля мова одна і слово одне. І сталося, як мандрували вони до східсонця, що знайшли поділля в Синеяр-землі та й осілись там. І промовили одно одному: нумо лишень робити цеглу та випалювати, і була в них цегла за камінь, а земляна смола за вапно. І мовили: нумо споруджувати місто із баштою, щоб її верх був до небес, і зробімо собі пам'ять, щоб не розпорошитися нам по всій землі... І сказав Господь: оце ж рід один, мова одна в усіх, а це тільки почин їхнього заходу коло праці, і тепер ніщо їх не зупинить, що задумали зробити. Зійдемо ж униз та помішаємо їхню мову, щоб не розуміли один одного. І розсіяв їх звідти Господь по лицю всієї землі; і покинули споруджувати город і башту. Тим проложено йому ім'я Вавилон». (Кн. Буття, гол. 11, ст. 1-4 та 6 і 9)

— Всім відомо, що Вавилон був розташований на південь від Кавказьких гір, а Біблія говорить, що в поділля Синеяр прийшли люди не з півночі, а зі сходу. Мимо того, без сумніву, метою будівництва у Вавилоні башти до небес було не те, щоб лишити по собі пам'ять перед тим, як розійтися по всій землі, а було щось більш практичне і необхідне. Такою метою могло бути лише будування високого сховища для збереження народів при повторенні Всесвітнього Потопу.

— Хто були ці люди? Бо ж для будування міста і башти до небес було мало населення Ноєвого ковчага. Для цього потрібні були не тисячі, а сотні тисяч людей. Чому ж ці сотні тисяч не знали ще про те, що Бог пообіцяв Ноєві: «що ніяке тіло не вмре вже від потопної води, і не буде вже потопу водного, щоб спустошити всю землю» (Кн. Буття, гол. 9, ст. 11)?

— Ця невідповідність Біблійних текстів зникає, якщо уявити становище так: турбуючись про тварин і птахів, Ной робив це не з милосердя, а робив як необхідність, твердо знаючи, що кожна різноманітність в природі конче потрібна для збереження рівноваги в природі. І дивно було б, якщо б Ной, зберігаючи зразки різних видів тваринного світу, та не зробив би нічого, щоб зберегти різні породи людей.

— Цілком можливо, що на шпилях найбільш високих гір, наприклад, Гімалаїв й Паміру, Ной збудував сховища для людей згідно з їхніми расами, тобто по декілька осіб від кожного народу та племени. Таких людей Ной міг відібрати багато тисяч за вказівками самого Бога. Ось оті маси людей, пересидівши в своїх сховищах часи потопу і рухалися зі сходу на поєднання з людьми, що врятувалися в Ноєвому ковчезі. Прийшлі зі сходу опинилися на умовленому місці раніше Ноя з його людьми і, природньо, до розселення по своїх передпотопних землях, заініціювали будову сховища на випадок повторного потопа. Коли ж до Вавилону прибули Ноєві люди, то він сповістив будівникам Божу Волю. Але вони могли і не підкоритися, з переляку не повіривши Ноєві і продовжували будувати. Тоді Ной, напевно дав розпорядження своїм інженерам припинити керівництво будівництвом. Позбавлені технічного керівництва і не розуміючи один одного, робітники припинили працю.

— Ось так в моїй уяві малюється остання катастрофа, відома нам під назвою Всесвітнього Потопа.

На твердження історика відповів астроном. Різким голосом він категорично заявив:

— «Так. Остання катастрофа могла мати й такий вигляд, але її вигляд був цілковито інший!

Так. Всесвітній Потоп дійсно був, але стався він не завдяки штучним заходам людини, а був наслідком наближення до земної кулі величезної комети, яка, впливаючи на Північ Землі, викликала на ньому велетинський приплив води. Цей приплив стяг на себе таку кількість води з усіх морів та океанів, що дійсно затопив водою найвищі гори Північного Півкулля. Суходіл Австралії потрапив до зони відпливу. Тому і не підпав під повінь.

«Згідно з Біблією, потоп з його наслідками тягся рівно рік, тобто час, в який земна куля робить своє повне обертання навколо сонця. Протягом цього року, комета, перше півріччя (150 днів) зближається до землі, а друге півріччя (150 днів) віддалялася від неї в напрямку сонця.

«Чому ж тоді ця комета в своєму льоті до сонця лише один раз перетяла земну орбіту? Хіба, облетівши сонце, і віддалюючися від нього, вона не повинна була б вдруге наблизитися до землі, тим самим викликаючи другий потоп? А хіба гарячкове будування башти до небес «людьми зі сходу» не говорить нам, що врятовані від потопу люди очікували його повторення?

«Ось тут, шукаючи пояснення на всі ці важливі питання звернемося до найстародавнішої мітології. Грецький переказ про Венеру та Марса, про їхню «любовну» зустріч і «одруження» повинен дати нам відповідь на порушені питання. Не слід забувати також, що астрономія давно знає про «вибрики» в русі планети Марс у зв'язку з рухом планети Венери! Так ось, ці «вибрики», виникнення стародавніх мітів і таємне зникнення фатальної для землі комети — мають спільний причиновий зв'язок! Точніше кажучи, жахлива плянета, яка перед тим періодично

навідувалась до земних околиць всесвіту і неодноразово приносила Землі численні нещастя, — цього разу, під впливом притягання плянети Марс, зійшла зі своєї орбіти, навіки залишившись у соняшній системі у вигляді плянети Венери!

«Ось чому Бог пообіцяв Ноєві, що Всесвітній Потоп більше не повториться. Ось чому Ной припинив будувати в Вавилоні сховище від чергового потопу, і ось чому міт-легенда старої Греції набрав барвистого вигляду «одруження бога війни Марса з богинею кохання Венерою», весілля яких назавжди сполучило двоє небесних тіл в одну нероздільну родину.

«Фатальність ролі комети Венери для Землі поза всякими сумнівом! Періодично вриваючись в соняшну систему, це небесне тіло, завдяки силі свого величезного притягання, завдавало Землі невідшкодованих втрат, а то й катастроф! Про них яскраво свідчить поверхня земної кулі. Досить поглянути на глобус, щоб переконатися в цьому: переважна більшість суходолів скупчена біля Північного бігуна, ніби «стягнена» туди гігантським магнетом. Самі форми суходолів виявляють якусь ніби «грушоватість», товщими кінцями обернену до Півночі! Все це — наслідок титанічної притягальної діяльности комети Венери ще з тих часів, коли земна поверхня перебувала в піврідкому, плястичному стані! Нарешті, вчені доводять, що нахил земної осі і переміна електричних наснаг земних бігунів, постали в наслідок зближення Землі з великим, чужим для соняшної системи, небесним тілом, яке сталося ще в дитинстві земного віку! Тим чужим небесним тілом була все та ж комета Венера!...

«Ось що спричинило так званий Всесвітній Потоп! Все останнє з того, що було тут висловлене відносно наявности передпотопної цивілізації, — про Ноїв корабель-велет, збудований при недосяжній для нас технічній досконалості, про врятування, завдяки заходам Ноя, науки та «зразків людей», про біологічні випробовування повітря, тощо, — все це так талановито помічене і майстерно нам викладане — астрономія нічим не заперечує і я сам залишаю без закидів...

«Одначе, шановні колеги! Якщо б прекрасна Венера не вийшла «заміж» за вульгарного Марса, спокусившися його силою та хоробрістю, — тоді, мабуть, найніжніша з «жінок», Венера, і посьогодні продовжувала б шугати лютою і невдоволеною пекельницею у Всесвіті, час від часу докучливо допікаючи нашій нещасливій і ні в чому неповинній бабусі-Землі за піймані космічні облизні під час безперервних розшуків свого вимріяного «Судженого»!...

„Календарець винаходів“

Водяний годинник винайшли асірійці	близько	600	р. до Р. Х.
Сонячний годинник — Анаксиманд	в	560	р. до Р. Х.
Запалююче дзеркало — Архимед	в	212	р. до Р. Х.
Окуляри — Сальвіно		1285	р.
Книгодрукування — Й. Гутенберґ		1436	р.
Кишеньковий годинник — Петро Генлейн		1500	р.
Самопрядка — Юрґенс		1530	р.
Мікроскоп — Ганс та Захарій Янсени		1590	р.
Телескоп — Ганс Ліперсгай		1600	р.

далі дивись ст. 48

Література

МИХАЙЛО ОРЕСТ

(Із третьої книги віршів **М. Ореста** «Держава слова», Філядельфія, 1952).

ТРИ ВІРШІ

Споріднені з небом, незаймані гори
Не знають понижень, не знають покори:
Тирана, що топче країни і скін
Приносить, не пустять вони до вершин.
А наш простосердий і кроткий чорнозем
Не міг опиратися бурям і грозам —
І гоном зловісним чи криком тяжким
Ворожі віки перейшли понад ним.
І тільки могили, могили, могили
(То птиці, яким обпалилися крила!)
Ростуть на безмірній його рівноті —
І янголи плачуть об їх многоті.
Але у день гніву могили здригнуться
І раттю грізаою до меж понесуться,
І зступляться там у потужні вали:
Щоб біти щедроти буття зажили.
І Дух Богоносний в ожилі долини,
Зичливістю світлий, велично прилине.
Об'явлень нових він посіє слова
І ніжно збере невичерпні жнива.

1944, Львів.

*

День падає, як птах короткокрилий,
З височини непевної — і крик
З ним падає на трави побурілі,
На чорний і безлистий чагарник.
І здобич ту мисливець хмурозорий
Кладе в мішок до вбитих ним птахів,
*І пахне млосно кров: моїх сувор*их,
Моїх розстріляних і мертвих днів.

1926.

ЛИСТ

Ми розлучились. Ні, нас владно розлучив
Війни ненатлої розбурханий наплив.
Не знаю я, коли ми зійдемося знову,
Чи нам призначено спіткання мить чудову?
Добро забуло свій у світ дороговказ,
Глухий на жалощі понятий адом час.
І, скорбний, мислю я життя свого непевен:
В які нурти жахів нас люто пожене він?
«Жди, рабе, гіршого» — такий є знак доби,

Доби понурої злочинства і ганьби.
Але бурханню тьми коритись я не хочу
І тужного кінця для себе не пророчу.
Повірмо в чудеса на цій землі старій:
Що signum temporis) відміниться якстій,*
Що пропадуть дими скитальства і жадоби,
Що схрестить доля знов життєві наші тропи;
З сердечним трепетом Вас привітаю я,
І, не отінена, спахне душа моя —
І після навісних негод і буревіїв
Ми знов побачимо превопрестольний Київ
І нас, як з чорних днів всеблагосний ексод,
Цілющий зтріне шир Дніпрових вольних вод.

1944, Львів.

Володимир Сосюра

* * *

Пил і вітер у обличчя... Десь Дінець, сади, Лисиче...
То мене Вкраїна кличе на кривавий, смертний бій...
Я лечу туди безсонно, а навколо гони, гони,
І в блакиті мрійній тоне край башкирський, степовий.

Де ви, верби і тополі, вечори примарні в полі,
І пісні широкополі вечорами вдалині?
Нв знайомі в небі птиці, наче сон проклятий сниться...
І душа, як блискавиця, потопає в тому сні...

Я не можу уявити, як це коні топчуть жито,
І дзвенять-гудуть копита вражих коней по містах.
По містах безумців сили, де зростали мп й любили,
В селах братнії могили, і в крові до щасшя шлях...

Тихі вулиці вузенькі. Серце біль бере в обценьки...
Я іду на крики неньки, що бороиться од змій...
Кожна хвиля — за сторіччя!.. Дим і пломінь у обличчя...
То мене Вкраїна кличе на останній, смертний бій!

В. Голенко

ПТАШКА

Кожен вечір. як сонце иригасне
І пітьма пазурить по стіні,
Присідає на ґрати прекрасна,
Дивна пташка в моєму вікні.

Нині крихітку згадки принесла
Про той світ, що без мене сурмить...
— Заспвай мені, пташко, про весну,
Що зависла на мурах тюрми!

---

* *Знак часу (лат. мовою)*

Заспівай, як її там стрічають,
Сн углявіть як зорі небес...
Я ж за все цє тебе привітаю
Українським: "Христос наш Воскрес!"

Гульк! Немає вже пташки на ґратах.
(Певно спить у гнізді своїм десь...)
Жду! Вона відповість мені завтра:
— „Воїстину! Бог твій — Воскрес!!."

Лев Т. Орлигора

РАНОК

Ти засміявся над мовчаонням ночі'
Устами сонця обрій цілував,
Вмивав небес блакитно-ніжні очі,
В обіймах степ вітрами колисав.

Спивав росу з черешень соковитих,
Соромив юнь нестриманих кохань...
Я не лишу життя чарок надпитих
Яку тобі принести, ранку, дань?

Пробиджуй всіх, хто має сонні очі,
Мені ж неси вечірній супокій!
Я перелив весь сон у муки творчі,
Щоб піснею зустріти геній твій.

МУДРЕЦЬ

Дивувався мудрець, коли регіт
Панував у шаленій юрбі:
Лютий кат, він же блазень, під скрегіт
Ланцюгів когось бив на тропі.

Усміхався мудрець, коли в'язень-
Оборонець чеснот, гнав юрбу;
Перший всіх утікав хитрий бзазень,
Що у сміх перекинув журбу

„Календарець винаходів"

Тепломір (термометр) — Дреббель	1605 р.
Барометр живосрібловий — Торрічеллі та Вівіані . .	1643 р.
Олівці з графіту — невідомо хто	1665 р.
Термометр живосрібловий — Фаренгайт	1724 р.
Громозвід — Прокіп Дивиш	1754 р.
Першу парову машину — Джеймс Ватт	1766 р.
Повітряний балон (з нагрітим повітрям) — Монгольф'є .	1782 р.

далі буде

В. ДЕРЖАВИН

Великий осяг ідеалізму в поезії

Михайло Орест «Держава Слова». Філадельфія, 1952, накладом прихильників творчости автора, 96 сторінок.

«Є Вічний День, могутній і незрадний,
І живить смертних блиск його вінця».

М. Орест («Баляда про час»).

Що поезія Михайла Ореста, широко відома на українській політичній еміґрації з його попередніх двох збірок («Луни літ», Краків-Львів, 1943, і «Душа і доля», Авґсбурґ, 1946) та з численних публікацій в українській поточній пресі, є за своїм змістом і характером найпослідовніше ідеалістичною, — цього наша літературна критика ніколи не заперечувала, ба навіть не ставила під сумнів. Проте, дивна річ, ця властивість Орестової лірики здебільшого не спонукала до глибшого її розгляду та належної ідейної оцінки; більш того, певна частина літературної критики фактично саме з цього й виходила, щоб доволі систематично — хоч без тіні доказу — закидати поетові-еміґрантові (що пережив був і тюрму, і жахливе кацетне заслання, і нещадне винищення найближчих родичів і друзів), з одного боку, песимізм та резиґнацію, а з другого — абстрактну позачасовість і т. зв. «відрив від сьогоднішнього життя». Адже кажуть*), що один з із найвидатніших українських поетів на еміґрації, добре відомий і в характері літературного критика, ознайомившись з Орестовою збіркою поезій «Душа і доля» (1946), промовив до своїх співрозмовників: «Добре, — але яка з цього користь для нашої національної революції?» — Після збірки «Держава слова» він цього напевне не зважився б сказати; бо саме в цій третій Орестовій книзі те, що було помітне **вдумливому** й **безсторонньому** читачеві вже з попередніх Орестових творів, виступає найвиразніше, як свого роду маґістраля Орестової поетичної творчости взагалі. І саме на цьому варт застановитись.

Поперше, те, що звичайно називають ідеалістичним світоглядом (а цей термін досить багатозначний), виявляється саме в М. Ореста радше **спіритуалізмом** — є певністю в тому, що не лише ідея переважає матерію (як це твердить філософічний ідеалізм), але й дух цілковито переважає живу, органічну матерію, зокрема — людську «плоть», та й ціле земне життя людське, яке, бувши взяте само в собі, є лише ілюзією та скороминущим фантоном. Дійсні моральні вартості, отже, є незалежні від людини, бо ж вони — надлюдського походження, і всякий релятивізм, чи то в політичних, чи то в суто етичних справах, засуджується якнайкатегоричніше; полемізуючи проти певних необережних формулювань в «Ars poetica» Є. Маланюка, поет каже:

«Отже, спитати я важуся: як поза злом і добром ви
Хочете вежі звести і розгорнути свій чин?
В сферу, овіяну чим, пориває мотор ваш невпинний?
Води які, о скажіть, вашу турбіну женуть?»

---

*) Це каже, зокрема, поет і літературний критик Яр Славутич, на чию історичну сумлінність у цьому випадку ми й покладаємось.

Очевидно, що цей погляд на існування земне, як на відблиск метафізичних, неприступних нашому безпосередньому розумінню, надземних подій і судеб — погляд, що споріднює М. Ореста з наставами найбільших містиків і релігійних мислителів усіх віків і народів — вже сам собою виключає будь-який **засадничий** світотлядовий песимізм; звичайно ж, поет лишається земною людиною з земним переживанням і, як такий, він часом нарікає на сьогоднішні обставини українського еміґраційного життя:

«Моя самотня путь! В важкім безкриллі
Глушіє серце і пустіє ум,
І тільки день-у-день сухої хвилі
Докучливий і монотонний шум.

. . . . . .

А тіні йдуть — без барви, без лиця,
Життя гнітить, мов книга беззмістовна —
Її не хоче серце, скуки повне,
Але читати мусить до кінця».

Але яке це має принципове значення? Хіба оби-хто з нас, на політичній еміґрації, ніколи не переживав подібних — і гірших — настроїв? А треба ж узгляднювати, що переважна більшість поезій в «Державі слова» складена або остаточно зредеґована в 1944-1948 роки. Проте непохитна певність в остаточній перемозі добра над злом є для поета-спіритуаліста поза всяким сумнівом:

«Є тільки дух, благе не гине, **ом!*)**»

Адже найкатеґоричніше обстоює поет навіть індивідуальне безсмертя душі людської (а тим самим і індивідуальну відплату за земне добро й зло в посмертному існуванні:

«Тіло собрата, оковане смертю, лежить перед нами;
Чуємо туги тягар, чуєм пониження гніт.
Що ж несемо ми в глибинах своїх, що видовищем смерти
Тяжко понижене в нас? Дух несмертельний. Амінь.»

Який же це песимізм? Справжній релігійний світогляд взагалі не може бути песимістичним.

Подруге, не заперечуємо, що спіритуалізм справді може набувати ідейно небезпечних рис, зокрема, коли він наближається до фаталістичної резиґнації, до пасивного залишання всіх земних дій та подій «на милось Божу». Але нічого такого в Ореста нема. Навіть коли він обстоює фатальну напередвизначеність історії людської («Що іменується як вибір вільний, Взагалі світові дано було»), — він, власне, не заперечує «вільного вибору» людини між добром та злом, тільки переносить той вибір із земних, історичних сфер у надземні, метафізичні та позачасові; — але це ніяк не зменшує повної і цілковитої моральної відповідальности окремої особи:

«Правду жахливу збагнім: не потоп, не комета зловісна —
Злочин людини несе нашій землі катаклізм.
Скептик на кпини могутність божественну брав у людині:
Тяжко потугу свою в злому вона доведе.»

Більш того — поет визнає й таку характеристичну для релігійного світогляду всезагальну етичну відповідальність усього людства та кожної людини зокрема:

---

*) «Ом» — це священне слово давньоіндійських релегійних доктрин, що може також вживатись у сенсі християнського «амінь».

Т. Г. ШЕВЧЕНКО 1814-1861

«Орися ж ти, моя ниво, долом та горою,
Та засійся, чорна ниво, **волею ясною !**
Орися ж ти, розвернися, полем розстелися,
Та посійся **добрим житом, долею полийся !**
Розвернися ж на всі боки, ниво-десятино,
Та посійся ж **не словами, а розумом,** ниво !
Вийдуть люди жито жати — **веселії жнива !**
Розвернися ж, розстелися, убогая ниво !»

Г. С. СКОВОРОДА 1722-1794 *(Портрет роботи Маре)*

«Є найбільша наука, яка потрібна кожній людині. Ця велика наука — пізнання самого себе і пізнання домагань нашого духа, — Духа Божого, що живе в нас».

«Уникай людей, які бачать твої хиби й недоліки, виправдовують їх чи навіть схвалюють. Такі люди або підлизи, або боягузи, або просто дурні. Вони не допоможуть ані в біді, ані в нещасті».

«Людиною я був, тож на мені
Тяжіла також частка вин найтяжчих,
Що спричинили сколих світотвору.»

Проте, обстоюючи невідмінну першість ідеї супроти викликаного нею чину, поет вже під самою ідеєю розуміє не якусь логічну абстракцію, але чинний духовий рух, що, бувши повноцінним, не може не привести до відповідних суто земних наслідків:

«Родить ідея діла — і схожість є кровна між ними:
Тінь є подоба завжди тіла, причини її.»

Саме в такому сенсі слід розуміти й заголовок третьої його збірки поезій — «Держава слова»: не про відірване від земного «реального» буття слово йдеться тут, а про слово-ідею, як сім'я та почин усвідомлення через нього дії:

«В сяйві блага і слави
Слово входить у світ,
Начаток святої держави
Ясує його прихід.
. . . . . .
І на забутих могилах,
Як чистої вісти посли,
Руки лілей прабілих
Сонмом чутким процвіли.»

Оцих «забутих могил» — могил Української Нації — поет ніколи не забуває, не тікає від них у будь-яку спіритуалістичну абстракцію, але скрізь почуває себе з'єднаним з ними безперервною національною генеалогією («всі душі предків Озвалися з печер єства мого» — каже він у поемі «Відхід лісів») та непроминущою національно-державницькою свідомістю:

«Всім народитися в своїй отчизні дано,
Та даром є одно: духово бути в ній.
Ізгой бреде в світи — і як сувора рана
Він, дар богів, болить на чужині чужій...»

Цілий цикль ліричних поезій «Отчизні» — з тими, що в ньому містяться, глибоко емоційними зверненнями-закликами «Києву», «Львову», «До Львова», «Отчизні» — свідчить про найглибший авторів патріотизм, особливо скерований, — як того й природньо було сподіватись, — до рідного міста, до всеукраїнської столиці — Києва:

«І він, мій город, горній, непоборний,
Розквітне в повноті усіх віків,
І легковійність радісну розгорне
Світючих, етерових прапорів,
І, як клейнод нетлінної держави,
Сіятиме без часу і кінця
На заповітних оболоках слави,
В оздобі непомерклого вінця...»

І навіть поза межами земного життя поет сподівається не позбутись зв'язку з рідним Києвом:

«Твого я не чую гомону,
О місто величне моє, —
Лише в ароматі спомину
Серце потіху п'є.
. . . . . .

Пронизана світлами білими.
Щастя твого далечінь
Присниться мені, спочилому
По втомі земній. Амінь.»

Проте ще незрівняно гостріше й активніше виступає національно-державницький патріотизм М. Ореста в його більших розміром, ліроепічних поемах-візіях «кінецьсвітнього» (апокаліптичного) змісту, як от «Книга міста», «Та Eschata», «Каштани», «Відхід лісів» і, насамперед, «Повстання мертвих». Не в усіх з них говориться, ставлячи крапки над «і» та називаючи імена власні, про Україну та долю українського народу, але в усіх них яскраво розуміється саме це; бо автор взагалі не мислить жаданого йому «переображення» лихого й темного життя людського без величного поновлення українського національно-державного маєстату. Зрештою, він у багатьох місцях своєї книги висловлює це якнайвиразніше — отак, наприклад, в «Повстанці мертвих», де йдеться про чудо наступного повороту — до Батьківщини — всіх українців, що загинули поза її межами від рук московсько-большевицької тиранії:

«До всіх яса! На півночі пустинній
Холодні розсуваються сніги,
І воскресають в них останки тлінні
У повноті колишньої снаги.
Кого не врятували нерозрадний
Плач, молитви, ночей безсонних біль,
Тепер вертає чудо можновладне
До рідних міст і до отчинних піль.

. . . . . .

Позагробовим існуванням сильні
І правдою не нашою міцні,
Вони оновлять, вої замогильні,
Буття основи, темні і тісні.

. . . . . .

В єстві живущих, плоттю обважнілім,
Духовости нової смолоскип
Вони розпалять радісним зусиллям
І в серці збудять аромати лип.»

Отже саме про рідні, українські липи пригадав поет у найпатетичнішому місці свого грандіозного образу — символічного злиття живих і померлих поколінь Української Нації в нову, осяяну світлом істини й добра, земну й разом з тим неземну дійсність! В обличчі цих натхненних строф, гідних найглибшої символічної творчости Ів. Франка та Лесі Українки, твердити й далі про «безпредметність» або «відірваність від життя» поезії М. Ореста — річ смішна й недостойна.

І ще менш личить висувати оту вимогу «модернізму аби-якою ціною» проти літературно-естетичної концепції поета, з бездоганним артизмом сформульованої ним самим у циклі елегійних дистихів «Ars poetica».

Поетикальні засади М. Ореста — це засади мистецтва вічного й непроминущого:

«Національне — це значить: велике, духово достойне,
Вічне, значне — і коли з'являться також і в нас
Твори, яким прислухатися будуть народи, — радіймо:

Національне і ми маємо par exellence!*)
Дві величини вирішують вибір в не нашому — мудрість
В світоглядовім кругу, смак — в естетичних речах;
Смак має бути найтонший, а мудрість — найглибша. Питаєш,
Як їх набути? На жаль, тут панацеї нема!»

Отже й в абстрактних глибинах естетичних норм і вчень поет дбає про національне в мистецтві і про його стосунок до власне артистичних вартостей; а пам'ятати слід, що М. Орест, попри надзвичайну рідкість його літературно-критичних виступів, є й одним із найтонших знавців і цінителів українського мистецького слова. Але його властивою сферою діяльности лишається все ж поетична творчість, і українське суспільство на еміґрації повинне скласти велику подяку тим нечисленним прихильникам Орестової поезії, що своєю жертовністю вможливили публікацію цієї книги віршів — однієї з найвизначніших у цілій українській поезії останніх десятиріч.

ОЛ. БАБІЙ

Співець моря — Джозеф Конрад

Море і гори, — то ті стихії природи, які все найбільше манили мистців, поетів, малярів, музик усіх народів. Очевидно, що й Англія, яка панувала над океанами, видала неодного поета й письменника, що оспівували красу моря.

Та цікаве, що одним з найталановитіших співців моря в Англії був не англієць з походження.

В році 1857 в місті Бердичеві, на Україні, в польській маломіщанській родині родився син польського ремісника. Корженьовського, якого батьки назвали Йосифом. От цього Йосифа з Бердичева призначила доля на те, щоби він став одним з найбільших англійських письменників.

Коли Йосиф мав п'ять літ, старий Корженьовський за участь у польському повстанні був переслідуваний і мусів утікати з Росії до Франції, звідки перенісся до Англії.

Йосиф почав учитись англійської мови, коли вже мав двадцять літ.

Молодий хлопець вступив до англійської торговельної флоти, дослужився до капітана, і цілих двадцять п'ять літ плавав кораблями по всіх морях і океанах світу. Він пізнав життя моряків, зазнав чимало пригод, пережив не одну бурю на морі, полюбив море й моряцьке життя і став письменником, щоб обезсмертити в творах своє буйне життя й відтворити в повістях та оповіданнях всю красу й принаду моря.

Письменник, що чверть століття був моряком й бачив пів світа, не потребував видумувати тем ні сюжетів, фабули й ситуації давало йому саме життя, типи й характери він заобсервував серед безчисленних мореплавців, з якими ділив долю на океанах.

І родились повісті й оповідання повні чару, сили, напруженої акції, руху, динаміки, — як саме життя моряків.

Так постали його повісті й оповідняня «Злочинець з островів», «Лорд Джім», «Нестрем», «Тайний агент», «Золота стріла», «Очима Заходу", «Перемога», «Рятунок», «Молодість», «Завтра», та інші.

*) «Найвищою мірою» (французькою мовою).

Деякі ті твори написані таки на морі, на кораблі, деякі повісті писав Джозеф Корженьовський в англійськім селі коло Кентебері, де він оженився з анлійкою і мав свій дім. В тім англійськім селі він помер 1924 року.

Історики англійської літератури твердять, що Джозеф Конрад-Корженьовський писав свої твори такою чистою англійськоюо мовою, що ніхто не міг пізнати, що ті твори писав поляк з Бердичева, що прийняв в Англії псевдонім Конрад, став англійським громадянином і англійським письменником.

Покинувши Україну в дитинстві, Конрад забув її, і в своїх творах він майже не згадував її. Здається тільки в одній повісті («Перемога») Конрад згадує Росію, кожучи, що на Руси люди говорять, що гість у дім, то й Бог у дім, а в оповіданні «Емі Ферстер» той письменник малює тип селянина із Східніх Карпат, який божеволіє і гине на розбитім кораблі.

Читаючи твори Джозефа Конрада, ми пізнаємо, як виглядає творчість письменника з великим, уродженим талантом прозаїка. Він малює найбільш скомпліковані типи й характери з незвичайною простотою, легкістю, одним реченням розкриває духове життя моряків, для яких цілий світ — то їх дім, батьківщина, і які дбають лиш про те, щоби їх життя було буйне, багате, гарне, а вмерти можуть і в лікарні чи на кораблі, бо смерть усюди однакова! («Завтра»).

Твори Конрада мають чар екзотичних творів, але та екзотика своєрідна, бо Конрад малює правдиві типи моряків, бачених ним у житті.

В оповіданні «Фальк» Конрад малює тип моряка, що ціле життя прожив на морях, зазнав безліч пригод, їв навіть людське м'ясо під час бурі на розбитім кораблі. Він, як більшість героїв творів того письменника, це людина, що живе передусім пристрастями, змислами. Тому герої тих творів такі живі й таємничі, як сама природа. Конрад дивився на людей, як на сили природи, і тому в однім творі навіть признає, що хоч люди злі, то на них за те не треба гніватись, бо хіба можна гніватись на бурю за те, що вона скидає з нашої голови капелюх?

Той письменник дивився на світ оком мудреця скептика, але скептика, з великою дозою оптимізму. В повісті «Вікторія» він говорить, що люди більше нещасливі, як злі, і що якась кількість боротьби і зла у світі потрібні, бо голос інстинктів, то найстарший голос, а голос культури, ідеологій і релігії — молодший голос, тому слабший, інстинкти то джерела сили й сильних характерів.

Конрад любив малювати і жінок з великою духовою і фізичною силою: у «Вікторії» Рікардо захоплюється Леною передусім тому, що вона сильна, відважна. Той герой повісті, Рікардо, теж сильний духом: хоч він розчарований життям й людьми, він усе ж засильний, щоб резигнувати і жити пасивно. Для нього життя все ж таки мила й цікава гра й боротьба, в якій варто брати участь. Він має в душі погорду до світу, але має і любов.

Деякі критики вважають «Вікторію» за найкращу повість Конрада.

Що це за повість? «Вікторія »— то твір про життя мужніх, суворих людей, що прожили свій вік на морі, і на суходолі, в містах почувають себе так, як птиця у клітці. В тих людей з твердою шкалою життя виробився погляд, що люди — то злобні собаки, які кусають кожного, хто не має в руці бука.

Герої тієї повісті часто усміхаються, але тільки тому, що життя навчило їх ховати свій смуток під маскою усміху. Головний герой повісти «Вікторія», е розчарований до світа швед, Аксель Гейст, що живе на

острові східньої Індії. Хоч він утік від людей, він знаходить на острові людей і їхню злобу: власник готелю, Шомберг, кохає жінку з мандрівної оркестри, Лену і палає ненавистю до Акселя Гейста, тому що Лена покохала того його суперника. Ненависть і помста Шомберга творить головну основу тієї повісті. В тім творі Конрад змалював цікавий тип жінки, Лени, що живе серед здеморалізованого середовища, зберігає чесноту й шляхетність душі. Але вона гине через свою шляхетність у боротьбі проти злочинців, Рікарда і Джонеса, які за намовою Шомберга прагнуть вбити її улюбленого Акселя Гейста.

В згаданій повісті Конрад говорить: «людина завжди має нікчемність і дурноту, як складову частину свого характеру». І «Вікторія», як і інші твори того письменника, це твір бистрого обсерватора життя, аналітика людської душі, творця, що має відвагу бачити всі безодні людської злоби, підлости, а все ж находити красу в людині, тому, що сили, які ми називаємо злом, є часто природною грою інстинктів боротьби, амбіції, змисловости, полового гону, гону до збереження того всього, без чого людина перестала би бути людиною.

Герої творів Конрада такі, як природа, вони сини природи, біологічні явища, які йдуть за силою законів природи, за голосом інстинктів, серця, крови, бо голос крови, то голос життя...

Письменник, що прожив половину свого життя на морі, дивився на все життя, навіть на духове життя людини, як на розбурхане море, яке не в силі утихомирити ні слово, ні погроза, а з яким треба боротись тільки фізичною силою м'язів, якщо мореплавець не хоче піти на дно.

Тому й ідеал Конрада то ідеал моряка, що бореться з морем — то ідеал людини сильної, суворої, сміливої й безоглядної, як стихія моря, але й прекрасної, як море залите соняшним промінням.

Герої творів Конрада, хоч суворі, зберігають в душі завжди щось, що нагадує усміх сонця над розбурханим океаном... щось, що говорить до ближніх: правдива сильна людина — то шляхетна, добра й великодушна людина, що вміє сильно ненавидіти, боронитись, але і сильно любити і розумне вибачати.

Я. ЩУП

Пісня

(Кубанська бувальщина)

Станиця У... ніби мурашник...

Рух, люди, гарби. Навколо сторожка охорона. Все рухається до станції.

На ситому коні ритмічно качається молодий відгодований вояк. Неоковерного вигляду нова уніформа НКВД зраджує його службову молодість. Вологодський хлопчина вперше в «операції». Його вилинялі очі з цікавістю розглядають козаків. Все йому цікаве: і ці кремезні люди з похмурими обличчями та стриманими рухами, і жінки, скупчуючи в чорних очах своїх так багато ненависти, презирства і... кохання... Хлопчину з ляку аж мороз пробирає. Щоб якось позбутися цього, він навіть ворохнув рукою, що держала оголену шаблю.

Його начальник, пильно слідкуючи гострими очима і за арештова-

ними, і за конвоїрами, як виляском батога розітнув повітря командою з московською лайкою! Виконуючи наказ, частина конвоїрів кинулась в кінець валки. Насідаючи кіньми і погрожуючи шаблями, стали підтягати відсталих, б'ючи шаблями плашма декотрих. — Галас, лайка, колотнеча і кушпіль змішались в одне!

І ось в цей час соковите, груденне жіноче контральто заспівало. Початок пісні згубився в галасі, та коли галас, переможений піснею, дещо приглух, неоціненої краси голос виділився:

«. . . запорожці,
сини славної волі . . .»

Настала зачарована тишина, в якій кожному чулося пульсування власної крови. Погляди всіх скупчилися на постаті молодиці, яка сиділа на заднім возі. Вся її постава, наче причавлена настерпним, але невидимим тягарем, була втіленням страждання і розпачу. Сповзла на шию хустка відкрила блискуче темне волосся, що розвихрилося тяжкими пасмами. Її великі чорні очі, злегка заволожені сльозою, блищали і променювали невимовним світлом. Уся вона була стихійно чарівна!

Ще мить і вигук, як постріл, розітнув тишу:

— Ма-алчать!

Молоді пружні груди співачки рвучко витиснули рішуче зідхання і набравши сили з рідного повітря, розсипали тугу заклику:

— «Чо-ом не-е йде-е-ете визво-оляти-и-и . . .»

Ще одне насичення повітрям всіма грудьми і пісня кличе:

— «На-ас з тяжкой нево-о-олі-і-і . . .»

Нарешті чекіст опанував себе. На його обличчя насунула хвиля неухильної рішучости. Його рука звичним рухом відстебнула хлипок кобура і стала витягати наган . . .

Але в цю мить . . .

Раптом загальна, ніби зачарована тиша, вибухла загальним рухом! Поодинокі розчавлені вигуки! Певні й точні помахи міцних рук! Тяжке сопіння напружених в смертельному зусиллі людей! Злякане іржання й тупіт коней! Тріщання кісток і чавкання рубаного м'яса! Вигуки команд! Кілька безладних пострілів! Захлин нервовий кулеметної черги з конвойної тачанки! І . . . знов глупа тиша, перерізана лише бабусиним вигуком-свистом:

— Вож-ж-же мій! —

Зі спущеними руками, важко дихаючи, громадилися козаки, поглядами рахуючи трупи свої і ворожі. Свіжа кров, від якої парувала млость, поволі просякала в шляховий порох. Те, що було нещодавно начальником конвоя, лежало поперек ніг співачки, яка і в смертнім очіпку вражала красою!

Сивий козак, крокуючи як в церкві, підступив до неї, рішуче відкинув чекіста набік, ніжно поправив спідницю на дещо заголеній нозі, — а тоді, хвилинку молитовно постоявши, повільно спустився навколюшки.

Урочистіть настрою згодом розсмокталася неголосними розпорядженнями:

— Семене Пилиповичу! Беріть верхівців з кулеметною тачанкою і негайно на станцію, інших відбивати! Дійте згідно з обставинами! Зв'язок з хатою Зінченка! . .

— Поховати побитих козаків, — останніх не чіпайте! Чи ж мені вас вчити . . .

— Мотре! Наберіть з жінками якнайбільше харчів та скотину найміцнішу. Запряжіть кращих коней у легкі візки і збирайтеся до Зінченка! Годину часу на все, — чого не встигнете, кидайте! Підемо в гори. Надовго!!

— Десять осіб з рушницями — зі мною. Є ще справи в Станраді та на пошті! . .

І кінним навздогін:

— Не забудьте перерізати телефонні дроти!

Через кілька хвилин на місці дії Великої Трагедії не зісталося жодної живої дієвої особи. Вони пішли до нової боротьби і нових страждань. Лише курява при безвітрі за ними самітньо осідала на безладно розкидані тіла конвоїрів.

Півень вивів на дорогу гурт курей і, обережно посуваючись до найближчого трупа, злякано позирав на нього одним оком. Від станції почулась кулеметна і рушнична стрілянина . . .

М. ГМИРЯ

Жертви „Хорея“

(Новеля)

Початком цієї драматичної події, так би мовити її зав'язком, треба рахувати комедійний твір нашого спільного товариша, учня шостої кляси Трудової Народньої Школи Олекси Яцюти. Яцюта написав цей твір, як відповідь на завдання, що його дав нам учитель математики Аркадій Семенович Селезньов з аритметичного підручника. Завдання було таке: «Троє разом і по одинаковій кількості споживають якихось 8 речей. Один із споживачів мав цих речей 5, другий 3, а третій не мав ні жодної, але компенсував свою частину готівкою, докладаючи вісім копійок. Питається, як мусять поділити між собою ці 8 копійок двоє перших?

Нам, всій клясі, здавалося це завдання надто смішним і не вартим уваги. 8 речей = 8 копійок! Отже, по копійці за річ. Один мав їх 5 — одержує 5 копійок, а другий має 3 — отже одержує 3 копійки. Таке рішення ми подали нашому вчителеві на наступній годині аритметики. Вчитель погодився і почав далі пояснювати нам «відношення і пропорції». Але не погодився з нами, а тим самим і з учителем Яцюта. Він встав і заявив:

— Я таке рішення опротестовую! Я розв'язав це завдання так, що той, хто мав 5 речей, має одержати з восьми копійок — 7, а той хто мав три речі одержує лише одну копійку!

Кляса вибухла реготом. Сміявся і Аркадій Семенович.

— А як же ти розв'язав? — запитав він.

Тут засміявся і Яцюта:

— Я тільки розв'язав це завдання не аритметикою, а хореєм, Аркадію Семеновичу!...

Від нашого реготу в клясі дзеленьчали шиби. Здавалося, разом з нами реготав увесь світ, реготала дошка і крейда, реготали портрети вож-

дів і навіть мапа півкуль світу, здавалося, від реготу перекосилася, тупцює і не може заспокоїтися...

Справа в тому, що декілька днів перед тим, наша учителька літератури Надія Дмитрівна Кириченко пояснювала нам оце химерне слово «хорей» і читала дуже смішні вірші, а тому нам слово «хорей» саме по собі стало надто смішним: ми його римували в найдивовижніших сполученнях, вигадували слова і співали на всі голоси щось на зразок «дуралей-хорей, десь накрав курей»...

Отже, немає нічого дивного, що ми реготалися до нестями і не могли втихомиритися, хоча й бачили, що Аркадій Семенович уже не сміявся, а серйозно і зосереджено стяв біля свого стола і на знак невдоволення, скуб свою ріденьку борідку обома руками. Затихли ми лише тоді, коли він обвів усю клясу насупленими очами і звернувся до Яцюти:

— Як ти розв'язав?

Яцюта витяг з-під лави грубезний зошит і зніяковіло промовив:

— Тільки у мене це розв'язання дуже довге, і...

— Читай! — майже крикнув Аркадій Семенович.

Яцюта розкрив зошит і почав тихо:

— «Поетичні вправи на математичну тему». Комедія на три відслони. Дієві особи: Три пастухи, Суддя, Подорожній, Жінка з дитиною, Слуга у судді. Картина перша. Сцена уявляє наш український степ. Могила і біля неї — «степова баба». Під «бабою» стоять 1-ий і 2-ий пастухи.

2-ий пастух:

— Оце вже й воли
Спочити лягли, —
Пора вже нам, Грицю,
Ламать паляницю.

1-ий пастух:

— А що в тебе є
До хліба твоє?

2-ий пастух:

— Та яблук є троє...

1-ий пастух:

— А в мене аж п'ять.
То ж сядем обоє —
Чого ж нам стоять!

(Сідають, виймають паляниці і яблука).

3-ій пастух (підходить):

— Добридень! Хліб сіль!

1-ий пастух:

— Добридень!

2-ий пастух:

— Звідкіль?

3-ій пастух:

— Та я недалечко,
Пасу тут овечки,
Та як виганяв,
То хліба не взяв...
Будь вам не в обиду, —
Прийміть до обіду!

1-ий пастух:

— Будь ласка, сідай, —
Та хлібець ламай!...

2-ий пастух:

— А як же ж ми яблука ділом поділим,
Їх восьмеро в нас, а троє вже нас?

1-ий пастух:

— А яблуко кожне ми можем розрізать частини на три.
На — ніж погостри!...

І от саме на цьому місці, Аркадій Семенович ударив обома руками по столі і крикнув: — Досить!...

Це вчителеве «досить» було таке страшне, таке голосне і несподіване, що Яцюта, ніби підстрелений з гумки під час співу соловей, не сів, а впав на лаву з розкритими читанням устами, ми ж натомість піднеслися з місць. Аркадій Семенович, зібгавши сиві старечі брови до перенісся, а ріденьку борідку долішньою щелепою відкинув від шиї простопадно до рота, не йшов, а сунувся в напрямі до Яцюти.

Ми дивилися на нього і нам здавалося, що він зараз підійме свої довжелезні руки, вхопить ними нашого приятеля і буде душити, буде бити, а тому перед кожним із нас ставало питання: а що тоді робити всім нам? Але Аркадій Семенович підніс руки лише на те, щоб опертися ними об яцютину лаву і накрити його «математичний» зошит. Він стояв перед Яцютою, вп'явшись в нього очима, тяжко дихав і шепотів:

— Насміхатися? Пашквілі писати? Га?!. Встань, коли я з тобою говорю! Це тобі не ліцей, а Трудова Школа! Совєтська школа. Зрозумів?

З цими словами він вхопив заколотницький зошит, почав його шматувати і кидати на підлогу, викрикуючи:

— Ось твої пашквілі, ось твої віршики, паскудо! Хвости бикам крутити, а не вірші писати! Ось тобі, ось...

Яцюта стояв закам'яніло. У всіх нас було розчарування і жаль... Ми були переконані, що це мала б бути якась надзвичайно химерна комедія, бо поділити 8 між п'ятьма і трома і довести, що у наслідку буде 7 і 1, це значило з пастухів зробити дурників. Але там же був ще й суддя! Значить і суддя дурник... А там, де дурники — там і сміх. А головне, що про це писав наш вічно усміхнений, жартівливий і гострий на язик Олекса хореєм! Ми шкодували, що учитель математики позбавив нас можливости дослухати цю комедію, а ще більше піддавало нам жалю те, що ми втратили віру взагалі будь-коли її дослухати, бо «хорейний» Яцютин зошит був знищений дощенту, а його дрібно списані листки безжалісно пошматовані: їх топтали вчителеві ноги, топтали в якомусь нападі озвірілости, топтали так, ніби кожний листок полум'янів небезпечним вогнем, і від кожного з них могла загорітися вся кляса, вся школа... Ми дивилися на цю «роботу» Аркадія Семеновича і не могли зрозуміти — що так озлобило його? А ще більше здивувалися ми, коли Аркадій Семенович, не сказавши нам ні слова, — зібрав свої книжки і мовчки вилетів з кляси, гримнувши дверима.

Ми розгублено дивилися один на одного, а потім ніби від наказу, всі як один кинулися визбирувати понищені листки Яцютиного зошита. Ми лазили по підлозі, по-під лавами, ми підіймали найдрібніші шматочки, обережно розпрасовуючи їх руками і складаючи перед Яцютою. Нам було шкода його! Нам здавалося, що він — наш веселий товариш — зараз заллється сльозами. Він сидів із заплющеними очима і якось химерно хитав головою. Перед ним лежав, перетворений в кучугуру паперу, його товстющий зошит. Аж ось Яцюта перестав хитати головою, підніс очі, усміхнувся задиркувато і, набравши в жмені паперу з свого зошита, промовив, удаючи з себе ридаючого:

— От такий то час, є наш:
Йде в похід на нас «Аркаш»!
На хорея злости повен,
Утворив з паперу повінь,
Дверми грюкнув і побіг...
А сам дума: — «Переміг!»
А хорей — то хитра птиця,
У двох зошитах гніздиться...
Його «вбив» «Аркаш» в одному,
А він є ще і в другому!...

Олекса шпурнув із жмень папір по всій клясі, нагнувся, витяг з-під лави другий зошит і велично прочитав:

— Поетичні вправи на математичну тему!...

В клясі піднявся страшенний крик. Почали стукати кулаками, стрибати. Химерний настрій опанував клясою! Ми забули про приписи тиші, про суворого директора...

Ми святкували перемогу і, здавалося, цього «святкування» ніхто не мас сили і права від нас відібрати. Ми не чули, коли дзвонив дзвоник перерву, коли дзвонив він її закінчення. Ми «святкували»...

Наступною годиною у нас мала бути література. Ми завжди очікували цієї години з якимсь піднесенням. Причиною піднесення було, мабуть, те, що цей предмет вела у нас всіма люблена Надія Дмитрівна. Це була зовсім молоденька вчителька. Стрижена під хлопчука, вона поводилася з нами не як з учнями, а як з дорослими. Вона могла читати цілу годину з пам'яти якісь дивні вірші і переносити ними нас в якісь інші, не наші, часи, але на нашій землі. Ми її прозвали «Мавкою»... Прозвали так — бо вона нас всіх «закохала» в Лесіну Мавку. «Лісову Пісню» вона нам читала всю з пам'яти! Читала сама за всіх, змінюючи голос, з рухами. Все в неї було гарним. Але «Мавка» — була найкраща. Ми собі «Мавку» уявляли точнісінько такою. Худенькою, і обов'язково з живими квітами на грудях, з обов'язково смуглявою з білим стриженим волоссям і у вузенькій коротенькій спідниці. Нам всім здавалося, що й «Мавка» мусіла обов'язково уміти швидко бігати на перегони і так заливчато сміятися, як сміялася і Надія Дмитрівна. А це нам здавалося, що й «Мавка» обов'язково вміла куйовдити волосся своїм учням, коли б вона їх мала, і, регочучи, потім показувати на кожного пальцем, прозиваючи одного «Водяником», другого — Гонтою, іншого — Андрієм або Остапом Бульбою, а, звертаючися потім до всіх, напевно і «Мавка» б говорила улюбленого Надією Дмитрівною вірша:

«Сивілою бути сьогодні б хотіла,
Щоб в кожного «завтра» закинути зір,
Могла б я побачить — хто з вас є Атіла,
А хто України прийдешній Шекспір?»...

Одним словом, ми любили нашу «Мавку», а вона нам відповідала тим самим. От чому ми й очікували години літератури з якоюсь невимовною нетерпеливістю, а поміж всіх дзвоників, що сповіщали про кінець години, і що їх ми всі так любили, був один зненавиджений нами всіма — дзвоник, що сповіщав про відхід з кляси Надії Дмитрівни! В той день ми ждали приходу нашої «Мавки» ще з більшою нетерпеливістю.

У нас є свій поет! Наш поет, який може написати і про нову «Мавку», і про «Водяника»... Ми всі були захоплені. Нам здавалося, що вірші, які він уклав за хвилину про Аркадія Семеновича, назвавши того

«Аркашем», — це цікавіше й смішніше всього того, що нам читала Надія Дмитрівна, пояснюючи хорея. Одним словом, ми були в якомусь хлопчачому «піднебессі» і почували себе «зірками», що оточуть «ясний місяць» — Олексу. От чому, коли Надія Дмитрівна увійшла до кляси, ми випхнули Яцюту наперед і один з нас урочисто відрапортував:

— Надіє Дмитрівно! В цьому непоказному парубійкові сидить, як не цілий, то щонайменше — Півшекспір!

Ми били долонями і реготали, сподіваючись, що буде сміятися і вона. Але наша «Мавка» зупинилася біля дверей, подивилася на нас якось так, як ще ніколи не дивилася, і зовсім незнайомим нам голосом промовила:

— На місця!

Підійшла до столу, не поклала, а кинула на нього книжки і обвела нас всіх суворим поглядом. А потім перевівши його на підлогу, де валялися сторінки Яцютиного зошита, спитала сухо:

— Що це все значить?

Яцюта підвівся:

— Це був мій зошит, Надіє Дмитрівно!

— То його «комедія», Надіє Дмитрівно — загули ми притишено всією клясою.

Надія Дмитрівна нагнулась і піднесла декілька розірваних листочків:

Слуга у судді:

І сам цар — Соломон,
Всім відомий спокон
Як суддя і мудрець,
Хіба лише овець
Міг би пасти й глядіть
У такого судді!

1-ий пастух:

— То пустіть, просим Вас,
Хай розсудить він нас...

2-ий пастух:

— А вже Вам ми за це
Вкрадем в дрохви яйце...

1-ий пастух:

— Це не буде хабар,
А подяка і дар...

Надія Дмитрівна читала це вголос з одного листочка. Коли дочитала його, то почала швидко нишпорити по інших кусниках. Ми бачили, що настрій у нашої «Мавки» змінився, а тому всі кинулися на підлогу і стали підносити їй до столу шматки паперу. Вона приймала їх від нас і склада на свої книжки. Нарешті Яцюта промовив:

— Я, Надіє Дмитрівно, маю це все в іншому зошиті. Ось в цьому! — і він підніс руку до гори, в якій був такий самий товстелезний зошит.

Надія Дмитрівна щойно тепер усміхнулася:

— А навіщо ж тобі треба було читати це все на годині математики?

Тоді вся кляса загула.

— Бо це комедія на математику! Це рішення хореєм завдання!...

— Та й назва комедії: «Поетичні вправи на математичну тему»! — вставив репліку Яцюта.

— Це рішення задачі, — гули ми далі, — поділити 8 між двома на 5 і 3.

— Та почекайте! Не всі разом! Тихо!! Яцюто, поясни!

Яцюга пояснив докладно завдання і закінчив тим, що розв'язав його вірно і доводить це своїми хореями...

Врешті, ми одержали дозвіл сидіти тихо і слухати, а Яцюті взяти свій зошит і читати. Ми слухали ці хореї як пісню! Яцюга сам, читаючи її, інколи переходив, так нам здавалося, на спів... Ми слідкували за розгортанням подій з вісьмома копійками. Сварку двох пастухів за них. Один вимагав ділити рівно, бо їли ж рівно, а інший давав рішення таке точнісінько, як дали й ми з нашим Аркадієм Семеновичем. Тобто той, що мав 5 яблук — бере 5 копійок, а той, що мав 3 — бере три копійки! Але цей «трикопійчаний» не погоджується. Вирішують спитати подорожнього. А подорожній вирішує помирити їх таким дивним шляхом:

— Навіщо гризтись і сваритись,
Один є спосіб замиритись:
Віддати лишок, як заваду,
Мені за добру вам пораду.
А лишку є копійок шість,
І лишок цей обох вас їсть.
То раджу їх, як черв'яка,
До мого вкинуть капшука!
Собі ж узяти по копійці —
Й кінець на цьому сварці й бійці!...

Але пастухів така порада не задовольняє. Шукаючи рішення, потрапляють до судді. Слуга судді, бувши дуже високої думки про свого пана, виганяє пастухів. Але пастухи заходять з двору і таки добиваються до судді. Суддя їх вислухує й виносить свій присуд:

— Тому хто яблук мав з вас п'ять,
Тому семицю треба взять,
А той хто яблук мав лиш три
Одну копієчку бери!
Суд остаточний,
Вірний, точний.
Печатка, підпис і кінець —
Суддя Методій Буханець.

Другий пастух свариться. Він ніяк не може погодитися з таким рішенням. Він обвинувачує суддю в несправедливості. Він згоден просудити цілого вола, щоб лиш довести, що йому належить 4 копійки! Суддя йому радить:

— Візьми паперу сам листок,
Та підстав правило «часток» —
І побачиш, що ти гостю
Дав від себе одну восьму,
А за восьму — восьмий гріш,
Це копійка і не більш.
А той яблук мав п'яток,
В них 15 є трійок.
Сам з'їв 8, а гість 7
І тут, братку мій, по всім!
Судив вірно Буханець.
Допобачення, — кінець!

Ми прослухали цю комедію і зрозуміли, що ми всі, на чолі з Аркадієм Семеновичем, завдання розв'язали цілком хибно. Побачили, що його вірно розв'язав лише Яцюга своїм хореєм. Ми тепер лише зро-

зуміли — чому це Аркадій Семенович стукнув по столі саме тоді, коли Яцюта прочитав: «А яблуко кожне ми можем розрізати частини на три». Він зрозумів і розв'язав в ту мить це завдання так само, як і Яцюта. Але він не міг показати перед нами, що він помилився, що він не продумав завдання раніше до кінця. От чому він порвав і зошит, топтав його, і вибіг з кляси. Але окрім розуміння дій Аркадія Семеновича, від Яцютиного читання у нас настало якесь, як казала тоді Надія Дмитрівна, «весняно-гороб'яче піднесення»... Правда, вона не сказала, що «гороб'яче піднесення» було і в неї самої! Вона взяла зошит з рук Яцюти, притискала його до живих квітів на своїх грудях, сміялась, куйовдила Олексиного білого чуба, а врешті запропонувала:

— Таємничо, щоб ніхто не знав і не здогадався, будемо готувати виставу цієї п'єси!...

Відразу визначила усім ролі і призначила першу пробу у себе в хаті завтра в надвечір'ї. Перед кінцем години Надія Дмитрівна взяла від нас слово, що ми вибачимося всією клясою перед Аркадієм Семеновичем і окремо вибачиться Яцюта. Ми прийняли вимогу і другого дня відрядили делегацію до нього. Пішов і Яцюта.

З того дня ми намагалися тримати себе в школі зразково. Ми очікували кожного надвечір'я. Дні нам здавалися дуже довгими, а оті «надвечір'я» якимись коротюсенькими, якимись мигавками, проте такими кольористими, що вони кожному з нас снилися ночами й увижалися днями в години навчання. Аркадій Семенович приходив на свої години, але не зважаючи на наше вибачення — став до всіх ще більше холодним, а Яцюти не помічав — ніби його й не було в клясі. Та ми цим не турбувалися. Ми горіли творчим вогнем: вчили, танцювали, збирали гроші на декорації, купували фарби. Деякі втаємничені батьки — майстрували нам східці, робили каркаси стінок, кам'яної баби та все інше. Вистава мала відбутися після Різдвяної відпустки.

Але... Вистава наша не відбулася ніколи і Яцютина комедія лишилася невідомою нікому в селі за вийнятком нашої шостої кляси з Надією Дмитрівною на чолі та...

Справа в тому, що під час Різдвяних канікул в нашому селі, як і скрізь по довколишніх хуторах, на тинах і парканах почали з'являтися писані на крамничному обгортковому папері (а то й на шматках фанери!) якісь дивовижні вірші.

Це був рік Божий 1930-ий, — рік «суцільної колективізації» і «ліквідації куркуля як кляси»... Хто писав ці вірші — невідомо. Були їх сотки і... всіляких! Всі вони перезабулися, вивітрилися з пам'яті, але один, напевне тому, що з нього все й почалося — запам'ятався:

«Злізлись миші у кулі:
— Що це робиться в селі?
Ані хліба, ні пашні
Самі гасла запашні!
Взяла слово одна «сіра»:
— Я з сусіднього подвір'я.
Там колись по всіх засіках,
Було жито, просо, віка,
Було сало і ковбаси,
На роки всього запаси...
А тепер, мої сестриці,
Ні ячменю, ні пшениці.
Порожнеча... Одним словом,

Сам господар їсть полову.
А нам, мишам, то часами...
— Скрізь, сестрице, скрізь те саме! —
Разом миші загули
На тій сходці у кулі.
— Треба всім звідсіль тікати...
Треба там харчу шукати,
Куди звозиться пшениця,
Хліб печений, паляниці!...
— Всім зібратись і раз-два
Йти на Північ, де Москва!...

Активісти-комсомольці, міліція і тайні аґенти НКВД бігали по всьому районі, робили засідки біля парканів на відлюдних місцях, але впіймати «винних» не змогли. Дійшло до того, що ці вірші, переписані на звичайних зошиткових листках, підкидалися в двори, на засідання Сільради, на колгоспні збори. Селяни їх збирали, читали, а було й так, що хлопці з дівчатами підбирали до них «голос» і виспівували їх, ідучи на «трудодні» в колгоспні двори, чи вивозячи гній із «усуспільнених» конюшень. Наведений тут вірш чомусь особливо розповсюджувався і був дуже популярним. Він був більш популярним, аніж знаменитий:

«Сталін, Сталін настелив,
Нема коней ні волів,
Ані хліба, ні олії —
Люди пухнуть, коні мліють...»

Його знали всі. Знали його і ми. Проте ми й не гадали, що вірш про мишей може наробити стільки нещастя в нашій місцевості. Коли ми повернулися з канікулів, то зразу ж побачили зміни. Поперше — нам відразу видали нові зошити, на яких ми мусіли писати диктант. Але диктант провадила не вчителька мови й літератури Надія Дмитрівна, а сам директор школи Тімохін. Диктант писали не чорнилом, як завжди, а хемічним олівцем..

Зараз тяжко пригадати, що саме нам диктував Тімохін, але ми тоді звернули увагу, що в диктанті в різних варіянтах були майже всі слова віршу про мишей! Після закінчення години від нас забрав зошити сам Тімохін. На перерві ми довідалися, що такий самий диктант був і в п'ятій, і в сьомій клясі, і що там диктант провадили якісь чужі люди. На перерві ми помітили, що всі ті зошити несли з «учительської» двоє невідомих, сіли на авто і поїхали. Відчувалося щось недобре. У нас були лише здогади...

Дещо ми зрозуміли аж на годині математики Аркадія Семеновича. Цього разу Аркадій Семенович, який так принципово ігнорував Яцюту, зайшовши до кляси, відразу ж звернувся до Яцюти:

— А як Ви — (Аркадій Семенович ніколи не вживав в розмовах з нами займенника Ви!) думаєте, товаришу поете, коли скласти докупи хорея і контрреволюцію, а потім витягти з цієї суми квадратовий корінь, то що воно буде? Може б Ви на цю тему устругнули комедію? Га!

У нас по шкірі пробіг мороз, а Аркадій Семенович захихикав в кулак:

— Від хорея до Сибіру тільки один крок. Ну, та це справа влади!...

Ми вже не чули більше, що говорив Аркадій Семенович далі. Не

чули ми й його пояснень «алгебричного кореня». Ми очікували перерви. Ми тепер відчули під яким замітом опинився Олекса!

Ми дивилися на нього. Він сидів блідий і нерухомий. Нам всім якнайшвидше хотілося дочекатися нашого любого «надвечір'я», зустрітися з Надією Дмитрівною — запитати її, довідатися...

На перерві ми заспокоювали Олексу тим, що він син бідняків, що його батьки першими пішли до колгоспу, що на нього не може впасти підозра і що йому, отже, немає чого боятися! А все ж тоді, на тій перерві наш веселий, вічно усміхнений друг плакав. Плачем дорослої вже людини плакав Олекса.

В «надвечір'ї» ми всі війшлися до Надії Дмитрівни. Проба не клеїлася. Не було настрою, ані в нас, ані в Надії Дмитрівни. Вона була якась похмура, задумана. Нам здавалося, що хоч їй багато є дечого відомим, вона мовчить. Вона нічого нам не скаже, вона не може нам сказати...

Це ми відчули, а тому й не домагалися. Сиділи, зітхали і мовчали. Аж ось хтось настирливо застукав. Надія Дмитрівна пішла відімкнути. Вернулася вона з двома озброєними, які запитали хто з нас Яцюта Олекса.

Олекса підвівся.

Нам здалося, що в кімнаті, де ми сиділи, раптом провалилася стеля і з неї ллється холодна вода, б'ється об підлогу, відлітає шпильками і коле наші тіла, наші серця. Ми дивилися на Яцюту, на озброєних, на Надію Дмитрівну — і в мовчанні тремтіли.

Першою отямилася Надія Дмитрівна:

— Адже обвинувачення неповажне... Це помста! Учень Яцюта виявив помилку вчителя математики... Це наклеп на хлопця! Я піду з вами! Я докажу!!!

На це один з прийшлих заявив:

— До речі. У вас, як нам відомо, переховується комедія цього учня «Поетичні вправи на метематичну тему»... Прошу не примушувати нас робити обшук!

Надія Дмитрівна здивувалася:

— Чому «переховується»? Вона ось, зверху! Прошу!... Але я йду з вами! Я доведу!...

Від Яцюти ми не чули ані жодного слова. Він лише подивився на нас якимись, нібито засоромленими очима, нахилив голову і вийшов, оточений вартою.

По своїх хатах розходилися ми поодинці і кожному здавалося, що його вдома жде Яцютина доля..

Наступного дня наша школа була замкнена. Замкнена вона була ще довгий час і опісля.

Ми втратили тоді не лише нашого приятеля Олексу, а втратили так само і... «Мавку»! Всюди стало відомим, що Надія Дмитрівна пішла тоді з Олексою і заявила, що то не він, Яцюта, писав вірша про мишей, а писала вона, розліплювала їх вона. Вона все прийняла на себе!...

Що сталося з нею — ніхто нічого не знає. Яцюту ж засудили на три роки перевиховання до Поправно-Трудової Колонії імени Дзержинського, під Харковом.

Після того ніхто з нас не бачив і Яцюти...

Швидко мчалися роки.

Настав знаменний 1933-ій рік!

Одного відлижного ранку опухлим селом струснула страшна новина. У фізичному кабінеті нашої колишньої школи, знайшли забитого вчителя математики Аркадія Семеновича Селезньова. Він сидів на стільці і в піднятій руці держав записку: **«Спасибі совєтській владі за перевиховання! Це за Мавку і за себе!...**

Олекса Яцюта. 6. Січня, Року Голодного 1933-го».

ҐВАРЕСКІ*)

Моя жінка і діти

Маргарита ніжна й поступлива, але в деяких справах вона вперта. Наприклад, вона переконана, що з дітьми треба поводитися гостро, і ніщо в світі не могло б змінити цього її погляду.

Коли Пасіонарія жадає цукерок і відмовляється їсти юшку, коли вона вимагає сиру з какао або коли вона хоче йти спати з моїм велосипедом чи упреться з якоюсь іншою чортовиною цього жанру, ніжні риси обличчя Маргарити відразу червоніють. Вени на її шиї надимаються, і в очах з'являється металічний блиск. І от вона кошачим стрибком кидається до Пасіонарії і, наблизивши своє грізне обличчя майже впритул до обличчя дитини, видає з себе нелюдський крик, який кожного разу змушує мене підскочити, а потім паралізує.

— Так!

У Маргарити це й є поводитися гостро: віповідати «так» на всі жадання, але з таким криком, що дрижать шибки й навіть перегородки.

— Маргарито, — зауважив я їй колись, — чи не здається тобі, що було б ліпше, замість горлати «так», кожного разу, коли діти жадають від тебе чогось неможливого, відповідати тихо «ні»?

— Коли ми вперше зустрілися, — відповіла, зідхаючи Маргарита, — я була тієї самої думки і на твоє питання, чи можеш ти прогулятися зі мною, відповіла тихо «ні», але дозволила тобі проводити мене. Тихо сказане «ні» і голосно — «так» — це те саме. Але з дітьми треба говорити голосно «так». Ти не знаєш психології дітей.

Коли подумати про це, може, Маргарита й не помиляється. Одного разу Пасіонарія почала плакати на кухні: спочатку плакала, потім почала ревти. Я пішов на кухню й знайшов її під столом серед моря сліз.

— Що сталося?

— Я хочу чорного шоколяду з нуґатом у середині, — витиснула вона з таким могутнім криком, що я злякався за її маленькі легені.

Я залишив її під опікою Альберта і побіг купити жаданого шоколяду. Я мусів шукати й шукати, але нарешті знайшов шоколяд з нуґатом і, зовсім задихавшись, приніс його Пасіонарії. Я віддав їй цілий пакунок. Вона перестала плакати, відкрила загортку, вилущила одну цукерку

---

*) Дджовані Ґвареські (Gioranni Guareschi) сучасний італійський письменник, відомий тепер на весь світ романом «Малий світ дона Камільйо», на матеріялі якого французький режисер Жюльєн Дювів'є зробив фільм тієї самої назви. Пізніше автор видав збірку коротких історій «Мій малий світ», з якої ми вибрали це оповідання.

з паперу й поскребла її нігтем, щоб пересвідчитися, чи в ній справді є нуґат.

Я повернувся до писальної машинки й почав знову вистукувати. Трохи згодом з'явилася Пасіонарія. Вона наблизилася до мене, витягнула цукерку з уст, загорнула її в папірець, поклала в пакет до інших, потім передала їх мені.

— Краще я не буду плакати.

Вона повернулася до кухні під стіл, і відразу ж я почув знову її рев, що тривав півгодини; потім я почув, як Маргарита крикнула «так» голосніше, ніж звичайно, і Пасіонарія змовкла.

Можливо, Маргарита має рацію, і з дітьми треба поводитися гостро. Але нещастя в тому, що ця манера, стаючи дедалі гострішою, призводить до того, що в нас починають розмовляти таким тоном, який не можна витримати. Навіть тон найбільш ввічливих розмов сягає карколомної височини. Це не по-джентлменськи, але деколи я маю й користь з цього; коли Маргарита питає мене, наприклад, котра година, я не потребую турбуватися, бо мешканець зверху кидається до свого вікна й горлає, що є шоста чи десята година.

Одного вечора Маргарита зажадала, щоб Альберт проказав їй таблицю множення, і він споткнувся на сім разів по вісім.

— Сім разів по вісім? — запитала знову Маргарита.

Коли вона запитала так шість разів підряд, я почув стук у двері. Я пішов вікрити і зіткнувся лицем до лиця з збагрянілим мешканцем п'ятого поверху (ми живемо на другому).

— П'ятдесят шість, — вимовив він гнівно.

Одного грудневого вечора, коли я повернувся додому, консьєржка висунула голову з-за дверцят своєї комірчини і саркастично продеклямувала мені:

Ой на всьому світі сталась новина:
Пречиста Діва породила сина.
Як породила, в пелени повила,
Сінце красне йому постелила.

— Ага, — подумав я собі. — Маргарита почала навчати дітей різдвяної поезії.

Дійшовши до своїх дверей, я справді почув голос Маргарити:

— Ой на всьому світі...

Вісім днів пізніше різник, зустрівши мене, зупинив.

— Дивно, — сказав він мені, — щоб мала дівчина, така тямковита, не могла вивчити цієї поезії. Усі діти дільниці вже вивчили, крім неї.

— Фактично, вона має підстави, — зробив своє зауваження молочар, — коли не хоче її вивчати. Це поезія досить профанська. Та, що вчить хлопець, багато краща:

Ой, на річці на Йордані,
Там Пречиста ризи прала,
Свого сина сповивала,
На ліщині колисала.

— Не так, — перервав його хлопець від городника:

Ой, на річці, на Йордані,
Там Пречиста ризи прала,
Свого сина сповивала,
На ялині колисала.

За цим послідувала дискусія, до якої устряв ще вугляр, і я використав наростаючий нелад, щоб непомітно зникнути.

Зійшов на перший поверх, я почув горлання Маргарити:

... Там Пречиста ризи прала,
Свого сина сповивала,
На ялині колисала.

За два дні до святого вечора прийшов до мене якийсь пан дуже статечного вигляду.

— Я мешкаю в квартирі, що розташована візаві до вашої, у мене дуже делікатна нервова система. Я вже не можу більше витримати — щодня від ранку до вечора чую:

Ой, на всьому світі сталась новина:
Пречиста Діва породила сина.
Як породила, в пелени повила,
Сінце красне йому постелила.

— Я хочу знати кінець, інші строфи. Я розумію, що артистичний талант малої не відповідає поезії цього жанру, і вона не може її подолати; але я, перебоуваю в стані спраглої людини, якій щодня підносять повну склянку води і негайно її забирають. Якщо треба, я заплачу, але допоможіть мені, прошу вас.

Я знайшов текст на столі Пасіонарії. Пан кинувся жадібно на нього, скопіював чотири куплети і задоволено вийшов.

— Ви врятували мені, життя, — сказав він, посміхаючись.

Напередодні Різдва я зайшов до пекаря; дуже порядна з нього людина.

— Нещастя, — зідхнув він, — вона щойно дійшла до «Сінце красне йому постелила». Мала не встигне вивчити цю поезію. Не знаю, що їй буде цього вечора. У всякому разі завтра вже про це не буде мови!

Коли ми сідали за стіл, Маргарита була зажурена. Я знайшов належні листи під моїм накриттям. Потім надійшла урочиста хвилина.

— Мені здається, що Альберт, має тобі щось сказати, — повідомила мене Маргарита.

Альберт почав огинатися, як роблять усі соромливі діти. Тоді ініціятиву перебрала Пасіонарія:

Ой, на річці, на Йордані,
Там Пречиста рази прала,
Свого сина сповивала,
На ялині колисала.

Вона перехопила, безсоромно й по-зрадницькому, вірш Альберта.

— Це мій, — сказав крізь плач покривджений, утікаючи.

Маргарита на мить заніміла, потім отямилась, сперлась на стіл і прорвала до Пасіонарії:

— Зрадниця!

Пасіонарія не дуже схвилювалася і витримала страшний погляд. Вона мала лише чотири роки, але в ній була Люкреція Борджа, мати Гракхів, Мата Гарі, Жорж Занд, Дюбаррі, схоплення сабінянок і сестри Карамазови.

Тим часом бідний Авель, обскубаний Каїном, розмірковував. Ми побачили, як він повернувся, вклонився за всіма правилами і продеклямував поезію, яку вчила Пасіонарія. Тоді Маргарита почала плакати, кажучи, що ці діти єдина її втіха. Наступного ранку нас прийшов привітати цілий натовп людей, вони запевняли нас, що подібного театру вони ніколи в своєму житті не бачили, навіть у найуславленіших кримінальних романах.

(Переклав **Ів. Кошелівець**)

В. ДЕРЖАВИН

Місце Павла Тичини в українській поезії

(Історія кількох літературних непорозумінь)

Моя Батьківщина, єдина, свята,
Яка ти прекрасна і славна!
Людина радянська в тобі розцвіта —
Міцна, повноправна.

П. Тичина (1952)

1.

Ми навмисно розпочинаємо оцю стислу розвідку характеристичною для П. Тичини останніх років цитатою, щоб виразно нагадати читачеві, що з національно-свідомим — на політичній еміґрації — розумінням та оцінкою поезії П. Тичини справа стоїть надзвичайно непевно, навіть більш того — якось загадково. Стара еміґрація принесла була з собою за кордон цілком послідовний **культ** Тичини, як поета ґеніяльного, як поета, що йому від часів Шевченка не було в українському письменстві рівних: він, мовляв, і глибокий мислитель, і просякнена найрафінованішими релігійно-містичними почуттями тендітна душа, і найщирій гуманіст та чоловіколюбець, і достойний продовжувач української пісенної поезії, плоть від плоті власної народньої стихії, і найглибший знавець та творець-артист українського словесного та ритмо-музичного мистецтва, — і се, і те, і щось третє... Нерозв'язаним лишалось і лишається при тому найпростіше питання, яке вільно аж до схочу замовчувати, але у власній свідомості обминути ніяк не можна: чому саме оцей «ґеніяльний» поет складає свої замовлені московськими большевиками славославія на адресу Сталіна, компартії та цілої Москви не лише так само безсоромно та брехливо, як і інші літературні квіслінґи підсовєтської України (це ще лише менша половина проблеми), але й набагато дурніше, кумедніше та, під власне літературним кутом зору, **неграмотніше** за всіх тих українських підсовєтських поетів, чия мистецька творчість надавалась до порівняння Тичининою за позірно вільних умов літературної діяльности в першій половині 20-тих років? Не маємо найменшого наміру будьякою мірою виправдувати абсурди та несмаки, які складають вже впродовж 20-тьох чи 25-тьох років, на честь «партії» та московського «старшого брата», і М. Рильський і М. Бажан; але чому це саме Тичині було суджено далеко перевищити обох названих вище видатних поетів не лише щодо «ідейного» підлабузництва, але й щодо цілковитої втрати найелементарнішого літературного смаку та навіть щодо втрати поетичного хисту взагалі? Адже серед пізніших віршів М. Рильського — серед пустословія шабльонових фраз та втертих стилістичних штампів — трапляються подеколи, коли не строфи, то принаймні, поодинокі рядки, гідні автора «Під осінніми зорями» та «Крізь бурю й сніг»; пригадати хоча б його довший вірш «Видіння» (передрукований в «Нових Днях», ч. 31, 1952), де крім назви пароплава «Крупська», взагалі не міститься нічого совєтського ані підсовєтського. Та й ті під народню пісенну лірику стилізовані поезії М. Рильського, що передруковувались з його останніх збірок у філядельфійському журналі «Київ» — можна, звичайно ж, оцінювати по-різному, але напевне ніхто

не відмовить їм наявности доброго літературного шліфу, формальної елеґанції, певних, хоча б і досить скупо репрезентованих, пережитків колишньої поетичної майстерности. Що ж до М. Бажана, то кожен, хто будь-коли читав само лише його віртуозне «Слово о полку» — добре знає, що цей поет, про що б, на яку б політичну тематику й коч би як фальшиво-тенденційно він не писав — вповні злих віршів складати органічно не може, хіба що для чергової «Пісні про Сталіна» вийнятково подбає написати щось не ліпше за інших совєтських «підбрехувачів» (аби якісна різниця не надто впадала в око). М. Бажан, власне, єдиний насьогодні підсовєтський український поет, який спромігся б деякою мірою «здійснити нездійсненне» — сполучити облудну московську-совєтську фразеологію з почасти (або, принаймні, де-не-де) мистецьки повноцінним поетичним викладом; і дуже цікаво (а для нас — дуже втішно), що совєти цього наче не помічають, або ж, в усякому разі не надають цьому серйозної ваги.

Зовсім інакше — з П. Тичиною. Можна з деякою певністю твердити, що **всі** його вірші, складені по 1931 році (дата виходу з друку циклю поезій «Чернігів»), не лише не містять найменшого проблиску літературного мистецтва, але й самий факт своєї публікації завдячують переважно тому, що їх написав — і підписав — саме П. Тичина, загальновизнаний корифей української поезії 20-тих років, а до того ж і людина, на чию засадничу симпатію до совєтської влади в Україні — хоч би як та влада себе виявила — совєти мають серйозні причини беззастережно покладатись. А якби ті самі літературно неграмотні вірші йшли під якимсь невідомим або маловідомим ім'ям, то переважна більшість їх ніяк не сягнула б понад публікацію в т. зв. «районових» газетах, — та й те лише наколи б той чи той спритний Зоїл не запідозрів був у них захованого знущання з «партії й уряду»: такою бо мірою справляють вони ґротескове враження та скидаються на навмисну пародію.

Щоб не бути голослівним, наведемо тут дещо з «поеми« (від 1951 р.) під заголовком «Пароплав «Мічурін» в Індії»:

Ой, сумно ж як в порту Калькутти!
І знову дим весь світ заслав...
Брудну англійську лайку чути
Там, де вантажать пароплав.
Застигли пальми над водою.
Збирає гній дівча худе.
Корова млявою ходою
Кудись сама собі бреде.
На площі — сміття, дріт, корзинка,*)
Із тюків стружка, кизяки....
Стоїть, рида старчиха жінка:
Їй жменьку б для дітей муки!
Але ніхто її не чує!
Капіталістам тут же рай:
Англієць п'яний ось танцює,
В долоні плеще поліцай.

Але от нарешті совєтський пароплав привіз збіжжя для голодуючих індійців:

---

*) Зверніть увагу на оцю анекдотичну «корзинку», що несподівано потрапила на «площу» — аби авторові не було мороки з римою до слова «жінка»!

І всі раділи: — Слава! Слава!
Це Сталін нам зерно прислав!
«За мир» на щоглах пароплава
На сонці лозунг тріпотав...

Перед обличчям такого кумедного примітиву можна часом запитати себе, — чи це все ж таки не є навмисною пародією? Подібні випадки в підсовєтській літературі хоч і дуже рідко, але фактично траплялись: адже спромігся російський поет Н. Заболоцький надрукувати десь на початку 30-их років у провідному ленінградському журналі «Звезда» поему «Торжество земледелия», в якій, славлячи «тріюмф хліборобства» за совєтської доби, наважився згадати й про те, що

в хлеву свободу пел осел,
достигнув полного ума,

і лише за кілька років «партія і уряд» збагнули, що це ж очевидне знущання. Проте у випадку П. Тичини таке припущення жадною мірою не виправдується: немає найменших причин ставити під сумнів **щире** просовєтське й прокомуністичне становище поета (і то — щонайменше, від початку 20-тих років, коли цього «зверху» ще не вимагали, а задовольнялись формальною «льояльністю»); а з другого боку, кожен абиякою мірою причетний до літературного життя (чи то конання) в підсовєтській Україні, потвердить, що Павло Григорович Тичина — в особистому житті неабиякий боягуз і страхопуд — ніколи на найменший жарт із «партії-уряду» ні за яких обставин не зважився б.

Отже: чому саме Павло Тичина, наколи не найвидатніший, то в усякому випадку дуже й дуже видатний український поет 20-тих років, позбавився в дальшому в своїх віршах не лише елементарного володіння літературною технікою, а й взагалі **вміння писати вірші?**

На «ідеологічний» натиск з боку большевизму — в цьому питанні посилатись не доводиться: і «Плуг» (1919), і «Вітер з України» (1924), і «Чернігів» (1931) — все це твори явно й підкреслено пробольшевицькі, а проте певної мистецької вартости не позбавлені (хоч і в них вже міститься, зрозміла річ, пребагато аґітаційного мотлоху). Так само не слушним є й висунене деким із старої еміґрації (і то — як це не дивно — одним із чільних поетів українського націоналізму та колишнім активним учасником визвольних змагань) сливе марксистське посилання на соціяльне походження поетове: мовляв, оточення найнижчих шарів наддніпрянського провінційного духівництва не могло прищепити П. Тичині ні національно-політичної непохитности, ні достатньої літературно-мистецької культури. Цілковите безглуздя: адже соціяльна несталість та «прошарковість» найвижчого духівництва могла спричинитись — і історично спричинилась — лише до того, що з того прошарку виходили люди дуже різноманітної особистої вдачі та політичної настанови — і все; а культуральні недоліки того прошарку аж ніяк не могли звести нанівець Тичинину поетичну обдарованість напочатку 30-тьох років, після того як вони 10-15 років перед тим не завадили поетові творити вірші, що не позбавлені проблисків ґеніяльности. Та й особисто П. Тичина — людина висококультурна, з великими літературними зацікавленнями і навіть не без деякої поетикальної ерудиції. Отже причин феноменального падіння його поезії треба шукати десь інде.

2.

Справа, на нашу думку, полягає насамперед у тому, що наддніпрянська інтеліґенція доби І-ої світової війни та визвольних змагань —

як та, що виеміґрувала 1919-20 рр., так і та, що залишилась під совєтами — маючи пребагато спільних рис із самим Тичиною, занадто ідеалізувала його поезію та постать, ідеалізуючи тим самим і саму себе; а з цього виникли прикрі літературні непорозуміння, що заважають зрозуміти справжню літературню путь і долю поета.

Перше непорозуміння: Тичину оголошено видатним поетом-мислителем, релігійним філософом, мало не містиком. Навіть таке обережне в своїх формулюваннях наукове видання, як «Енциклопедія українознавства», твердить, що творчість молодого Тичини «перейнята пантеїстичною філософією» (випуск 10, стор. 777). Подивімось на цю філософію, хоча б у, сказати б, програмовому вірші «Соняшні клярнети» (в збірці з тим самим заголовком, 1918 р.):

Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух, —
Лиш соняшні клярнети.
У танці я, ритмічний рух,
В безсмертнім — всі плянети.
Я був — не Я. Лиш мрія, сон.
Навколо — дзвонні згуки,
І пітьми творчої хитон,
І благовісні руки.
Прокинувсь я — і я вже Ти:
Над мною, підо мною
Горять світи, біжать світи
Музичною рікою.
І стежив я, і я веснів:
Акордились плянети.
Навік я взнав, що Ти не Гнів, —
Лиш соняшні клярнети.

Пантеїстичні настрої, навмисне туманно висловлені, місцями — внутрішньо-суперечні (чому, власне, «не Пан», коли саме Пан і є в античній релігії втіленням музично-гармонійного космосу?), місцями — з підкресленою протихристиянською («не Голуб-Дух») або протибіблійною («не Гнів») тенденцією — все це ніяка філософія, а просто літературна тематика символізму. Щоб отаке поверхове дилетантство в світоглядовій галузі — зрештою, стилістично незле впорядковане (попри жахливу словосполуку «над мною, підо мною») — розцінювати як «філософію», треба було неабиякої наївности. Проте саме цієї останньої й не бракувало наддніпрянській інтеліґенції тих часів, яка подібною розпливчастою фразеологією охоче маскувала своє здебільшого вороже ставлення до християнського світогляду та до релігії взагалі.

Порівняймо це з пізнішими — вже виразно прокомуністичними — віршами:

Нам до лиця здоровля
і творчість і удар!
Бо ми ж сами здоровля,
творчість, удар.
Бо ми ж сами — країни
і мудрість і вогонь!
Нової України
мудрість, огонь.

Хіба ж не те саме пустословіє, не те саме повторювання та зовнішньо ефектовне, проте позбавлене всякого певного сенсу, настирливе варіювання тих самих, зрештою, доволі примітивних мотивів? Ні, не

було чому в Тичининій ментальності заломлюватись під большевицьким тиском :добре засвоївши ту засаду, що «ність власти, аще не од Бога», Тичина лише дедалі послідовніше примітизував свою тематику. залежно вів т. зв. «соціяльного замовлення». Ніякої «кризи» це для нього не означало — ні ідейної, ні мистецької.

А як із філософією «релігійною»? — Ніяк: поема «Скорбна Мати», що на неї скрізь у цьому питанні посилаються, є твір з виразним протихристиянським забарвленням («а янголи на небі — не чули і не знали»), навіяним, мабуть, Шевченковою «Марією». Тільки ж у Шевченка це — найглибший комплекс щирих переживань людини, що прагне віри, сумнівається, зіставляє побожність і блюзнірство, і знов безнастанно й невідклично прагне, — а в Тичини — фривольна гра з християнською символікою, заради протихристиянських висновків використовуваною; і треба було переважної безрелігійности (звичайно ж, з Москви запозиченої) наддніпрянської інтеліґенції тієї доби, щоб вбачати в Тичини будьякі «релігійні» мотиви.

3.

Друге непорозуміння: мовляв, поезія Тичини містить «народні» мотиви, щільно пов'язана з українським пісенним фолкльором. «при найтоншому і нечувано оригінальному перетворенні глибоко національних образів і ритмомельодики народньої пісні» (Енциклопедія українознавства, там само). — Що «нечувано оригінальне перетворення» — то вже вірно; питання лише в тому, чи по такому перетворенні взагалі абищо від первісного зразка ще лишається. Повертатись знов, у цьому зв'язку, до поеми «Скорбна Мати» — вже немає сенсу; само з себе ясно, що ні протихристиянський сенс її («Христос воскрес? — не чула, не відаю, не знаю»), ані її — зрештою, безперечно, дуже талановите — поетичне оформлення не містять абсолютно нічого спільного з народніми леґендами про перебування Христа та святих у тій чи іншій рідній країні, — леґендами, які до речі, існують дослівно в кожного християнського народу на землі і вже з цієї причини до «національних образів» належати не можуть. Візьмім радше один із справжніх поетичних шедеврів раннього Тичини і розгляньмо в ньому спосіб використання фолкльорних мотивів:

Гаптує дівчина й ридає —
чи то ж шиття!
Червоним, чорним вишиває
мені життя.

Безперечно, початок, під поетичним кутом зору, аж напрочуд артистичний; з цілковитою відповідальністю за врочистий термін, можна сказати: початок ґеніяльний. Все дальше — дедалі слабше, аж до роблено-наївного закінчення:

Чому, чому я жить не можу
та сам, без дум?

— Але нам тут ідеться про фолкльорну чи то пісенну образність. В першій строфі її використано прекрасно, проте з несподіваним — і для справжнього фолкльору неможливим — символічним «переінакшенням» («вишиває мені життя»). А далі її вже немає й сліду, сама лише імпресіоністична образність українського «модернізму», чиєї мистецької вартости, ми, зрозуміла річ, не заперечуємо засадниче (хоч і наближається вона часом до сутої сентиментальщини — «я ввечорі цілую рожу

і кличу сум»); проте в безпосередньому сусідстві з народньо-пісенною образністю першої строфи вона справляє враження далеко не доброго поетичного смаку:

Танцюють згуки на дзвіниці,
і плаче дзвін.

Отаке — безпосередньо після «червоним, чорним вишиває мені життя»! Але для наддніпрянської інтеліґенції тих часів — що сама себе вважала за дуже «народню», такою насправді не бувши — вже вистачало й того, що «дівчина гаптує», і що все дальше є сентиментальним; бо й «народність» вона здебільшого розуміла, як комбінацію етнографічних вишивок із сентиментальністю.

Зрештою, такого роду використання та переінакшення поодиноких фолкльорно-пісенних елементів Тичина практикує і на сьогодні, напр.:

То Сталін питає: чи кріпко ми дієм?
То Сталін питає: чи все у нас є?
— Ой Сталіне рідний, в роботі радієм:
ми знаєм безсмертне учення твоє.
— — — — — — — — — — — — —
І Сталін з народом в сердечній розмові.
І Сталін народу пораду дає.
— Ой Сталіне рідний, ми дужі, готові.
Прийми ж наше серце у серце твоє.

Хоч би з якою відразою сприймали ми цю льокайську «розмову» — ніде правди діти: вона збудована «по-фолкльорному» (за вийнятком останнього рядка, який так само дизгармоніює з попереднім текстом, як і «танцюють згуки» в наведеному вище вірші). Але цілий вірш від того не стає кращим; бо, як зараз побачимо, не у використанні поодиноких фолкльорних елементів полягала мистецька спроможність поета.

4.

Третє непорозуміння: мовляв, т. зв. футуристичні (умовно кажучи) складники Тичининої поезії — це річ другорядна, тимчасова, під мистецьким кутом зору несуттєва. — Невірно: саме оте характеристичне для т. зв. футуризму експериментаторство в галузі мистецького слова, оте вигадування та запровадження нових і нечуваних слів, зворотів, словосполук, розмірів, ритмів — це й становить найвизначнішу частину Тичининої поезії, її творчу специфіку, її «святая святих», те, без чого вона взагалі не могла б існувати і без чого вона таки справді, в мистецькому пляні, перестала існувати, коли всяке словесне експериментування в українській підсовєтській поезії зазнало катеґоричної заборони. А це трапилось напочатку 30-тих років, коли в зв'язку з цим були примусово зліквідовані і «Нова ґенерація» і Поліщуків «Аванґард», і Йогансенова «техно-мистецька ґрупа А», і коли всяке демонстративне відхилення від загальновживаних мовно-стилістичних норм було оголошене «буржуазним штукарством». Тичина це гостро відчув в 1931 р., по виході в світ його останнього гідного уваги циклю поезій «Чернігів» — і скорився: кинув експериментувати, а тим самим і втратив здатність творити абищо будьякою мірою мистецьке. Те саме було б і з Рильським, якби йому заборонили писати неоклясичним стилем, і з Бажаном, якби йому заборонили вживати експресіоністичної (в основному) образности. Але тим двом не заборонено складати вірші природнім для них стилем (Рильському, щоправда, ледве не заборонили

десь коло 1933 р., але складена неоклясичним стилем ода на честь Постишева раптом змінила ситуацію), тимчасом як словесне експериментування є взагалі заборонене (навіть і в російській літературі, хоч там заборона, в характеристичний спосіб, відбулась років з п'ять пізніше). А без того словесного експериментування Тичина взагалі поет буквально ніякий, він без цього таки **змушений** — самою своєрідністю свого поетичного хисту — писати вірші на рівні учня народньої школи. Що він, мабуть, і сам це якоюсь мірою відчуває, отже намагається компенсувати низьку якість своєї віршованої продукції її анекдотичною кількістю, а насамперед — неперевершеним політичним плазуванням та підлабузництвом, — річ досить зрозуміла.

Суспільно-політична думка

Б. КРУПНИЦЬКИЙ

Богдан Хмельницький і політичний реалізм

До мене звертаються з питанням, чи можна Б. Хмельницького вважати реалістом у політиці. Питання зрозуміле не тільки з огляду на ювілейну дату. Безперечно, воно торкається суттєвих проблем Хмельниччини, і тому варто над ним призадуматися.

Ми переживаємо часи неменших здвигів, як за Б. Хмельницького, а особливо за часів Руїни, ми шукаємо розв'язки то в ситуації України, то в тенденціях її сусідів, то в якостях її провідної еліти і окремих вождів. Саме тепер в ювілейні роки очі наші повертаються в минуле, наша увага зосереджується на геніяльній постатті того, хто заснував Українську Козацьку Державу. Бідні у нашу добу на вождів, ми ніби питаємо поради у того, хто став основною фіґурою української історії.

В чім полягає тайна його успіхів? Був він реалістом у політиці, досконалим майстром у дипломатії, грачем, що вмів вирахувати зовнішні обставини, але рівночасно й привести в рух людські душі, людську масу.

Взагалі те, що фіґурує у нас під назвою «політичного реалізму», є дуже двозначне і небезпечне означення. Чомусь прийнято вважати політичний цинізм і скептицизм «реалізмом», хоч у дійсності такого роду реалізм є політикою на коротку мету, політикою неглибокою, що з певних, однобічно взятих фактів робить фальшиві висновки.

Наша сучасність особливо багата на таких «eiskalte Realisten» в дійсності скорше ілюзіоністів, людей, що на місце реальних фактів ставлять свої уяви, вірячи, що ці уяви саме є незаперечними фактами. Це своєрідні реалісти — Дон — Кіхоти низького ґатунку, що вперто тримаються певних штампів, теорій, ідейок, ніби зовсім реальних, але в дійсності більш, ніж проблематичних, як напр., це було з націонал-соціялістами, що приймали за безсумнівні факти і вищість германської раси в світі і деморалізуючу ролю жидів і абсолютно неґативне зна-

чення для світу масонства, єзуїтів тощо. В цих колах панував святий національний еґоїзм; тут займалися торгівлею чужими національними територіями а la Рібентроп, даючи їх то Румунії, то Мадярщині, як заплату за союз. Типово ілюзіоністичною була й польська політика нашої доби. Польська вулиця, відштампована нефортунним Сенкевичем, теж вбачала в своєму національному еґоїзмі — шовінізмі найвищі досягнення політичної мудрости, політичного реалізму, а тому й програла справу.

Але знову ж реалізм, взятий, як треба його взяти, тобто, як уміння серед даних обставин винести рішення, якого саме вимагають обставини, — сам по собі дуже куций і в своїм діянні уявляється нам, як якийсь мотор, який щоправда добре працює, але не має ні куди повернутися, ні який напрямок взяти.

Треба великої ідеї. Вождь без великої ідеї — це ніби сліпий, що веде за собою великий гурт сліпих невідомо в якому напрямі. Без пляну, без ідеї, без принципів державний муж не є в спроможності рушити вперед велику справу. Хто веде, мусить знати не тільки, як виглядають шляхи, але й чого він хоче і де та кінцева станція, до якої він веде людей за собою.

Без ідеї це звичайно неможливо. Але не кожна ідея є тою ідеєю, що приводить до сталих успіхів, що витворює нову добу в історії націй і людства. У всякому разі це не ілюзія, не штамп, не теорія сама в собі, це мусить бути жива ідея, ідея, відповідна до нації і доби, яка висловлює якусь здавна наболілу, пекучо відчуту реальну потребу. Таку ідею мав напр., сучасник Хмельницького, Кромвел, що очолив в Англії індепендентський рух проти Стюартів.

Може в цім сполученні великої живої ідеї з реалізмом виконання і полягає правдивий реалізм державного діяча. Державний муж мусить вхопити інтенції епохи, чи нації і мусить виявити уміння перевести їх у життя. Такого роду реалістом і треба вважати Богдана Хмельницького. Безперечно, у нього було і те і друге: і велика ідея і реальне переведення її в життя. Цією ідеєю була, висловлюючись по сучасному, ідея незалежности і соборности України.

Можна ствердити, що думки про Україну, як окреме ціле, вже тоді носилися в повітрі. Проф. О. Оглоблин в своїй статті про Б. Хмельницького, надрукованій в «Арці» (1948), влучно помічає, що «думка про визволення України з-під польської влади й утворення Української Речі-Посполитої (чи Руського Князівства), не була несподіваною для тогочасного світу, й свого, й чужого. В різні часи, в різних формах, то глибоко захована в свідомості тогочасного українства, то яскраво виявлена в політичних плянах кращих його представників, вона спиралася не невмирущій традиції самостійности української нації і її культури. Ідея тяглости українства, від княжих часів починаючи й козацтвом кінчаючи, від Олега до Сагайдачного, створена в першій чверті XVII століття, була викликана почуттям глибокого органічного і історичного зв'язку козацької України з старою Київською Руссю».

Безперечно, що ця ідея не була чужою і Б. Хмельницькому, людині, що займала визначне становище у війську і була знана в київських культурних колах. Але від самої ідеї до її втілення в життя була величезна дистанція (принаймні так здавалося!), і треба було надзвичайних обставин, щоб наважитися зробити цей скок від підлеглости до вільности. Але в тім і виявив себе реалізм Б. Хмельницького, його ре-

альна натура, що він тільки поволі приходив до віри в свою місію, поволі ставало йому ясним, що мрії можуть бути втілені в життя. Як реаліст, Богдан Хмельницький виходив із фактів, а не від ідей. Занадто тяжила на нім традиція, встановлене, штамповане. Він не був новатором — революціонером, що неґував все існуюче, а ставив на його місце зовсім нове. Доля примусила його заводити новини, але й на цьому шляху він не був зовсім консеквентним. Тому і звільнення українського селянства від кріпацької залежности польським панам скорше було ділом самого життя, ніж заходів гетьмана: він займав у цій справі посередню позицію, в одних випадках признаючи селянству вільність, а в других, напр., щодо манастирських маєтностей, забороняючи селянам вихід із звичайного послуху.

Тут помічається у Б. Хмельницького ступневість розвитку: він ріс разом із подіями. Перші кроки його свідчать про те, що він обертався певний час у старих традиційних рямках і тільки поволі відходив від них. Обережність саме на початках була дуже сильною; він нічого не загострював і був готовий до компромісу. В 1648 р. Хмельницький зовсім ще не думає про кінцеве і рішуче сепарування України від Польщі; це не є ще реальна можливість для нього. В переговорах із поляками він підкреслює спільні інтереси короля і козацтва супроти шляхетської самоволі і панської тиранії та дбає про своїх козаків, про їх станові інтереси, про 12000-ий реєстр тощо.

Можливо цей реалізм і стримав гетьмана на початках від спроби одним очайдушним кроком завалити польську державу. Питання, чи Богдан Хмельницький не зробив тут помилки, залишається і сьогодні спірним. В деякі моменти здавалося, що шлях у центральну Польщу для її рішучого підбою — хоч би після Пилявецького погрому — стояв одвертим.

Але вже в ці моменти Б. Хмельницький розумів, що навіть сповнення скромних козацьких домагань шляхом мирних пертрактацій можливе тільки тоді, коли є опора на реальну силу. А такою силою була армія. Він не тільки покладається на розбурхане, неначе солом'яний вогонь палаюче народнє море, скільки на добре зорганізовану і здисципліновану козацьку армію, забезпечену зброєю, запасами і амуніцією, — і тому робив уже з самих початків величезні зусилля, щоб поставити таку армію на ноги. Це був реалізм державного мужа, що не ставив справи рубом: або перемогти, або згинути, але все оглядався і назад та шукав забезпечення в сильній армії, та в союзі з сусідніми державами, зацікавленими в поборенні Польщі.

1649 рік приносить зміну. Б. Хмельницький стає певним себе, своїх великих завдань, скорше навіть він переконується в неминучості дальшої боротьби, — тим більше, що народна маса (а в тім і козацька маса) не хоче ніяких компромісів, тим більше, що він бачить, якою нещирою і неуступливою була і польська політика того часу. У нього все сильніше виявляє себе думка, що єдиним виходом із положення є змагання до рішучої перемоги. Тому й підвищений тон з його боку, тому й нові вимоги в переговорах з польськими комісарами. Тепер незалежна, вільна Україна перестає бути мрією. Українська Держава в своїх етнографічних границях — це реальність, мета, до якої гетьман стало і послідовно йде, яка ховається за всіма його плянами і дипломатичними комбінаціями. Зборівська, Білоцерківська, або Переяславська угоди — це тільки компроміси, дань певній ситуації. До певної міри Хмельницький

шукає шляхів, перепробовує різні можливості комбінації то на Півдні, то на Сході ,то на Заході, щоб довести свій народ в «обітовану землю». Його реалізм, можливо найбільше відчувається в тім, що змагання за велику мету, за велику Україну досягає свого найбільшого напруження в кінцевій стадії його діяльности, в часи орієнтації на Швецію, Семигород, Бранденбурґ, в часи, коли гетьман, як політик, вийшов врешті на ширший европейський шлях. Б. Хмельницький не починав з великого, але кінчав великим, принайменше, що торкається до його завдань, до його мети.

Саме в цей останній період гетьман приступив до утворення великої коаліції з Швеції, Семигороду, Бранденбурґу, України, Молдавії, Волощини і Литви. В основу її положено було ідею з'єднання Півночі з Півднем для поборення Польщі. І саме тут Хмельницький показав себе неперевершеним мастром української дипломатії. Відносини були надзвичайно складні. Україна була сполучена Переяславським дороговом 1654 р. з Москвою, але Москва вже в 1656 р. зрадила Україну і, помирившися з Польщею, повернула свою зброю проти союзника України, Швеції. Гетьман зумів у цих прикрих обставинах не допустити Москви до збройного виступу проти України, але рівночасно він же зумів добитися певного невтралітету з боку Туреччини, хоч з часів Переяславського договору Крим воював з Україною, а Туреччина дивилася на цю Україну неласкавим оком. Утримати і Москву, і Туреччину від встрявання в українсько-польську боротьбу було неабияким доказом реалізму української політики. Саме це давало Хмельницькому можливість з повною енерґією повести військову акцію в Польщі разом із Швецією і Семигородом та й ще добитися від своїх союзників признання гетьманських прав на західньо-українські землі.

Можливо, що було й щось більше в тодішніх плянах українського вождя. Юрій Липа говорить про живучість балтійсько-чорноморської осі в добі Хмельниччини. Дійсно настирливість, з якою козаки намагалися окупувати Білу Русь, пояснюється не тільки культурною близькістю між українським і білоруським народами, але й торговельними інтересами, бажанням добитися до Балтійського моря, куди йшла до революції значна частина українського ескпорту. Цікаво, що Хмельницький після здобуття козаками Старого Бихова над Дніпром у 1657 р. проголосив тут «вольний порт» для дніпрової торгівлі.

Але з другого боку вже І. Крип'якевич звернув нашу увагу на надрукованій у «Собраніи Государственныхъ грамоть и договоровъ», (Москва 1822, III) проєкт українсько-турецької морської конвенції, який правдоподібно відноситься до 1649 р., а скорше навіть до 1650-51 р., себто до часів найбільшого наближення між Туреччиною і гетьманом Хмельницьким. Цей проєкт, якого доля залишилася нам невідомою, зраджує широкі політичні пляни Б. Хмельницького щодо плавби і торгівлі України на Чорному і Середземному морі — з правом плавати, торгувати і приставати до всіх портів, міст і островів обох морів та мати коморидоми по містах і портах, приналежних до Туреччини. Україна згідно з цим проєктом (п. 5) мала б право побудувати кілька портових міст нижче порогів, аж до устя р. Богу до Дніпра.

Порт у Бихові і порти на Дніпрі — це неначе дві руки, що простяглися — не тільки економічно, але й політично — одна до Балтики, а друга до Чорномор'я. Може й зовсім невипадково, хоч інтерес україн-

ських політиків до одного і другого напрямку знайшов свій вислів не паралельно, а скоріше в різні часи.

Але коли подумати, що Білорусь і Литва грали з самого початку важливу ролю в загальних плянах гетьмана і що Молдавія і Волощина були значними чинниками не тільки в його раніших плянах, зв'язаних з приятелюванням з Туреччиною і Кримом, але й у пізніших, то саме це говорить про якусь лінію, що лежала в основах політики Б. Хмельницького, лінію, в якій чорноморські і балтійські простори були однаково значучими для нього.

Як бачимо, були обидва елементи у великого гетьмана України: і широкі пляни, що виходили з живої ідеї незалежної, етнографічно з'єднаної, великої України і реалізм у переведенні цих плянів у життя. Б. Хмельницький хотів не тільки створити велику Україну, але й закріпити її існування, надаючи їй сталих форм правління. Безперечно з цим сполучені були його династичні пляни. Це не було персональним честолюбством; гетьман використовував ту надзвичайну пошану, той ореол, який створився навколо його імени, для того, щоб створити солідну базу для державного існування України, а такою базою він уважав династію з роду Хмельницьких. Україна мала триматися заслугами і іменем засновника козацької держави. Була велика трагедія і для старшого гетьмана і тим більше для самої України в тому ,що старший його син Тиміш, здібний і вже ознайомлений з державними справами, передчасно загинув. Молодший Юрій був ще незрілим хлопчаком, коли доля і воля великого гетьмана поставила його після смерти батька на чоло України. Він цього іспиту не витримав.

У нас у літературі існує течія, що заступає ідею так званого збагаченого реалізму. Може отакий збагачений політичний реалізм саме і характеризує останні стадії політичної діяльности Б. Хмельницького. Саме в цім періоді особливо впадають в очі якості його, як людини, збагаченої тяжким життєвим досвідом, і як державного мужа, що снує великі пляни, але не в пусте, тільки опираючись на зовсім реальні фактори. Політичну діяльність гетьмана цих часів можна уявляти собі як втілення української політичної мудрости. А тому й вивчення цієї доби в житті Б. Хмельницького є для історика і для політика не тільки найцікавішим, але може і найпотрібнішим завданням сучасности.

Л. ПОЛТАВА

Будований 19 років!

(Пам'ятник — окраса столиці України)

В центрі столиці України на досить великій площі стоїть пам'ятник гетьманові Богданові Хмельницькому. Це він, після тяжких боїв із Польщею, за незалежність своєї Батьківщини в 1654 році вирішив — на нещастя! — об'єднати Україну з Росією. На нещастя тому, що Московщина не дотримала ні одного з так званого Переяславського договору і Україна скоро опинилася в неволі (в 1764 році царським указом було скасовано на Україні гетьманщину і заведено московський лад).

Одначе український народ пам'ятає і великі зслуги Богдана Хмельницького і тому згадує його як одного з великих мужів історії. Саме

тому українська столиця і вимагала від московського царського уряду, щоб було поставлено гетьманові Б. Хмельницькому пам'ятника. І ось тут починається історія: москалі не бажали в будь-якій формі нагадувати українському народові про його минулу самостійну гетьманську державу — а народ справедливо вимагав увіковічнення пам'яти свого політичного діяча, мотивуючи тим, що мовляв, це ж саме Богдан Хмельницький «приєднав Україну до Росії».

В журналі «Киевская старина» за 1888 рік, що виходив у Києві російською мовою читаємо: «Спорудження пам'ятника здійснювалося повільно, але певно». Так повідомляв Комітет постановлення пам'ятника. На історії спорудження пам'ятника Богданові Хмельницькому кожен народ світу може яскраво побачити, що його чекає, його культуру, його славу, коли він матиме нещастя потрапити під «височайшу московську руку».

Цар російський, уряд та його оточення всіляко гальмували справу. То не відпускали коштів, то не давали ґраніту, чи металу (бронзи), то обмежували скульптора, вимагаючи все нових і нових змін в проєкті пам'ятника. Коротко переглянемо хронологічні дані:

В 40-50 роках 19. століття українець, професор і перший ректор Київського університету, М. Максимович відважно висуває думку (а фактично — бажання українського народу) про увінчення пам'яті гетьмана України Богдана Хмельницького.

Проте аж в 60-х роках царський уряд погодився дозволити збирати між народом гроші на побудову пам'ятника. Але офіційно дозволу ще не було.

В 1869 році у Петербурзі затверджено проєкт пам'ятника, зроблений приятелем українців — російським скульптором Михайлом Мікешиним. Та російський уряд не затвердив першого проєкту. бо він був занадто багатомовний. В українському советському часописі — щоденникові, що виходить у Києві — Іван Волошин в статті «Задум скульптора» цитує у «Радянській Україні» ч. 277 за 1952 рік уривок із записок самого скульптора, зроблених під малюнком проєкту пам'ятника: «Зображено кінну статую гетьмана, що злетіла на верх необробленої ґранітної скелі. В правій, високо піднятій руці його — булава, якою він показує в напрямі на північний схід, тобто на Москву. Лівою рукою він міцно осадив свого коня... На шляху Хмельницького, за конем його, скинута копитом коня, міститься постать польського пана, вона падає зі скелі...» Цитуємо вже далі за Іваном Волошином, якому були доступні ті історичні документи: «За проєктом автора з трьох боків п'єдесталу мали бути три бронзових барельєфи: Збаразька битва, Переяславська рада і урочиста зустріч гетьма з народом у Києві біля Софійського собору.

«Далі. На передньому фасаді пам'ятника, нижче Хмельницького, мала міститися група з п'яти бронзових постаоей: в центрі її, під виступом скелі, сидить український кобзар, співає славу народньому герою, а його замислено слухають — з одного боку росіянин і білорус, а з другого — українець і «червонорус» (тобто українець із Західної України — ЛП)...

«Цареві і всій, — пише Іван Волошин, — буржуазно-поміщицькій кліці не сподобалися барельєфи, які розповідали про воєнні перемоги і державний розум Богдана Хмельницького, про шану до нього народу; не сподобався і повержений польський пан. Цар сам був «всеросійським поміщиком», правда, не шляхетської, а німецької крови...»

Але цього проєкту не було прийнято. Тепер повернемося знову до хронологічних даних.

Рік 1870. Київський генерал-губернатор князь Дундуков-Корсаков нарешті вирішив попрохати в самого царя дозволу на відкриття повсюдно підписки в усій Російській імперії на спорудження пам'ятника Богданові Хмельницькому.

Рік 1872. До Києва було привезено малу бронзову модель пам'ятника. Але генерал-губернатор князь Дундуков-Корсаков з невдоволенням оголосив, що він не погоджується на те, щоб були постаті та барельєфи, мовляв, вони збільшують «кошти» пам'ятника...

Рік 1873. Комітет побудови пам'ятника звітує в «Киевской старине» за 1888 рік, що нарешті «Послідувало височайше повеління про відпуск із складів морського відомства 1600 пудів брухту зеленої міді для відливу постатей до пам'ятника Хмельницького»... В цитованій уже вгорі статті у «Радянській Україні» Іван Волошин пише: «Але на ділі все якось так перекрутилося, що й крихти того металу на пам'ятник уряд не видав»...

Рік 1874. Морське міністерство у Петрограді, в майстернях якого працював скульптор Микешин, наказало скульпторові негайно очистити приміщення. Скульптор переніс свою майстерню в манеж, що належав до міністерства чи відомства шляхів. Через місяць його вигнали навіть з тієї конюшні. Тоді Микешин будує свою власну майстерню, щоб таки мати змогу закінчити працю над твором.

Рік 1878. Перемігши всі труднощі, скульптор нарешті здав гіпсові оригінали статуї на завод для відливки у бронзі.

Рік 1880. Статую відлито і перевезено в Київ.

Роки 1881-1887. Цар схвалив проєкт, поданий не Микешином, чи іншим скульптором, а якимсь одним із високих царських чиновників: насипати в центрі Києва, на Софійській площі, земляний горб і в нього вкопати бронзову статую, без гранітової брили-п'єдисталу. Але ніхто із скульпторів не наважився виконати такий безглуздий наказ, виданий для того, щоб пам'ять і честь гетьмана України принизити.

Рік 1888. На Житомирщині, біля міста Корнина, вирізано гранітну скибу і перевезено в Київ. В тім же році статую було поставлено на гранітні плиті і — нарешті! — відкрито.

Зазначено ще, що у 1870 році було проведено між народами Російської імперії грошеву збірку-підписку на пам'ятник Б. Хмельницькому. Було зібрано великі на той час гроші — 44 тисячі карбованців. Аж через шістнадцять років, у 1886 році — царський уряд «зволив» додати із державної скарбниці 12 тисяч карбованців.

Комуністи, знаючи любов українського народу до свого гетьмана, великого полководця і політичного державного діяча, не посміли цього пам'ятника зруйнувати. Так він і тепер стоїть у Києві, — вершник-гетьман на осадженому дикому коні, на гранітній скелі — Богдан Хмельницький простяг руку в напрямі на Росію, на Москву. Совєтська пропаганда в періодичній пресі не раз згадує про цей пам'ятник і намагається переконати українців, що їхній гетьман показує на Москву з приязню та з любов'ю, закликаючи до єдности з поневолювачем. Але український народ добре розуміє посмертну волю свого гетьмана, того гетьмана, який поставив перед Росією, з'єднуючи Україну — умови дружби і рівноправства та повної державної незалежности обох країн. Ні одного пункту його умови Москва не виконала. Хто ж не розуміє, що войовничий і вільнолюбний провідник України, гетьман Богдан Хмельницький — тепер в образі пам'ятника в столиці України — закликає свій нарід розрахуватися з тим, хто його так ганебно зрадив!

В. А. Ш.

Усамостійнення форми

(Порядком обговорення. Продовження дивись «Авангард» Ч. 4-5)

Отже, стверджуємо, — властивість кожного народу відбивається не стільки в ідеях, як у формах вияву цих ідей, в усамостійненні їх. Ідея може бути загальнолюдською, а форма її вияву мусить бути лише національною, тобто такою, що надає ідеї той чи інший народ, усамостійнюючи її, пристосовуючи її до вимог власного духа.

Як відомо, літературно-мистецькі течії: декаденство, футуризм, імажинізм, і т. п. — виникали як течії загального розвитку загальнолюдського мистецтва. Декаденство виникло у Франції, як течія крайнього естетизму та індивідуалізму, течія, що зріклася всякого втручання мистецтва в життя суспільства. Декаденство ж, прийшовши на терен діяння російської національної форми, набрало революційної наснаги і перетворилося, за влучним окресленням Д. Мережковського, «в найсухіші гілки революційного лісу». Російські декаденти стали пропагаторами революції, а пізніше її співцями (Брюсов). Так само й імажинізм, так само і футуризм. Останній виник в Італії, як течія, що прославляла розвиток капіталістичної індустріялізації , поклоніння машині, заперечення традицій минулого, заперечення клясичних форм, негування розділових знаків, звуконаслідування, ритми машин і т. д. Прийшовши на російську духову територію, перетворився в найреволюційнішу літературно-мистецьку течію, очолену В. Маяковським. Футуристи стали пропагаторами і співцями російської революції і основоположниками в поезії того, що зветься сьогодні соціялістичним реалізмом. При чому, на теренах СССР футуризмом стало рахуватися лише таке мистецтво, що наслідувало собою російський футуризм. Тобто наслідувало російську національну форму. Всяке ж інше його усамостійнення вже тоді рахувалося ворожою «вилазкою» «буржуазних націоналістів» і каригідним злочином. Так було в усьому і скрізь. Скрізь ішов наступ Москви на національну форму, йшла боротьба з націями, з їхнім намаганням усамостійнити ідеї, надавати ідеям свого національного вислову, зодягати всесвітні ідеї в національні форми. Цьому була оголошена страшна і нищівна війна. Москва могла терпіти вислів ідей неспівзвучних тодішньому часу, але не могла допустити вислову їй близьких ідей, проте національною, неросійською формою.

За приклад можна взяти Україну. Йдучи за модою того часу, мистці України так само шукали, так само творили, чи вірніше намагалися творити мистецтво, що було б співзвучне тодішнім «буряним часам». В Києві тоді майже одночасно повстало дві театральні течії — в розвитках нового театрального мистецтва. Одна під проводом Леся Степановича Курбаса, а друга під проводом Марка Степановича Терещенка. «Березіль» Курбаса ставив тоді п'єси Кайзера, Сінклера і взагалі п'єси соціялістичного забарвлення, тоді як терещенківська «Центростудія» ставила інсценізації романів Іллі Еренбурґа, що був скорше в ті часи ворогом большевизму і ніс в своїх творах заперечення всього соціялістичного. Терещенко ставив «Хуліо-Хуреніта», «Смерть Ніколая Курбова», «13 люльок». Все це зводив докупи і давав видовища типу «Небо горить», де не було ні крихти чогось ідейно близького большевикам. Курбас ставив «Газ», «Машиноборці», «Джімі Хіґґінс», де в кожній був протест

проти «капіталістичної несправедливости» і заклик до боротьби з нею. Здавалося б, театр Курбаса «Березіль» мусів би користуватися в Москві пошаною і всілякою підтримкою, а засудженню мав би підлягати театр Терещенка — «Центростудія». А було зовсім навпаки. На «Центростудію» Москва відпускала гроші і матеріяли, підтримувала її, — натомість «Березіль» вже в ті часи засуджувався Москвою. В чому ж справа?

А справа в тому, що Терещенко в своїх «розшуках» пішов за запозиченням форм у Москві від Ейзенштейна, Керженцева і Меєрхольда, тобто форм притаманних російській духовості, а Курбас соціялістичні п'єси зодягав в органічну українську форму. Курбас усамостійнював нові театральні форми, робив їх неповторно-українськими. Отже виходить — Курбас з соціялістичним змістом став для Москви «буржуазним націоналістом», а тому і мусів загинути, — тоді як Терещенко з театром змісту антисоціялістичного, а з формою загально-імперською, з формою російською, лишився живим і продовжував свою «режисерську» роботу аж до останніх днів. Така ж саме доля спіткала і славного художника Михайла Бойчука. Він малював Маркса, Енгельса, малював Леніна, розмальовував фресками залі кращих театрів і будинків партійних вельмож. А його знищили. Знищили його і всіх його учнів, всю школу Бойчука. Чому? Та тому, що ця школа живопису повстала, як школа проповідників української національної форми, проповідників мистецтва, що вростає своїм корінням в княжі часи, в фрески і мозаїку Софійського Собору.

Школа, яка формою прагне довести брехливість теорії «єдности трьох Русей», школа, яка говорила про окремішність творчого українського генія, про окремішність духу українського народу. А окремішність, повторюємо, виявляється незаперечною істиною — через форму. От звідсіль і боротьба кожної Москви з національною формою кожного нею поневоленого народу.

Боротьба з формою — це першоступневе завдання, це першооснова її боротьби. Не допустити до усамостійнення ідеї, не дозволити надати тій чи іншій ідеї органічно-національних форм на теренах поневолених нею народів — це було, є й буде основною метою і завданням кожної і всякої Росії. Експортувати свою російську форму, свої усамостійнені ідеї, накидати їх силоміць, поза бажанням інших народів — це привілей, це властивість російського духу і це одна з головних ознак його імперіялістичности.

Цей наступ Москви на національні форми розпочався не зразу після жовтневої революції, а в році 1924. Розпочався після смерти Леніна. Тут треба нагадати, що за часів панування Леніна цього наступу не було ще. Тоді ще була надія на всесвітню пролетарську революцію, для якої були потрібні національні комуністичні партії. Тоді ще Ленінові треба було грати ролю проповідника і провідника ідеї Союзу Рівноправних Комуністичних Держав без старших і молодших, без більших і менших, — союзу рівних і однакових в своїх правах і обов'язках.

Але ще за життя Леніна втратили свою наснагу комуністичні рухи Европи, зникли і надії навіть в Леніна на всесвітню революцію, а разом з тим почала губитися й віра в «пророчість» і «святість» марксови інтернаціональних вчень про «виникнення пролетарських революцій одночасно в багатьох країнах». А це значило для большевиків: чи здобуту кров'ю владу натеренах Російської Імперії, признавши себе банкротами,

віддати якимсь іншим силам, чи признати банкротом Маркса і висунути тезу про «можливість побудови соціялізму в кожній окремо взятій країні». Московські большевики вибрали другий шлях і розпочали «будування соціялізму в одній країні». Але «будування соціялізму з одній країні» поставило перед большевиками дилему:

— Чи однією країною вважати всю колишню Російську Імерію, з її багатонаціональним складом, чи рахувати нею лише етнографічні російські терени?

Тут большевики вибрали перший шлях — багатонаціональну Російську імперію вважати одною неподільною країною, як цілість.

Ставши на перший шлях, московські большевики перекреслили все те, чим вони мобілізували поневолені народи в жовтні 1917 року. Їм довелося перекреслити національні властивості, окремішності всіх народів, їх прагнення незалежности. В одній країні все треба робити для всіх за однаковим зразком.

Так прийшло від неподільности терену до неподільности населення, від «самоапределенія вплоть до атделенія» Ленінського до «не било, нет і бить не может» — Валуєвського. Національне питання замінилося питанням русифікації, інтернаціональна ідея марксового комунізму підмінилася російським шовіністичним націонал-комунізмом в його російській національній формі, що виникла, як наслідок усамостійнення ідеї комунізму російським народом з його імперіялістичними духовими властивостями.

Ставши на шлях неподільности терену, большевикам прийшлося оголосити нищівну війну за неподільність духову, війну всьому тому, що відмінне від цієї офіційно-визнаної, єдиної форми. Це значило — оголошення війни всьому неросійському . Так прийшло до ліквідації національних, в першу чергу комуністичних партій і заміна їх філіалами російської комуністичної партії.

На Україні комуністи, що почали відстоювати своє право на окремішність від Москви руху українських комуністів — були оголошені зразу ж «буржуазними націоналістами» і «фашистами» і були в першу чергу нещадно винищені, а ті що не хотіли принести себе в жертву, примушені були влитися до так званої КП(б)У.

Для росіян-комуністів важливим стало не те, що українські комуністи-укапісти молилися тому самому богові Марксові, що йому молилися й російські комуністи, а найважливішим стало домагання, щоб вони по формі молилися так само, як моляться й росіяни, щоб українські комуністи будували й державу не таку, яка потрібна українському народові, а таку яка потрібна російському народові — за його російською національною формою: Єдина неділима з пануванням російського народу!

Одним словом, прийшло до ліквідації національних окремішностей і всього того, що будь-як нагадує сьогодні, а завтра могло б скріплювати ці окремішності та органічні неповторності. От чому й прийшло до ліквідації серед поневолених народів цілих груп населення, основно ж інтеліґенції, як носіїв цієї неповторности. Тут причина знищення Бойчука з його школою, знищення Курбаса, наступу на українську літературу, живопис і на все те, в чому найяскравіше виявляється національний гін, що говорить про окремішність і самостійність народу, як духової категорії.

Отже, як бачимо, то були часи наступу російської форми із завданням — знищити все, що відмінне від неї. Для нищення українських окремішніх форм — Москва впрягала до свого воза і українську мову з метою: українською мовою боротися за загальну російську форму. А тому й дійсно, що література українських письменників, писана українською мовою, стала звучати перекладами з російської, театральні вистави стали російськими виставами — українською мовою і т. д. За «українізацією», як за параваном, ховається страшна в своїм наступі російська форма, що нищила українську національну органічність, русифікуючи український дух, причісуючи його українською мовою під загально-російську неподільність.

Повторимо — то були часи, коли російські комуністи, розправившись з вояками Української Армії часів Визвольних Змагань, винищували й українських укапістів. Російські комуністи тоді мали на увазі не комуністичну чи якусь іншу Українську Державу, а прагнули, щоб не було ніякої. Кожний український самостійник — був однаковим ворогом і однаково нищився. Для росіян не було серед цих самостійників ні ближчих, ні дальших, — всі були вороги, всіх судили «трійки» і давали однакову кару як тим, що хотіли Народньої Республіки, так і тим, що мріяли про українську «загірну комуну». Все це було для них «буржуазним націоналізмом» і мусіло бути вирване з корінням вже не з українського, а із загального російського ґрунту «побєдоносного строітєльства соціялізму» в одній країні. Підкреслюємо. Для комуністів Кремля було байдуже, яка ідея може усамостійнитися в українській національній формі, — головне, було не допустити до усамостійнення. Стала б Україна самостійною — комуністичною — вона для них була б так само як і комуністична Югославія сьогодні — державою фашистською, державою ворожою, державою буржуазною, яка мусить бути знищена. Гасло, що його кинули большевики в часи революції «Хто не знами, — той проти нас» стало наріжним каменем їхньої політики. Комуністом стає лише той, — хто з ними, а той хто повстає проти їхнього намагання нав'язати російську національну форму життя всьому людству, то хай він буде найправовірнішим марксистом — він для них буде «зрадником», «фашистом» і обов'язково «буржуазним націоналістом».

Так трапилося, що ідея для росіян-комуністів перестала бути домінантною, нею стала російська форма! А тому і вся боротьба, яку сьогодні ведуть большевики — є боротьбою не за комунізм, а за Росію. Росія з її відвічним мріянням про панування над світом стала одночасово і формою, і змістом. Стала тим міхом, в який, щоб було не налито, а він завжди буде мати форму бездонного, ненаситного, російського міха. Сьогодні Росію налито «комунізмом», вона імперіялістична і ненаситна в своєму прагненні панувати, хай наллється вона завтра «демократією» — вона не перестане бути Росією. Вона пристосує до себе і «демократію» (як, до речі, уже й пристосувала!). Вона все зробить, щоб була неподільна єдність між кожним новим змістом і одвічно старою формою. Історія наочно доводить це. А тому й боротьба з Росією, — яка стала загрозою для всього світу — мусить вестися не зі змістом, не з тим, чим на тому чи іншому історичному відтинку наповнена ця форма, — а з самою формою.

Розвал Росії стане можливим з середини лише при умові, що поневолені народи почнуть убезпосереднювати кожну ідею, усамостійнювати її, пристосувати її до вимог свого національного духа. Тобто боротьбу

з Росією може успішно вести лише націоналізм. Але націоналізм не омертвечений догмами і догмочками, а вічно живий, вічно рухомий, який на кожному етапі буде ставити собі основною і першоступневою метою — усамостійнення кожної ідеї своєю національною формою. Але для цього націоналізм мусить усамостійнитися найперше сам. Не може бути націоналізму інтернаціонального. Тобто для всіх націй і народів догматично однакового, як не має такого ні комунізму, ні лібералізму і взагалі нічого. Український націоналізм — може бути лише українським, неповторним. Він мусить виростати з українського духа, з національної органічности, що перебуває в неповторній національній українській формі. Отже боротьба за форму, за державу — це основний постулят націоналізму.

От чому, на мій погляд, російські комуністи мали рацію, коли «укапістів» називали «буржуазними націоналістами» і мають рацію, коли кожну групу, чи одиницю, яка в даних умовах бореться з ними за усамостійнення української форми, звуть цим самим іменем.

Нам тільки в кожному окремому випадку, коли ми виносимо свій присуд на людей і групи українських людей в минулому — треба бути християнами і пам'ятати: Є два типи зречень. Зречення Христа Петром і зречення Христа Юдою. Петрове зречення допускає повернення до того, чого зрікаються, а юдине зречення зриває за собою всі мости до повернення.

А тому у винесенні присудів треба глибоко усвідомлювати ці два типи зречень.

(Далі буде)

СУМ в світі

О. КАЛИННИК

Етапи діяльности СУМ'у

В історії СУМ'у на чужині треба розрізняти три етапи розвитку.

Перший етап почався в 1946 році з днем відновлення СУМ'у в Німеччині та в Австрії. СУМ в цей період свого діяння був промотором добрих починів і допомагав українській громадськості в щоденному житті. Переборюючи невідрадні умови таборового життя і безправ'я нашої спільноти, сумівці наполегливо шукали шляхів для закріплення своїх осягів. Але раптовий виїзд маси українців за океан загальмував буйний розквіт СУМ'у, в наслідок чого в 1948-му році діяльність СУМ'у звузилась, а членство його швидко спало з 7 000 до 3 500 осіб. Про цей катастрофальний стан актив СУМ'у здавав собі справу і скликав III-ій конґрес, щоб знайти шлях зміцнення СУМ'у та закріплення його клітин в країнах нового поселення.

Таким чином перший етап СУМ'у можемо окреслити, як перемогу самої ідеї СУМ'у, яка закріпилась в серцях молодих патріотів і з якою переважна частина виїхала в інші країни. Восени 1948 року відбувся I-ий організаційний з'їзд СУМ'у в Бельгії, а на початку 1949 року в Англії.

Другий етап діяльности СУМ'у розпочинається від III-го конґресу СУМ'у, що відбувався в Пюртені 31. травня 1949 року. Конґрес прийняв важливі постанови, відповідно вимогам часу і обставинам еміґрації. До ЦК обрано нових людей. Інтенсивізувалась діяльність клітин по всіх країнах, зокрема відбувся І-ий Крайовий з'їзд СУМ'у в Англії на початку 1949 р. Саме Крайові Комітети Англії та Бельгії найбільше допомагали матеріяльно і морально в часи організаційного періоду Спілки Української Молоді в інших країнах. ЦК СУМ'у, спираючись на ці дві розбудовані клітини та на сумівців Німеччини, виготовив інструкції, обіжники, доповіді, вишкільні матеріяли, журнали і посилено розсилав їх до всіх країн Европи та заокеання, допомагаючи керівникам СУМ'у організувати ланки та закріплювати і оформляти їх як інтегральні частини усього СУМ'у.

Вже до кінця 1949 року активно діяли Крайові Комітети, Організаційні Бюра і уповноважені ЦК СУМ'у в таких країнах: Англія, Австрія, Америка, Австралія, Бразилія, Бельгія, Венецуеля, Канада, Парагвай, Німеччина. В 1950-1951 році відновлено СУМ у Франції, Еспанії, Тунісі, Аргентині, Швеції. Власне, період від III-го конґресу по IV-ий, — що відбувся у Бельгії в січні 1952 року, — треба рахувати як другий етап життєвости ідеї СУМ'у по всіх країнах еміґрації. Про діяльність СУМ'у стали прихильно писати газети різних політичних напрямків. Варто згадати, що в цьому другому етапі праці СУМ'у з ініціятиви ЦК спрямовано головну увагу на самоосвітню діяльність сумівців. Їм в допомогу було випущено велику кількість вишкільних матеріялів. Це все розсилалось до 14-ти країн, де існують клітини СУМ. Крім того розгорнено широку акцію серед сумівців про залучення їх до заочного навчання. Сумівці виявили себе на терені самодіяльного мистецтва, організовуючи драматичні, балетні і хорові сумівські гуртки. Спортові сумівські дружини теж показали себе в чужому світі на належному рівні, вийшовши в деяких країнах у фінал, зокрема у футболі.

Якщо в першому етапі діяльности СУМ'у деякі громадські централі, наукові інституції, а подекуди і Церкви — ставилися до СУМ'у з застереженням, то в другому етапі сумівських представників запрошують уже до співпраці і вступають з СУМ'ом в діловий контакт. Майже в кожній країні напр., Англія, США, Німеччина, Бельгія, тощо, — до громадських централей вибрано представників СУМ'у. Крім того, до СУМ'у звертаються щодо співпраці різні установи, товариства, організації, допомогові інституції і т. д.

Деякі наші видатні наукові, громадські та політичні діячі перебувають з СУМ'ом у постійному контакті, співпрацюючи з молоддю, допомагаючи їй. Таким чином, СУМ уже став невід'ємною частиною українського суспільства. СУМ також починає нав'язувати зв'язки на зовнішньому відтинку. Сьогодні вже десятки організацій молоді західнього світу перебувають в контакі з СУМ'ом, з його ЦК, і навіть з окремими осередками в Европі і за океаном.

Від 1946 року по 1953 рік було оформлено членами СУМ'у понад двадцять тисяч української молоді. За цей час чимало старих сумівців, завдяки еміґрації, СУМ втратив і розгубів. Багато сумівців еміґрувавши, не включився до активної праці на нових місцях. Це привело до того, що на сьогодні в СУМ'і залишилася тільки третина згаданої кількости.

Третій етап розвитку СУМ'у — це етап остаточного осідання нашої еміґрації по різних країнах. Ознайомившись з законами кожної країни, відповідно до правних умов у них, СУМ почав відновлювати свою роботу, застосовуючи нові форми, визначені IV-им конґресом СУМ'у. Є ознаки вже й чисельного зростання членства по різних країнах.

Організаційна діяльність СУМ'у не згасає і буде домінуючою доти, доки існує СУМ. На третьому етапі своєї праці, СУМ звертає основну увагу на внутрішню роботу і готування кадрів. Завданням часу є знайти і виробити такі методи, форми і такі змісти роботи, щоб вони викликали у молоді зацікавлення і бажання працювати. Останнє найбільше залежить від керівництва клітинами СУМ'у в кожній країні.

Третій етап приніс значну стабілізацію видавничої діяльности СУМ'у. Передбачається видати виховну і наукову літературу. Деякі Крайові Комітети уже приступили до реалізування цього на місцях. Ставши на власні ноги, розрісшися, Крайові Комітети намагаються утворити власні матеріяльні бази, як напр., СУМ у США, який придбав власну друкарню, що дає можливість праці сумівцям і навчання практичного фаху.

Життєві потреби вимагають від керівництва СУМ'у знайти джерела і засоби, щоб реалізувати свої наміри, щоб усунути всі недоліки і перешкоди, які виникають в час роботи. Деяка частина сумівців, особливо старшого віку, з тих чи інших причин механічно вибуває з СУМ'у. Щоб поповнити лави СУМ'у, виникає потреба розгортання юнацтва СУМ'у. Тому IV-ий конґрес ухвалив особливу увагу приділити ЮСУМ'у, намагаючись охопити якнайбільше дітей старої української еміґрації, щоб запобігти їхній повній денаціоналізації. Крім того, IV-им конґресом ухвалено, що сумівці старшого віку можуть і надалі залишатися активними членами організації, бо молодість опреділюється не роками, а наснагою діяння Сумівець може бути одноразово і членом СУМ'у і членом іншої організації, яка не перебуває в колізії з завданнями СУМ'у та якщо це не перешкоджає його сумівському навантаженню.

Що ж торкається розгортання ЮСУМ'івських клітин, то, — за звітами з місць, — видно, що ця справа стоїть на добрій дорозі. Зокрема в США 28. лютого цього року відбулася конференція керівників осередків СУМ'у та виховників юнацтва, і треба думати, що проблема юнацва СУМ'у буде вирішена позитивно. Підготова ґрунту для ЮСУМ'у в Канаді також має всі можливості дати добрі наслідки.

Треба чітко усвідомити, що без ЮСУМ'у не буде забезпечено розгортання діяльности всього СУМ'у взагалі!

Така коротка характеристика етапів діяльности СУМ'у за час його існування.

Обмінюймось досвідами

Все, що пов'язується з СУМ'ом, як з певним змістом, про що ми вже говорили в попередній статті, не може бути відірваним від німецького терену. Німеччина, як країна початку наших маднрів, одночасно є й початком всіх організаційних форм українського життя. Майже все, що ми маємо сьогодні українського в усьому світі, родилось на терені Німеччини.

Це саме торкається і СУМ'у.

Період дальшого вимандру нашої молоді, тобто роки 1949-1952, багатьма скептиками рахувався початком кінця СУМ'у, як організації молоді взагалі, а організації молоді в Німеччині зокрема. На їхню думку, дальший вимандр означав вимандр до тяжкої фізичної праці, де кожному молодикові вже буде, як казали тоді, «не до Суму, а до «суму». Стомленому буде тяжкувато ходити по зборах, по засіданнях, приймати участь в гуртках і т. д. А що найголовніше — в інших країнах є й інші закони, які здебільшого взагалі перекреслюють кожне існування загально-української Організації, а молодечої тим паче. А як вона десь і виникне, то буде носити не загально-українське забарвлення, а скоріше забарвнлення тієї країни, на ґрунті якої вона виникла. Були й такі, що говорили: СУМ тоді стане організацією, яка буде сприяти асиміляції української молоді на користь тієї держави, в якій відтвориться ця молодеча організація. Що ж торкається німецького терену, то про нього говорили, що він, лишившись обезкровленим еміґрацією, не спроможеться перебороти психічного заламання, що обов'язково виникне в наслідок цього обезкровлення. Одним словом — пророкували крах СУМ'у і заламання самої ідеї, як «витвору еміґраційного», а тому і не життєвого.

Як відомо, ідея є життєвою лише тоді, коли вона витримує іспит часом, іспит труднощами пристосування до обставин. Життєва ідея, пристусовуючись до обставин, завжди знайде форми свого виявлення, не змінюючи своєї суті і прямування до своєї одної, завжди живої цілі. Ідея СУМ'у цей іспит витримала. Ні в одній країні нового поселення СУМ не став тим, чим пророкували йому стати. Ні в одній країні СУМ не завмер і не став організацією, замкненою рамками держави поселення, не став знаряддям асиміляції і не перетворився з СУМ'у в «сум». Навпаки, СУМ пережив період пристосування до нових обставин (треба сказати — в деяких країнах дуже боляче), але лишився організацією загальнонаціональною, організацією з державницькою українською ідеєю. Лишився один з-поміж багатьох різних загально-українських організацій, що повстали в Німеччині в рр. 1946-1948.

В Німеччині так само СУМ пережив «кризу обезкровлення» і хоча й мав на короткий час «психічне заломання», але вийшов з нього і своєю працею по всіх великих і малих скупченнях українських «залишенців» (тепер уже є й такий термін), і відповів скиптикам: — А всеж ми за злість ворогам живемо! Й будемо жити!!! А оте світове правило: «кожному городу нрав і права», що до нього мусів в кожній окремій країні пристосовувати свою роботу СУМ. примусило сумівців шукати нових форм, нових засобів і нових метод. Це збільшило, так би мовити, амплітуду засобів і збагатило методичну скарбницю всього СУМ'у. Сьогодні стоїть питання про уміння наладнати обмін досвідом, тобто про уміння користатися зі «скарбниці» всім Крайовим Комітетам, всім осередкам і навіть окремим сумівцям. Отже треба знати, наприклад, не лише те, що на терені Англії про СУМ з'явилося в англійській пресі 39 нотаток, а треба знати й те — як цього досягло керівництво СУМ'ом в Англії. Треба знати не лише сам факт успіху, а й шляхи до цього успіху. Мало занотувати в звітах, (це все в Англії), що СУМ улаштував 12 зустрічей з чужинцями, влаштував 24 доповідей про Україну для чужинців. Це успіхи. Але чи відома іншим Крайовим Комітетам метода, якою це все досягнули сумівці в Англії? Ні, невідома.

В Америці, в Канаді, в Аргентині, в Бельгії є так само свої, лише властиві тим теренам, досягнення. В Бельгії нам, наприклад, на власні очі

довелось переконатися, що СУМ серед бельгійців має не лише пошану, а щось значно більше. «Сумівець» там стало синонімом українця, але українця в позитивному значенні. А от, чи знають інші Крайові Комітети, як цього досягло керівництво СУМ'ом в Бельгії? Що воно робило? Як це керівництво зав'язувало зв'язки з визначними бельгійськими мужами? Взагалі — як керівництво вело СУМ до тих досягів, що він став настільки популярним, що навіть в готелі, коли прийшлося реєструватися одному з нас і заповняти рубрику «національність», порт'єрша, почувши «українець» — вигукує: «А СУМ, СУМ!»

Отже справа не в занотуванні самих осягів, а в передачі, підкреслюємо, досвіду про обмін ним. Справа, коли хочете, в школі керування, в підготовці керуючих кадрів для СУМ'у і ЮСУМ'у. Бо як би ми добре не вимуштрували наших сумівців щодо знання теоретичних дисциплін, але коли вони не будуть мати прикладів для творчого наслідування в практичній роботі, вони добрими керівниками бути не можуть. Методика керівництва більше випливає з досвідів, а не з теоретичних розумувань. Людина, озброєна досвідами своїх товаришів та попередників, стає сміливішою, міцніше стоїть на ногах. Вона стає більше відважно до ризику, до експерементаторства. А експерименти — коли вони вкарбовані в рамці здорової ідеї — завжди потрібні. А молодь, на те вона й молодь, без експериментів жити не може і жити не сміє. Але для цього їй треба рости з бази, з досвідів і добувати власні, нові досвіди. Коли ми читаємо ту чи іншу книжку — роман, повість, оповідання — ми завжди захоплюємося якоюсь дієвою особою. Ми хотіли б бути схожими на неї, ми прагнемо наслідувати її в усьому. Та це й непотрібно. Повне наслідування — то вже буде шкідливе мавпування! Головне те, що попавши в якусь ситуацію, ми даємо собі питання: — А якби поступив у подібній ситуації герой тієї чи іншої прочитаної нами повісті чи оповідання, чи мій товариш, що зараз перебуває в Англії чи Америці? Який би тут кожен з них знайшов вихід?

В співставленні цих «виходів» ми знаходимо, звичайно, свій вихід, наш вихід, — для себе, в нашій ситуації. Але винайшли ми його, відштовхнувшись від уявлення про діяльність інших. Таке значення, мають досвіди інших, які збагачують нас.

Військовик вивчає історію всіх війн, аналізує битви, вивчає поведінку генералів, стрільців і т. д. Для чого він це робить? Та звичайно, не для того, щоб, коли він попаде в тотожню ситуацію, щоб так само поступати, як поступав той чи інший генерал, а для того, щоб збагатити себе досвідом попередників. Він знає, що такої самої ситуації бути не може, але це збагачує його досвідом, сприяє виробленню швидких власних рішень у його майбутній діяльності.

З подібною метою вивчають і історію взагалі.

Кожен сумівець сьогодні мусить собі твердо усвідомити, що він приймає участь у творенні історії СУМ'у. Тобто, приймає участь в нагромадженні досвідів для майбутнього у галузі виховання молоді. Це завдання настільки почесне — наскільки і відповідальне. От чому було б помилкою думати, що історія СУМ'у — це лише хронологічний перелік дат від заснування до Конґресу І-го, від І-го до другого і т. д. Історія СУМ'у це кропіткий і детальний запис методів діяння сьогодні кожного і кожної клітини. Це, повторюємо, не сухі звіти досягнень чи неуспіхів, а детальне занотування зразкових методів і форм діяльности. Це накопичення

Танок (Канада)

Відпочинок під час вишкільної прогульки сумівців. (Німеччина)

Буенос-Айрес — „Здвиг Сумівської Молоді"

Делегати 5-го З'їзду СУМ-у в Лондоні

Сумівці в поході з листівками на „засідання“ О. Н. (Америка)

В залі Гандерсфільд. Здвиг СУМ-у (Англія)

Доріст ЮСУМ-у Німеччина

досвідів і їх систематизування. Це широкий обмін ними через сумівську пресу різних розкиданих його клітин. Це все матеріяли для майбутньої історії руху української молоді. А для історії сухих звітів, як відомо, дуже й дуже мало!

От чому редакція «Аванґарду» й закликає сумівську молодь, Крайові Комітети, Осередки писати про свою працю на місцях, писати широко. Закликаємо — обмінюватися досвідом на сторінках свого пресового органу! Його сторінки до розпорядимости його читачів, бо «Аванґард» не лише журнал для моллоді, але одночасно й трибуна української молоді!

Р. Мізур

До проблеми СУМ'у в Канаді

За 5-ох років існування СУМ'у в Канаді практика показала, що в тих обставинах, в яких доводиться нам працювати на цьому терені, як ми далеко розходимося із загальними напрямками СУМ'у установленими в обставинах ще таборового життя. Великий терен, матеріяльний добробут та темпи заробіткової праці — це симптом негативного впливу на маси еміграційної молоді, що протягом свого перебування в табсвах не зуміла собі настільки усвідомити тих завдань, яких світові події від нас на чужині вимагають. Завдання виховання, перевиховання та усвідомлення морального зобов'язання до праці над собою і друзями напередодні вирішальних подій недалекого майбутнього, взяла на себе, свідома кольосальних труднощів та перепон, Спілка Української Молоді в Канаді.

Праця СУМ'у в ріжних ділянках внутрішньо-виховного характеру та зовнішніх виступів одначе почала поступово переходити на шабльон, який для формування душі молоді абсолютно нічого позитивного не давав, а навпаки створював монотонність і знеохочення. Треба було за всяку ціну шукати виходу з цієї ситуації, щоб у майбутньому не нести повної моральної відповідальності за цю молодь, якій ми дозволили б забути свою національну приналежність та відібрали б її віру й охоту в боротьбі за самостійність і незалежність нашої Батьківщини. Енергія і запал, з якими СУМ в Канаді взявся за здійснення заплянувань в організаційній, внутрішньовиховній за зовнішній ділянці — дають можливість сьогодні вже похвалитися певними осягами.

Кількалітній досвід показав, що ведення нашої роботи за поділом на ланки не виправдав себе. Коли гуртки існують і діють по всіх осередках, то ланки майже не існують, а якщо деякі осередки зуміли створити кілька ланок, то вони цілком не діють. Зміст роботи в гуртках, заінтересування його учасників працею в них — доказує доцільність та потребу їх організації. Ланки того не мають. За вийнятком полагодження певних формальних та організаційних справ, які, без сумніву, можна цілком добре полагоджувати на спільних ширших сходинах членства, нічого більше вони не дають. Крім цього, часу в сумівця, аж ніяк не вистарчає настільки, щоб можна було добровільно заохотити його до участи в гуртку і в ланці.

Характер гуртків поширено з дотогочасних мистецьких, завівши різні інші гуртки самодіяльности, як виховно-вишкільні та технічні, якщо

цього вимагають місцеві потреби даного осередку, маючи на меті зактивізувати якнайбільшу кількість молоді, членства та дати можливість праці в СУМ'і над собою, розвинувши індивідуальні зацікавлення та спроможності. Гуртки мають свого голову-гурткового, який підлягає безпосередньо контролі відповідних керівників при КО, та має постійний контакт з членами КО відносно напрямних праці даного гуртка. Гурткові одночасно полагоджують всі організаційні справи на сходинах гуртків.

У ділянці суспільної опіки (соціяльної охорони) виринуло питання обов'язкового страхування життя членів, зокрема тих, які мають родину. Кілька нещасливих і смертних випадків членів, які залишили своїх рідних опісля без жадних середників до життя, послужили прикладом для багатьох інших, які негайно приступили до акції страхування членства. Між іншим, одна з українських фірм зобов'язалась дати певний відсоток провізії, висота якого залежна від висоти суми обезпеченого сумівця. Таке страхування дає для СУМ'у в Канаді великі можливості використання: з одного боку забезпеку їхніх родин в разі нещасливого випадку, з другого — дасть для СУМ'у досить поважні матеріяльні прибутки, які будуть призначені на придбання домівок та осель для юнацтва.

Ділянка внутрішньої роботи-виховання, вимагає від нас особливої присвяти уваги. Одним з найбільше занедбаних відтинків (думаю, що не тільки в Канаді!) являється **юнацтво.** Вистачить сьогодні глянути в картотеку осередків, щоб наочно переконатися скільки дійсних членів (віком до 26 р.) має організація, а скільки їх повинні б вже давно перейти до інших суспільно-громадських, чи політичних організацій, — бо їм аж ніяково бути членами молодечої спілки! Та чи знайдемо поповнення рядів СУМ'у з відходом старшого членства? Це одне з найголовніших, а рівночасно одне з найтрудніших наших завдань. Тому особливу увагу треба таки присвятити тим справам, від яких залежить «бути», чи «не бути» завтра СУМ'ові. Ми яскраво це бачимо, а рівночасно і стверджуємо велике занедбання в тій ділянці, велику прогалину, що являється для нас в цілому великою небезпекою. Відчувається брак кадрів-виховників та суті змісту нашої виховної роботи в цілому. Набутий досвід та життєві обставини нашого терену, заставили нас і в тій ділянці поробити певні зміни. В рямцях Виховної Ради виготовлено проєкт другого сумівського іспиту, ціллю якого є дати для нас кадри, які провадили б виховну роботу серед нашого членства, а в першу чергу серед юнацтва. Цей проєкт прийшов на зміну попереднього, якого ціллю було масове проведення ряду іспитів виключно для підвищення особистого інтелектуального рівня освіти серед членства.

Запляновано також видати підручник для майбутніх керівників виховної роботи, якщо дозволять фінансові можливості. Щоб виявити здібних для керівництва сумівців запляновано іспити для провідних кадрів членства СУМ'у. Звичайно до цих іспитів допускатимуться ті сумівці, які здали попередньо іспит виховників.

На сьогодні провідники чи виховники юнацтва нашого терену користуються вже виготовленими організаційним та виховним правильником для ЮСУМ'у, які в майбутньому можуть бути ще змінені чи доповнені, якщо цього вимагатиме досвід. Зараз наше найбільше завдання — створити велику й сильну сітку відділів юнацтва. Досі юнацтво існує тільки в двох осередках: Торонто та Вінніпеґ. Думаємо цього року зор-

ганізувати юнацтво ще в двох більших наших осередках: Монтреаль та Едмонтон. Рівночасно хочемо зорганізувати літні оселі для юнацтва (Вінніпеґ і Торонто), але ці справи вимагають дуже багато часу і труду, а в першу чергу фінансів та відповідних людей-виховників. Позитивні наслідки наших заплянувань у відношенню виховних справ можуть показатися щойно за кілька літ плянової та систематичної праці. Але треба їх ставити завсіди на перший плян наших дій, а не на останній, як це було досі.

В ділянці видавничих справ треба відмітити брак юнацької літератури. Журнал для юнацтва «На Варті», який мав видаватися на нашому терені, ще досі не появився через брак фондів. Сама ідея його видання не знайшла належного зрозуміння серед тих, в чиїх руках лежить керівництво і доля СУМ'у по різних країнах. Одначе такий журнал для юнацтва є в нашому пляні, бо цього вимагає наш терен, за долю молоді на якому ми несемо повну відповідальність. Тому тепер присвячуємо багато часу для здобуття відповідних фінансів та рівночасно організуємо читача-юнака. Маємо на увазі видавати не тільки журнал, але й іншої юнацької літератури: книжки, брошури, тощо. Першим випуском серії літератури має бути праця Д. Чайківського «Подорож по Україні» — товариська гра для юнаків. Підготовлене до друку ілюстроване видання (образи) «Звернення Воюючої України», яке в нашій еміграційній дійсності має велике значіння не тільки для нашої молоді, але для всього громадянства. Масовий кольпортаж цих речей, може дати нам матеріяльну базу для видання юнацького журналу і юнацької бібліотеки. Однак це буде залежати від постави до цих справ цілості СУМ'у.

Відносно літератури для СУМ'у Крайовий З'їзд одобрив видання ряду праць:

«Український Ренесанс XX ст.» — проф. Г. Ващенко, «Школа в Бриґідках» — др. В. Янів, «Провідник і народ» — проф. О. Кульчицький, «Поезія українського резистансу» — др. Ю. Русов, «Коли зійде сонце» — Л. Полтава.

Із вищезгаданих праць єдина праця проф. Г. Ващенка находиться зараз в друці, інші нам обіцяні авторами, але ми їх ще досі не одержали.

Одною з важливих проблем, від якої залежить вся праця СУМ'у в Канаді, є брак власних домівок. Якими ж бо успіхами може увінчатися організація доросту та юнацтва, коли і старше членство, щоб відбути свої сходини, змушене наймати за солоні гроші якесь приміщення. СУМ в Канаді за час свого існування присвячував багато уваги цій справі (доказом хай послужать дискусії на з'їздах та конференціях). Необхідно щоб осередки придбали малі доми, які не вимагають таких великих фондів, як багатокімнатні будинки. Деякі осередки вже мають початкові фонди, інші навіть розпочинають приступати до купівлі. Це є властиво єдиний засіб, щоб можна було вимагати опісля продуктивних успіхів у внутрішньо-виховній праці СУМ'у.

М. Г.

Про сумівську театральну самодіяльність

Зається — немає ні жодної іншої нації в світі, яка б за утримання себе від денаціоналізації на протязі віків була зобов'язана театрові так, як йому зобов'язана з це нація українська. Завдяки цьому театр для українського народу був завжди дорожчим скарбом, ніж він був у інших — щасливіших і багатших народів. Український театр на протязі віків був міцною твердинею українського життя і руху, був національною зброєю в боротьбі за збереження української народности, при житті, як окремішности. От чому український театр, як ніякий інший театр у світі, завжди був театром політичним.

Звичайно, і в інших народів театр так само не стояв обіч суспільно-політичного життя, як і кожне мистецтво взагалі не може ігнорувати життя. Театр найчутливіше прислуховується до життя, відбиває життя і служить життєвим потребам. Отже він найбільше зв'язаний з життям.

Всім відомо, яку велику ролю відігравало мистецтво, наприклад у Франції перед і під час революції. Театр Бомарше так само служив підготуванню революції, як і тенденційне малювання Ґреза, як і соціяльні фантазії Руссо, чи поетична сатира Вольтера і т. д.

Розвиткові мистецтва у інших народів ніщо не загрожувало. А тому і театр служив народові, але не переставав бути мистецтвом.

На Україні справи стояли значно інакше. Україна більше трьох віків майже ніколи не виходила з небезпеки і стану загроження свого духового існування з боку то одного, то другого сусіда. Спочатку Польща, а потім Московщина.

Коли єзуїти принесли на Україну польський театр у формі шкільної драми з ціллю винародовлення українських схизматиків, то український народ заснував свої українські школи і в цих школах спонтанно виріс

Виріс свій театр, як засіб боротьби з єзуїтською пропагандою, для рятування української народности, підняття культурної духовости цього український національний шкільний театр.
народу і знищення ворожих замірів.

Отже виникнення театру на Україні в 17 столітті в формі шкільного лицедійства обумовлювалося наобхідністю мати зброю проти смертельної небезпеки — духової асиміляції. Шкільний театр витворив український дух не просто, як театр, а як «політику», як твердиню українського руху, як зброю, самозбереження. Таким театр на Україні постав, таким він був увесь час на протязі своєї майже трьохсотлітньої історії. Таким «політичним» театром він був і за часів московського панування до революції, таким його намагалися зберегти великі українські мужі і після революції. Страшний большевицький наступ на Україну поруч з наступом збройним, як відомо, був наступом і проти духовости українського народу, а це значить, в першу чергу проти українського театру, як найгострішої зброї цієї духовости.

Український театр був і є театром самобутним, органічно народним і в своїй суті завжди глибоко національним. Коли в іншому народі театр був явищем мистецько-громадським, що підіймав дух свого народу на вищі щаблі розвитку, то театр український крім цього завдання мав ще одне і то найголовніше: показати невмирущість української окреміш-

ности і посоромити її гнобителів. От чому театр увійшов в плоть майже кожного українця, кожний українець зрісся з театром і завжди почуває потребу в ньому, як у випробуваному засобі — зберегти себе і боротися за себе і свою окремішність.

Завдяки такому внутрішньому чуттю напевно і сьогодні на еміґрації в кожному навіть малому скупчені українців першим завжди виникає «драматичний гурток».

В Англії по невеличких гостелях, в Австралії в розкиданих преріях, в Канаді, в Америці і скрізь, де є українці — є й репрезентація українського театрального мистецтва.

В звітах Крайових Комітетів СУМ-у серед гуртків, що ведуть якусь роботу, перше місце займають драматичні гуртка, танювальні і хорові. Не буде, здається, перебільшенням, коли ми скажемо, що кожний третій сумівець, чи сумівка віддають найбільше свого вільонго від праці часу самодіяльному театральному мистецтву.

Що це значить? А значить, що в цих людях є великий гін зберегти в собі і в подібних до себе свою українську національну окремітність серед чужинного моря. Це значить — ці люди перебувають в передовій лінії в боротьбі з асиміляцією, в передовій лінії в боротьбі за українську окремішність. Це значить, — що люди, поєднані в гуртки драматичні, танцювальні, хорові — виконують великого національного значення українську роботу, великого значення «політичну» роботу. А це в свою чергу значить, що керівництву СУМ-у, — від ЦК починаючи і Осередками кінчаючи, — треба не лише звітувати, про кількість існуючих гуртків, про те що ці гуртки сумівські, а треба думати про унапрямлювання праці тих гуртків, про постійну допомогу тим гурткам. Боронь Боже, ми не говоримо про керування цими гуртками в якийсь спосіб: директивами, чи постановами та розпорядженнями. Таке керівництво вбиває мистецтво, таке керівництво — це смерть мистецтву. Коли ми говоримо про «унапрямлювання» роботи театральинх гуртків (вживаємо назви театральні, бо розуміємо їх як комплект гуртків драматичних, танцювальних і хорових) — то маємо на увазі унапрямлювання порадами фахівців, які мусять бути згуртованими навколо СУМ-у. Коли ми говоримо про «допомогу», то маємо на увазі крім допомоги фахівців ще й допомогу матеріяльну, допомогу репертуаром.

Коли СУМ знаходить можливості замовляти наукові праці українським науковцям, то він може замовляти й п'єси українським авторам. Замовляти інсценізації, ораторії і т. д. Замовляти це таким авторам які зуміють сполучити в своїх творах українську національну ідею з чужинецьким оточенням, Батьківщину з еміґрацією, минуле з сучасним і т. д.

Не може бути і мови про те, що таких авторів на еміґрації немає. Вони є. Завдання керуючих чинників СУМ-у їх вишукати.

На еміґрацію вимандрувало з України сотні чудесних фахівців театрального мистецтва. Серед них чудові артисти, непересічні режисери. Але ці всі так потрібні сили розсіяні, забуті, як зайві і нікому непотрібні. Завдання СУМ-у, як найбільшої загально-української організації, порозшукувати їх і бути з цими людьми в постійному і живому контакті.

Не можна ж жити сьогодні цій безлічі театральних гуртків лише харчем українського театру минулих століть. Нові завдання, що їх висуває життя — вимагають і нового їх театрального вислову.

Ми перебуваємо в чужому світі, для якого Україна — це щось екзотичне і їм всім чуже і не знане. А тому, на наш погляд, сьогодні не в нашому інтересі показувати їм лише нашу «екзотику». Сьогодні нам треба

показувати нашу єдність ідейну з західнім світом. Єдність з ним, але висловлену українською формою.

Цього можна досягти лише тоді, коли ми відвічний природний гін до самозбереження своєї окремішности, гін до збереження себе, як духової вартости серед чужинного оточення, висловимо формами сучасної епохи, але скерованими на українські інтереси. А тому, коли театральним гурт, кам сумівської молоді приречено відіграти ту ролю, що її відограло на протязі трьохсотлітньої історії українське театральне мистецтво, то ці гуртки під кожним оглядом мусять бути вартими того, що вони наслідують.

Українське театральне мистецтво родилось і зросло в боротьбі за Україну, боротьбою за неї мусять бути присякнене і самодіяльне мистецтво в дамгуртках на чужині.

В цьому їх призначення і в цьому їх вартість!

Хроніка сумівського життя

Актуальне

З діяльности СУМ'у у Великій Британії

Дня 21. березня 1953 р. відбулося конституювальне засідання Крайового Комітету СУМ'у у Великій Британії, на якому члени новообраного Крайового Комітету розподілили між собою функції:

Голова: Я. Деременда.
Заст. Голови: В. Олеськів
Секретар: Г. Ґусак.
Керівник орг. відділу: Л. Коваль.
Керівник відділу внутрішньої діяльности: В. Попадинець.
Відділ жіноцтва і юнацтва: А. Мирошниченко.
Фінансовий відділ: І. Федчиняк.
Відділ зовнішніх зв'язків: В. Микула.
Відділ преси й інформації: І. Крушельницький.

За таким розподілом функцій Крайовий Комітет приступив до праці. Вже виготовлено піврічний плян діяльности, в якому зокрема намічено видати в 1953 році збірку документів О. Калинника про голод і колективізацію в Україні (англійською мовою), та праці Дм. Донцова і В. Державина. Рівнож вирішено відбути літом, як щороку, загальний здвиг СУМ'у.

*

На заклик Центрального Комітету СУМ'у заходами сумівської молоді переводиться серед українського громадянства у Великій Британії збірка на фонд відмічення 20-тиріччя жахливого голоду в Україні; збірка призначена на видання відповідних документів про голод та народовбивство, доконане на Україні імперіялістичною Москвою. До 22. березня 1953 р. зібрано на листи 164:16:3 ф. шт.

*

21. березня 1953 р. Представники СУМ'у у Великій Британії разом з представниками інших національностей зпоза залізної заслони приняли резолюції для передання їх конференції комуністичної молоді, що відбулася в другій половині березня 1953 р. у Відні під кличем «За право Молоді». В резолюціях подано, як і що належить розуміти під правом молоді і як ці права здійснює молодь вільних країн

світу. Резолюції розкривають як живе молодь за залізною заслоною, що вона позбавлена правдивої волі й свободи; Накінець закликається молодь зпоза залізної заслони до видержливости і праці в напрямі наближення їх визволення зпід московсько-большевицької тиранії.

Спілка Української Молоді в Америці

1. березня 1953 р. відбулася перша Конференція Голів Комітетів Осередків СУМ'у в Америці, на якій обговорено й вирішено ряд актуальних та важливих питань, зв'язаних з діяльністю СУМ'у на цьому ж терені. Крім того Конференція заняла становище до «Координаційного Центру Антибольшевицької Боротьби» (К Ц А Б), якого текст друкуємо без змін.

***СТАНОВИЩЕ** Спілки Української Молоді Америки до «Координаційного Центру Антибольшевицької Боротьби», створеного Американським Комітетом Визволення Народів Росії, схвалене Першою Конференцією Голів Осередків СУМА, що відбулася дня 1. березня 1953 року в Нью-Йорку і 15. березня цього ж року в Чікаґо.*

1) «Координаційний Центр Антибольшевицької Боротьби«, створений Американським Комітетом Визволення Народів Росії, є установою, яка має завданням паралізувати боротьбу поневолених Росією народів за свою національну незалежність, щоб втримати неподільність Російської імперії після поразки СССР.

2) Весь український народ змагає не тільки до усунення російсько-большевицького режиму в СССР — він бореться за свою повну державну незалежність від Росії, а це право відбирає йому плятформа КЦАБ'у.

3) Спілка Української Молоді Америки, проаналізувавши діяльність Американського Комітету Визволення Народів Росії, стверджує, що цей Комітет є антидемократичною установою, яка провадить підривну роботу супроти українських визвольних сил на еміґрації, підтримуючи т. зв. українців-федералістів. Ця група дістає від згаданого Комітету підтримку та афішується ним, як течія в середовищі української еміґрації, що бажає федерації з Росією.

4) Конференція підтримує становище українських самостійницьких сил на еміґрації, які змагають до визнення демократичним світом Центру антибольшевицької боротьби поневолених Росією народів, але без участи в ньому російських імперіялістів.

5) Спілка Української Молоді Америки, як американська українська організація, протестуватиме проти антидемократичних дій Американського Комітету Визволення Народів Росії так довго, аж поки він не зречеться своїх намірів підпорядкувати інтереси поневолених червоною Росією народів інтересам російського «демократичного» імперіялізму.

Спілка Української Молоді Америки

Переможена Аннапурна

По дорозі до Непалю

Европейських альпіністів останнім часом знов почали вабити до себе Гімалаї своїми чотирнадцядьма сніговими шпилями та понад восьмикілометровою височиною. «Дах снігу» — Памір та «Святиня богів» — Гімалаї ваблять сміливців...

Та в Індії, Пакістані, Кашмірі — в цей час кипіли події, а Тибет традиційно забороняв в'їзд чужинцям, тому всіляка надія на успіх зникала. Лише восени 1949 року магараджа королівства Непалю повідомив французького представника про дозвіл для підходу до Гімаляйських гір з терену Непалю, обіцяючи також свою офіційну допомогу. Французькі альпісти заметушилися, поспішно роздобуваючи гроші для уможливлення експедиції і від окремих осіб, і від торговельних фірм, і від самого уряду, який зобов'язався покрити третину витрат. Експедицію очолив загартований альпініст, тридцятиоднорічний інженер М. Герцоґ. З молодих людей складалося все ядро експедиції, яких доповнили лікар, транспортний офіцер та фотограф. Рушили вони до Непалю, щоб звідти досягти верхів'я Гімалаїв — Аннапурну, 8075-ти метрова височина якої завзялася не дати перемогти себе впертим альпіністам.

Табори у вічному снігу

Валка з віслюками та місцевими носіями, навантажена чотирма тоннами харчу та різноманітних приладів, в середині квітня 1950 року рушила з Непалю непрохідними стежками вгору, туди де льодом виблискувала вершина Аннапурни.

Дорога була надзвичайно тяжка, бо ні мапи, ні інші дані не були досконалими. А час — між топленням снігу та літнім монсуном, єдиною можливістю пройти в гори! — не ждав. Метеорологічні станції віщували прихід монсуну цього року вже на початок червня...

Наблизившися до гори, експедиція ствердила, що єдино можливий підхід є з північно-західнього боку. «Вибрали» цей маршут через вічний льодовик. Підняття почали так званим ланцюговим методом, підтягаючи увесь тягар настирливо все вгору і вгору.

В нижньому льодовику збудували перший табірець на 600 метрів вище основного великого табору. В сніжнім обрамленні верхнього льодовика на висоті 6400 метрів став третій табірець. Всі табірці було влаштовано в заглибинах гори так, щоб вони були надійно охоронені від день-у-денно спадаючих сніжних лавін.

Але сніговії та мряка ще більш посилили природні перепони. Одначе переможці над штормами під промінням гімалайського сонця встановили четвертий табірець на висоті 6900 метрів. Аж тут прийшло радіоповідомлення, що монсун вже досяг Калькутти. Останнім напруженням, керовані особисто Герцоґом та шамонським альпіністом Л. Ляшеналем, осягли висоти 7500 метрів, де й влаштували найвищий табірець.

Ціна за здобуття Анапурни

Того дня гострі соняшні промені, відбиваючись від снігу, нестерпно

різали очі. Але Герцоґ і Ляшеналь рушили на штурм шпиля, що п'ятьдесять років змінюючися в пробивані шляху. Нестерпний мороз перетворив їхній змочений потом одяг на льодову шкіру. Майже непритомні від зморення, задихаючися розрідженим повітрям, настирливо повзли вони далі вгору.

— Вперед! — гнала їх їхня власна воля, бо попереду — мета!..

Та ось вже останні корчі зусиль, переборення останніх перешкод — і перед ними вершина Аннапурни!

Перемога!!! Перемога людського духа над стихіями, перемога людської волі над людським тілом, над людськими слабостями!... І скинувши наплечник, Герцоґ вийняв маленький трикольоровий прапорчик. А фотоапарат зафіксував французький трюмф на 8075-метровому шпилі Аннапурни!

Та ледве вирішили відпочати, як насунули олив'яні хмари, змусивши їх поспішати із спуском до табірця. Герцоґ в поспіху згубив свої рукавиці, і тільки в тадорі обоє виявили, що вони тяжко обморожені, а в Герцоґа цілком відмерзли пальці... Знявши своїх людей з цього табору, вони поспішили до нижчого, але потрапили в снігову бурю, заблудилися, і змушені були ночувати в гімалайських льодовиках, маючи лише один спальний мішок на чотирьох...

Ранок застав їх притисненими один до одного в кучугурі снігу — це присипала їх невеличка (на щастя!) лавінка вночі, коли вони взаємно грілися теплом власних тіл, роззувшися і зліпившися в один ледв живий клубок... Не знайшовши в снігу всіх своїх черевиків, вони в самих шкарпетках, півосліплі, взялися за руки, сходили з гори, гукаючи допомоги. В одному з нижчих таборів їх випадково помітили через телеоб'єктив, розглядаючи вершину гори, і з четвертого таборчика була організована негайна допомога.

Знайдено було чотирьох геть чисто обмерзлих, напівспаралізованих інвалідів...

Ампутації

При сході вниз, в теплу місцевість страждання обгорожених ставали нестерпні. Гарячку і страшені болі дещо стримував морфін. Бачучи це, лікар рішив сам зробити ампутацію обмерзлих частин рук і ніг потерпілих.

Так за свою альпіністичну настирливість Герцоґ і Ляшеналь позбулися пальців рук, останній, крім того, ще й ніг, бо йому загрожувала ґанґрена.

— Чи ж варта шкірка вичинки? — спитає читач.

— Ні! — відповість майже кожен неальпініст. Одначе горолази і пристрасні любителі усякого ризику, в тому числі й спортового, без вагань ідуть і підуть шукати пригод, незалежно від того, чим це їм буде загрожувати...

О. Навроцький

«Літання» на лещатах — нова атракція в озимовму спорті

Як ми вже писали в попередньому числі «Авангарду», що першунами в лещатарстві були і є скандинавські країни. З далекої, зимної, сніжної півночі прийшли до нас лещата, в далекій півночі скандинавських країн виростали і виростають найкращі лещатарі. Від дитинства, ледве зіп'явшись на ноги, стає кремезний нордійський юнак на лещата, а вже в шкільних змаганнях показує неабияке опанування в їзді на цих двох дошках, щоби в юнацькому віці здобути майстерність. Лещата й сніг, це ж його стихія — без них, як риба без води, не знає молодий юнак засніженої Скандинавії життя. Там родяться королі лещат — довгого бігу, там виростають першуни теж і в з'їздобізі, що донедавна ще був монополем середньої Европи, їм також належить і корона стрибків на лещатах.

Вже довгі роки, відколи лещатарство стало популярним в спортовому світі, першу «скрипку» тут грають скандинавці. Відомий нам тепер стрибок на лещатах походить теж з Норвегії. Норвежці горді цим і не люблять, якщо хтось з сердньоевропейців здобуває в них традиційну нагороду чи першість.

Отож перший стрибок (якщо можна його називати ще «стрибком»!) зродився в Норвегії. При їзді на лещатах, так би мовити в терені. Це був кількаметровий стрибок, на рівній площині. Згодом, однак, зацікавлення для стрибка зросло і почали були шукати більш ефективного стрибка. Знайшлися спритні, які спробували скакати на лещатах з розгону, з горбка, подібного до даху хати, з закінченням, легенько піднесеним вгору. Це і був перший лещатарський стрибок, новий стимул для змагань.

Від 1900 року, якщо рахувати занотовані в історії лещат стрибки, як змагання, першунами переважно були скандинавці. Від 35-тьох метрів на початку нашого століття аж до 94 метрів в 1936 р. зросла віддаль стрибка.

В Норвегії, лещатарем називають лиш того, хто вміє добре бігати на лещатах та хто вміло стрибає. Не дивно, що вся родина славних братів Рюд (Ruud) дістала назву королівської. Всі три брати були добрі стрибуни — одні з найкращих в світі. Довгими роками держали вони першість світу.

Спочатку стрибок на лещатах був лише складовою частиною т. зв. нордійської комбінації. З довгим бігом (пласким), при загальному точкуванні першун в норвезькій комбінації, мусів вміти і добре стрибати на лещатах. Однак з часом, завдяки динамічному розвиткові, стрибок виділено, як окрему дисципліну зимового спорту. Свіжі емоції, нові можливості, жадоба першої нагороди, це все підганяє учасників до все кращих та дальших стрибків. Але, спорт доти буде спортом, доки людське життя не стоїть в безпосередній небезпеці. Світова федерація лещат, що зветься ФІС, встановила ще перед війною границі можливо найдовшого стрибка, де б життя людини не було наражене на небезпеку, дозволено було будувати такі стрибарні, щоб критичний пункт не переходив 70-ти метрів, з дозволом 10% переступу критичної точки. Олімпійські ігрища та країни, де зимовий спорт дуже розвинений,

там споглядали невдоволено стрибуни на дозволену їм стрибарню, Жадоба нового рекорду лежить в психіці лещетаря. Нащо ж йому забороняти ще те, що він почуває можливим досягти? Чи ж не сміє відчайдух — сягнути поза стометрову далечінь?

І знайшлися експерти, які, обійшовши міжнародні приписи, побудували величезні, т. зв. «мамутові» стрибарні. Перша така мамутова стрибарня, що дозволила 100 і більше матрові стрибки в Югославії, в Пляніці. Там же, поза конкуренціями ФІС-у, стрибнув славетний Б. Рюдж 92 метри. В продовженому і підвищеному розгоні, в 1938 р., С. Брадль з Австрії досяг 107 метрів. Дальші осяги були: 117 : 120 метрів. Межа стометрового скоку була здобута. Сміливці виявили, що людина, про яку так дбає ФІС, життя свого не втратила. Чим дальший стрибок, тим більше зростає зацікавлення.

Після II-ої світової війни, коли світ технічно розвинувся, спортовці, і публіка, шукають все більше і більше сенсації та атракцій. Отож, винахідливі німці, перші побудували в 1950 р. в Оберсдорфі (Альґой) найбільшу дотепер стрибню для відчайдухів. 161 метрів від вершка вежі розгону до найнижчого пункту виїзду.

Норвегія (що добре пам'ятає німецький окупаційний чобіт) не дуже вдоволено прийняла нову конкуренцію з Оберсдорфу. Норвежці назвали це як те, що зі спортом вже нічого спільного не має, цирком. Вони навіть перші два роки не стартували в Німеччині, очікуючи остаточного рішаючого голосу ФІС-у.

Німці, однак, не дали себе цим збити. Спорядивши наприкінці лютого 1950 р. т. зв. летунський тиждень на лещатах з тим, щоб його кожного року продовжувати. З'їхалися найкращі стрибуни з лещатарських країн Европи. З'їхалися з тяжкими лещатами, щоб здобути нові нагороди, а може й першість в світі. В цьому т. зв. «летячому лещатарському тижні» — офіційного голосу ФІС-у ще не було. Названо це як «приватне підприємство»..

Хотілося ще дослідити, чи сьогоднішній лещатар зможе проскочити 130-140 метрів і як далеко ще стоїть межа можливостей стрибка. Відповідні мірничі атмосферні та інші інструменти мали вказати можливість гіганского льоту модерних Ікарів. Моторошно зробиться не одній людині, яка погляне з висоти 161 метра у далеку безодню, куди стрибун, не дуже довго надумуючись, летить-летить мов птах, зависнувши між вершками високих ялиць, зі швидкістю понад 110 км. год. ,зі швидкістю експресу жене стрибун по вузькій доріжці височезної будови вниз, та зависнувши, по добрім вискоку з порога, в повітрі вільним льотом за 3,5 — 4,9 секунди досягає землі, — і, вдоволений, з'їзджає вбік. Незвичайно тверді нерви, величезна концентрація та небуденна відвага дозволяють йому зробити цей дивовижний стрибок. Крім того, аеродинамічний літ збільшує довжину стрибка. Вже в першому виступі, в 1950 році осягнено небувалої віддалі. Молодий 26-літній швед Дан Неуель встановив новий світовий рекорд стрибання, чи може льоту на лещатах на 135 метри. В багатьох «спеців» виникло символічне питання: чи впаде цей рекорд, чи найдеться хтось другий, що переступить 150-ти метрову межу молодого шведа? Адже неймовірним стає, коли подумати, яку відвагу треба мати, щоб зважитися на щось подібне.

Лиш не довго втішався Д. Неуель своїм рекордом. Рівно через рік його переможено. І знову першим в світі заблищав син далекої півночі, молодий 19-ти літній фін Тавно Люїро.

Вже з першого свого скоку звернув він на себе увагу знавців та публіки. Прекрасний спокійний літ в повітрі, де майже цілуючи кінці лещат, в дуже добрій аеродинамічній фігурі, зломив він минулорічний рекорд сусіда шведа та «виплинув» аж на 139 метрів. Новий світовий рекорд! Лиш один метр ділив його від «смертоносної» границі (за 140 метрами загрожує на цій стрибарні небезпека смертного випадку). Перекреслив він всі дотеперішні рекорди та доказав знавцям що для того, щоб довго і добре стрибати, не треба мати кремезної будови тіла. Він зі своїми 19-ма роками, та 63 кілограмами «нашрубував» таку фантастичну віддаль, що ледви чи хто так скоро проскочить її!

Бачучи, що скакання на лещатах таке вже й не є небезпечне, як в Оберсдорфі та пересунувши критичну точку на 120 метрів, дозволили дальші спроби літання вже в рямках міжнародніх, під протекторатом та дозволом ФІС-у. І вже останні змагання 1952 р. відбулися після олімпійських ігрищ, як офіційні льоти за першість світу, знову в Оберсдорфі. Стартували всі зірки лещатарського стрибка, а разом з ними і скептичні дотепер норвежці. Лише рекорду молодого фіна ніхто не знає. За новими приписами ФІС-у, де дозволено стрибати тільки на 10% більше, як назначений критичний пункт (себто 132 метри), в прекрасному спокійному льоті, проскочив молодий швед Тойво Ляврен 131 метер. Це й був найкращий та найдовший стрибок в 1952 р. Наступні спроби льоту, чи стрибання на лещатах очікується, за дозволом ФІС-у, в Австрії, де в Штирійських горах в Мітендорфі постала нова гігантська стрибарня, що малаб бути ще краща від німецької.

Хоча в останніх сезонах зимового спорту лещатарство, спеціяльно стрибки на лещатах, осягнуло величавих успіхів, навіть і в середущій Европі, в альпійських країнах, та багато стрибунів переступило давно омріяну стометрову границю — стилево і навіть довжиною не дорівнюють ще скандинавцям. Коли скандинавець розганяється до стрибка та опісля зависає в повітрі між вершками ялиць — видно зразу, наскільки він кращий від середньоевропейця. Спокійний лет, аеродинамічна форма тіла, де він майже лежачи на лещатах, створює цілість, гармонії вільного опанування повітрям, — чим досягає неабиякої довжини стрибка. Довгорічні проби, безперервне тренування, любов до лещат та стрибання, допомагають йому в таких прекрасних осягах. Візьмімо, напр., молодого фіна — теперішнього мистця світу зі своїм довжелезним 139 метровим скоком. Він теж, цей 19-тирічний юнак, член 11-ти особової родини, слюсар за фахом, вже від п'яти літ життя твердо стоїть на лещатах. Мимо батьківських бажань стати лещатарем-бігуном на рівних трасах, стає він незабаром одним з найкращих стрибунів Фінляндії та згодом — цілого світу. Одначе він старанно тренується далі, сподіваючись побити свій власний рекорд. Може й це йому вдасться?

Літання на лещатах — нова атракція в зимовому спорті. Багато голосів є «за» і «проти». Одні стоять на становищі: чому не пробувати ще щось краще, ще щось більше? Чи ж не можна здобути швидкости 120 км/год.? Адже все це є спорт, і їзда на мотоциклі, і перегони з автами, як і стрибання з лещатами. Хіба не тягне людину постійно до нових починів, до нових авантюр, де життя може висіти на волоску? При сьогоднішній техніці при так вже далеко умодернізованому світі, навіть і в спортовому житті спеціяльним контролем стверджується, чи

людське життя не було дуже наражене на небезпеку. В окремих інститутах, в Швайцарії, Німеччині і інш. державах, обчисляється все, що пов'язане зі стрибком чи льотом людини при великих швидкостях на лещатах. Обчислюється кут нахилу стрибарні, з'їздового горбка, обчислюється сила вітру, що може здержувати летячого модерного Ікара з лещатами, а також і потрібне держання тіла — цілої постави людини в повітрі. Ніхто без попереднього дослідження та переконання не робить надто ризиковних та небезпечних кроків. Літання на лещатах, як самі стрибуни кажуть, безпечне. Життя тут не стоїть під великою загрозою. Ніхто, що не пробував вже хоча б з 60-ти метрової стрибарні, не піде на мамутову, де все ж таки потрібна більша вправа та досконале опанування стрибка. При допомозі спеціялістів та експертів лещатарства будуються ці великі будівлі для стрибання.

Все ж таки знаходяться голоси, що твердо обстоюють свої думки проти будування мамутових стрибарень. Головна причина — страх за людське життя: бо, людина, що мчить з несамовитою швидкістю на лещатах вниз — непевна, що її стрибок вдасться. Чи не вилучити тих «циркачів» зі спортового, аматорського життя та дозволити їм, як артистам стартувати для втіхи химерного глядача? Але ж ця мала жменька опозиціонерів не переконує і не переконає сьогоднішнього модерного спортовця-лещатаря, коли він, в своїй довголітній вправі вже не з одного порога летів в безодню стрибарні, коли гін та всі інші деталі льоту при скаженім темпі він навіть теоритично опанував. То чи злякається він зійти на вершок вежі 161 метрової стрибарні та вмілим, легким порухом рук злетіти і... щасливо і відважно шугнути?

Світ іде вперед. Люди шукають завжди щось нового; старе скоро забувається. Лещатарські стрибки перейшли вже в літання. Недавній, тому кількалітній стрибок на 80 метрів вже не дуже цікавить самого стрибуна, ані химерного повоєнного, модерного глядача. Обидва хотять в спорті, в напруженні нервів пережити якісь емоції. Нові лещатарські польоти і дають такі емоції, бо десятки тисяч людей з'їжджаються рікрічно на ці «спроби літання», де стрибуни на лещатах показують свої спортові осяги, не заробляючи на цьому ні однієї копійки. Для спорту і для слави літають вони під синім зимовим небом, з любови до лещат та снігу, наражаючи себе на різні небезпеки, для химерного глядача презентують вони свої залізні нерви та відвагу, а своїй країні приносять славу і здобувають міжнароднє признання, в порозумінні з багатонаціональною спортовою сім'єю нашої старенької земної кулі.

НА ВИДАВНИЧИЙ ФОНД «АВАНҐАРДУ СКЛАЛИ:

Борис М. 3 нм., **Васькович Г.** 5 нм., **Давидович Я.** 1 нм., **Калинник О.** 35 нм., **Кудрик В.** 3 нм., **проф. Курінний П.** 5 нм., **Малий К.** 1 нм., **Марченко І.** 3 нм., **Наняк Г.** 10 нм., **Новицький С.** 2 нм., **Ортинський Л.** 3 нм., **Підгайний Б.** 5 нм., **Процик С.** 5 нм., **Федак м.** 2 нм., **Ферлевич О.** 2 нм., **Форемський** 2 нм., **Чорній І.** 2 нм., **Шульга В.** 10 нм., **Щур І.** 5 нм., **Якимів С.** 5 нм.,

Говорить Провідник СУМ,у Микола Павлушков *

Оцим шляхом складаємо найщирішу подяку ВШ. П. Директорові Української Національної Бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі, Григорієві Довженкові, за те, що зволив нам передати до використання такі цінні на сьогодні матеріяли про процес СВУ і СУМ.

(Витяги зі стенограми)

ЗАСІДАННЯ НАЙВИЩОГО СУДУ УРСР ДНЯ 18 БЕРЕЗНЯ 1930 РОКУ. ЗІЗНАННЯ ДАЕ ЧЛЕН ЦЕНТРАЛЬНОЇ СУМ (СПІЛКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ) ПАВЛУШКОВ. На початку 18 год.

Павлушков: ...Земля має залишитися селянству в такому стані, як під радянською владою. Що торкається індустрії, то частина дрібної — повернеться власникам, інша залишиться державною. З приводу цього балакав з Єфремовим, який казав, що селянин наш по природі власник-індивідуаліст, найкраще поставиться до обробки землі, коли вона буде його власна. Теперішні директори в підприємствах не зацікавлені в продукції, тому все руйнується, голод...

Прокурор Михайлик: Хто складав програм?

Павлушков: Складав програм я на підставі розмов з Єфремовим. Передрукував і зачитав Єфремову і Дурдуківському, вони похвалили і казали, що на підставі цього можна об'єднувати.

Прокурор: Ви розуміли, що йде мова про політичний програм?

Павлушков: Безперечно.

Прокурор: В чому полягала тактика СУМ, шляхи роботи?

Павлушков: СУМ заснувався в критичний мент, як нам здавалося, життя радянської країни в 1925 році. Тоді були труднощі, передбачалася війна з Польщею, а в зв'язку з цим **ми думали про здійснення нашої мрії — Української Народньої Республіки.**

Прокурор: Які шляхи СУМ'у були щодо повстання?

Павлушков: Про це говорилося на зборах нашого центру, було три варіянти: **перший — СУМ у повному складі має виступити, як сотня або батальйон спеціяльного призначення, другий — члени СУМ увіллються в регулярні або новоутворені військові частини, як керівники цих частин, третій — передбачав, що коли почнуться заворушення, члени СУМ мають зформувати по своїх школах окремі загони і стати в їх чолі.**

Прокурор: ...Значить терор являвся програмовим, але не писаним.

Павлушков: Це питання обговорювалося... Частина членів Центру СУМ

---

*Цей надзвичайно цікавий матер'ял одержали ми коли вже все число нашого журналу було видруковане. А тому містимо його на не відповідному місці — за що перепрошуємо читачів, а одночасно і редакцію молодечого часопису «Смолоскип» що з нього передруковуємо цей матер'ял.

Редакція журналу «Аванґард»

була тої думки, що ми повинні застосувати терор виключно проти найвищих урядових радянських діячів. Друга частина вважала за потрібне чинити замахи проти місцевих діячів... Єфремов заявлявся проти терору, але я говорив, що **коли ми живемо під постійним терором з боку большевицької влади то маємо право відповідати тим же... ми живемо в умовах, коли він виправдується.**

Прокурор: Як історично обгрунтовував Єфремов терор?

Павлушков: Не пригадую.

Прокурор: Чи він вихвалював терористів, як геройство гідне наслідування, а повстанців, як народніх героїв?

Павлушков: ...Кожний терористичний **акт направлений проти радянської влади — ми вітали.**

Прокурор: Яке значіння терору надавав Єфремов у наших умовах?

Павлушков: Великих наслідків ми не сподівалися, але внутрішні наслідки — так, бо **закликали нарід, націю до боротьби.**

Прокурор: Отже ваша організація була конспіративна, бойова, терористична.

Павлушков: Я мушу проголосити, що про терор знали лише централя нашого гуртка, решта членів про цей пакт не знала, тому тільки **ми відповідаємо за цей пакт.**

Прокурор: Що ж уявляла з себе ваша організація?

Павлушков: Образно кажучи — **це** був комсомол, але український по суті бойовий!

Прокурор: Які ж ваші завдання?

Павлушков: В перший період наші завдання були поширити організацію молоді, **організувати якнайбільше число молоді і на селі і на периферії.**

В чолі стояла п'ятьорка. Організацію заложили: я, Матушевський Борис, Виноградов і Кохта Данило...

Прокурор: Чи був СУМ складовою частиною СВУ?

Павлушков: СУМ мав ту ж структуру, як і СВУ і БУД спочатку, а саме п'ятьорки. Восени 1927 року відбулася загальна реформа і ці організації перейшли на гуртову, і СУМ теж.

Прокурор: (Зачитує видержку з листа): Особливо треба дбати про об'єднання всіх ватажків... Далі — перешкоджати вивозити хліб... Зруйнувати мости...

Павлушков: Таке було.

*

Перерва в 19. 20.

Прокурор: Скажіть. Павлушков, ви мали на увазі визволення Радянської України?

Павлушков: Не Радянської України, а з-під радянської влади Україну.

Прокурор: Який ви уважаєте будучий устрій України?

Павлушяов: Я персонально уважаю потрібним режим твердої диктатури в формі виборного гетьманату, решта товаришів була лівіша і стояла на ґрунті диктатури при УНР.

Прокурор: А як дивився Єфремов щодо визначення основних засад будучої України?

Павлушков: Він дивився, що тоді Україна буде вільна, коли од прем'єра і в'язня, од кочерга до... всі будуть українці.

Слово бере прокурор Панас Любченко (приватно обжаловуючий).

Любченко: Ви відповідали тов. Михайликові, що ваш батько священик у Тулі був заарештований і засуджений за політичні проповіді?

Павлушков: Я про це довідався через рік після того.
Любченко: Скільки тоді вам було років?
Павлушков: 18 років.
Любченко: Де жили тоді на Україні?
Павлушков: В родині Дурдуківського та Єфремова.
Любченко: Тут ви одержали виховання?
Павлушков: Заоформив його, бо вже до того я мав свої погяди.
Любченко: Ви одержали політичне виховання в школі, в ролі учителів ваших були Дурдуківський, Гребенецький, Трезвинський, Токаревська, Заліський, Гермайзе — всі вони тут на лаві підсудних. Саме в цій школі виховували учнів в контреволюційному дусі, в бік УНР...
Павлушков: Весь мій випуск з трудшколи Шевченка увійшов до СУМ-у, у мойому випуску 75 **походило з дитячих приютів сиріт і т. д.**

*

Любченко: Ви відповіли раніше, що ще в школі ви організували повстанський загін, що ім'я Петлюри було серед вас популярне, що серед Вас був створений культ Петлюри?
Павлушков: Так серед певної частини.

*

Любченко: Хто на Вас вплинув і розповів про Петлюру?
Павлушков: Я не згадаю решти товаришів, а у мене — це хатні.

*

Любченко: Ви утворили вашу організацію для боротьби за незалежну Україну?
Павлушков: Так, ми розглядали сучасну Україну, як колонію Росії!
Любченко: Значить ви, син тульського священика, плюс Матушевський-син українського поміщика й син професора Виноградова — вирішили визволити Україну з-під окупаційної влади... приєднавши до себе таких, як ви...
Павлушков: Можливо, що й так, приєднавши до себе таких як і ми.
Любченко: Значить робітнича і селянська українська влада єсть окупаційна?
Павлушков: На ці питання була відповідь моїх попередників!
Любченко: Кого саме ви вважали за окупантів?
Павлушкін: Радвладу!
Любченко: А ким вона створена?
Павлушков: Радянською Росією!
Любченко А хто утворив міскі ради, районні та інші ради на Україні?
Павлушков: Ради — це фікція, а в дійсності існують призначені виконкоми.

*

Любченко: Ви говорили про диктатуру, для кого вона потрібна і кого б мала захищати?
Павлушков: Проти аґентів зовнішних сил.
Любченко: Так проти яких зовнішних сил ви захищали Україну, коли у вашій дісйності ви раніш казали, що ви мали допомагати приходові зовнішних сил, а проти кого диктатура?
Павлушков: Проти півночі!

*

Любченко: Вчора аналізуючи пройденний шлях і засуджуючи його, підсудний Товкач говорив, що було фатумом України, що не найшлось діяча, який би міг реалізувати визвольний рух. Чи не думаєте, що кожна кляса має відповідного собі діяча?

Павлушков: Так по «Сеньку і Шапка».

Любченко: А як та шапка, що організувала СУМ і СВУ, як вона виглядає?

Павлушков: Як би я мав люстру, я би відповів, а так трудно.

Любченко: Ви казали, що все навкруги мертве, що нема проводарів, а як думаєте зараз?

Павлушков: Живе лишилось там — в залі сидить!

(Засідання закінчилось в 9.30)

ЗАСІДАННЯ НАЙВИЩОГО СУДУ 19 БЕРЕЗНЯ 1930 РОКУ

Год. 17.45.

Продовження зізнання Голови СУМ-у ПАВЛУШКОВА

Прокурор Михайлик: ...Вам підчас рейду Тютюника було 18 років, а чи ви знаєте учнів Кирило-Методіївської гімназії, які потім воювали під Крутами?

Павлушков: Мовчить.

*

(Оголошується перерва на 20 хвилин)

Голова Суду Приходько: запитує про програм СУМ-у.

Павлушков: Я склав програм на підставі попередніх розмов з Єфремовим. Після чого видрукував і зачитав Єфремову, він похвалив, але сказав, що треба деяких змін. В програмі було питання земельне, повернення підприємств приватним особам.

Голова: Чи ви радилися з Єфремовим?

Павлушков: У важливих питаннях я радився.

Голова: Так, що можна вважати, що Єфремов був ідейним керівником СУМ?

Павлушков: Так, але разом з тим деякі виступи я робив **на власноруч,** Так, напр. **під час нелеґальної панахиди в Софійському Соборі по Петлюрі, я без порозуміння з Єфремовим, розкидав там відозви.** Пізніше Єфремов сказав, що це пахне провокацією.

*

Голова: Яку мету мав СУМ?

Павлушков: Як і старше громадянство, утворення Самостійної Держави Української!

Голова: А скажіть, як ужили ви голод на Україні?

Павлушков: Розмовлялося, що **голод є штучним явищем большевиків для знищення населення, штучним наслідком спеціяльної політики комуністичної влади.**

*

Голова: А скажіть, чи ви розмовляли з Єфремовим про терор?

Павлушков: Були балачки, підчас чистки студенства... Говорилося, що кілька терорестичних актів можуть вплинути на внутрішню політику радянської влади... Принципово Єфремов був **проти** терору, але вважаючи, що ми живемо в час перманентного терору з боку радянської влади, перебуваємо на фронті, отже можна використовувати зброю своїх ворогів.

*

Голова: А як рішено питання у центральній п'ятьорці?

Павлушков: Ми цю справу там обговорювали, але голоси поділилися, три було за те, що терористичні акти виконувати на визначніших радянських діячах, двоє і я в тому числі, що вбивати кожного комуніста є досягнення... Треба поширити діяпазон терористичної діяльности і на комсомол і піонерів.

Голова: А що Єфремов?

Павлушков: Пригадую собі такий випадок: йшла розмова, що по місту шириться чутка, що хтось душить піонерів червоними краватками. Дурдуківський говорив, що батьки виписують дітей з організації. Ми висловлювались в тому напрямку, що не дивлячись на те хто це робить, ці чутки заслуговують піддержки і що це слід поширити і на комсомол.

Голова: Значить вбивство чи можливі вбивства збігалися з завданням СУМ?

Павлушков: Так. Бо наше завдання було боротися з комуністичним рухом серед молоді.

Голова: Слово має член суду **тов. Соколянський.**

*

Соколянський: А що ви говорили про передумови?

Павлушков: Народився я в Тулі, в родині учителя... Родина моя жила увесь час розділена на два табори... Батько росіянин, мати українка. Між родичами увесь час були суперечки і непогодження на національному ґрунті. **Від матері я почув про колоніяльний визиск Рядянської України. Мати мені розповідала, що таке Україна,** яке її становище. До революції я сам читав історію Аркаса, Коваленка, ці книжки мене захопили. З 1917 року ми стали одержувати «Нову Раду» з Києва і це не могло не вкинути в мою душу елементу націоналізму. Ці передумови мали вплив на мій дальший світогляд.

Соколянський: А завершення Вашого світогляду відбулося в Києві?

Павлушков: Завершилося в Києві і дома...

Зізнання Павлушкова закінчилося о год 19.30.

(Прим. Редакції: всі підкреслення наші)

„AVANGARD“ JOURNAL FOR UKRAINIAN YOUTH

Years VII **1953** **№ 6/7 (28/29)**

SUMMARY

With the aim of affording every opportunity of instucting both themselves and the world, "Avangard" is in this number again devoting much attention to popular scientific lectures on Ukrainian history and the development of culture and science. By reason of the fact that the Ukrainian youth in exile is a youth of political emigration, the editorial staff of the magazine cannot omit questions of a socio-political nature, both those arising out of their national environment as well as those concerning the neighbouring western world.

The editorial body are endeavouring to compose the literary and literary-scientific section in such a way that, in literary articles and critiques, answers will be given to purely literary questions, but from the standpoint of problems connected with the struggle for the Ukrainian state (character-training, and the formation of a firm, unwavering and confident outlook). They are also aiming at reviewing the connections between some of the Ukrainian literary trends and showing their significance in the complex of the science of the national literature.

The story of Ukraine starts in this number, with the publication of a longish work by a well-known Ukrainian scientist and archaeologist, Prof.

Kurinnyj, — "Pereyaslav". In the history of this, although not very old, yet famous town is reflected, as in a mirror, the history of the whole Ukraine. The destiny of Pereyaslav is the destiny of Ukraine. Just as the town of Pereyaslav has deteriorated from the great commercial town of yove, which was a centre of commercial dealings with other countries in the time of the Kings and Cossacks, to a small insignificant collecting point for produce bound for Russia, as it is described in the great-Russian encyclopedias, so has the whole Ukraine become degraded to a more warehouse for Russia.

The biography of that great Ukrainian philosopher of the 18th century and great personality of the Ukrainian intellectual world, Hryhory Skovoroda, is written from such a mental standpoint that the reader can readily understand that Skovoroda could have appeared as the thinker that he was, and as he is known in the world today, only in Ukraine. He is the manifestation of the collective-spirit of the Ukrainian nation.

The section "Science and Knowledge" opens, as in the last number, with the history of Ancient Greece. This history of philosophy gives a review of the history from Democrates to Zenon. One can read as well a continuation of the reproduction of Plutarch's "Legislature of Lycurgus", and also a description of the Ancient Greek Olympic Games. In this section is also an article on the Flood, which is written as a short story in a popular literary style by Yakiv Shchuplak. This is an account of the various theories concerning the Flood and its causes which have been put forward by scientists. Besides relating all these theories, the writer gives his own, which is based on the Bible story, and he attempts to prove that the Flood took place because humanity at that time had reached a very high level of knowledge, and was directing it to evil ends. According to God's will, a group of scientists, headed by Noah, decided to wipe out all life on this planate by means of a flood caused by atomic explosions on the Caspion Sea. As a consequence of this explosion, the waters of the sea were dispersed over all the continents except Australia. This article is written in the form of a discussion in which a geologist, a geographer, a historian and an astronomer take part.

The literary section opens with a short story by Y. Shchupa, "Song", which deals with the evictions and collectivisation in the province of Kuban. It depicts the tragedy of the Kuban farmers of this time, and their courage in fighting this evil. Another short story tells of life in Ukraine under Soviet conditions. In "Viytims 'Khorya'", M. Hrnyra shows, against the background of the school, how all the talented people in Ukraine are being annihilated. A pupil in the sixth form of an elementary school, Olex Yatsiuta, writes verses, and has already written a play in rhymed couplets. Shortly afterwards, however, anti-bolshevist verses written in a similar style are pasted on fences in the village. This gives the N.K.V.D. the chance to accuse this pupil of counter-revolutionary activities. These accusations are supported by the mathematics master, Soboliev. Yatsiuta and the literature mistress are arrested. On his release from prison Yatsinta hills the mathematics master, and leaves a note, saying: "Thanks to the Soviet Government for its mis-education." Among the critical articles is one by V. Derzhavin on the place of Pavlo *Tychyna* in Ukrainian literature. Communal political thoughts in this number deal with the history of architecture, and the monument to Bohdan Chmelnytsky in Kyiv. This article is written in connection with the campaign in Ukraine, directed by the Soviet Government, for preparation for the 300th anniversary of the treaty between Ukraine and Russia. The article by the wellkown Ukrainian historian, Krupnytsky, is also devoted to Hetman Khmelnytsky. The author's words on the "Political Realism of Khmelnytzky" calls upon the present generation of Ukraine to learn such realism from him; not to act according to their

visions, but on the basis of existing conditions. The article is rich in factual material from the era of Khmelnytsky.

"The Emancipation of am Form" by W. A. Sh. is a continuation from the previous number. By drawing on examples from the Russians' fight against Ukrainian art in the years 1921—1927, the author shows that even the Ukrainian forms of art are dangerous to "socialist" Russia, even though at that time they were national only in form. He also takes as example some tendencies in the Ukrainian theatre and literature. Under Kurbas and Boychuka, these tendencies were socialist in content, and in a different national form from those that derive from the tradition and spirit of Ukraine. This was all unscrupulously destroyed by the Russians, as a danger that might bring up the question of separation from Russia. The author states that Communism, and the forms in art that exist in the U.S.S.R. today, are solely Russian. The national langauages that still exist are only a means of Russification and have been made a means of combatting the national spirit and of bringing Russian influence to bear. The literature of the nations in the U.S.S.R. is a Russian literature, although written in languages the people can understand.

In this number are also some shorthand extracts from the protocol of the trial of the S.W.A — S.U.M. in Ukraine in 1930. They include the cross — examination of the S.U.M. organiser in Ukraine, Pavlushkiv, which reveals the programme of the S.U.M. — which aimed at securing independeuce for Ukraine.

UKRAINE

PAST AND PRESENT

(in German)

Appears quarterly

Yearly subscription $ 2.- incl. postage

VERLAG UKRAINE

Rumfordstraße 19 · Munich, Germany

Ціна: 0,75 доляра